

СЕРГО ТУРНАВА

РЕНЕ ЛАФОН И ГРУЗИЯ

SERGO TOURNAVA

RENE LAFON ET LA GEORGIE

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА»

EDITION „MEZNIEREBA“

ТБИЛИСИ—1969—TBILISSI

სერგო თურნაშა

რენე ლაფონი
და
საქართველო

წინამდებარე წიგნი მიძღვნილია გამოჩენილ ფრანგი ბასკოლოგისა და კავკასიოლოგის პროფ. რენე ლაფონის დაბადების 70 და პედაგოგიურ-სამეცნიერო მოღვაწეობის 44 წლისთავისადმი.

შესავალ ნაწილში მოკლედ განხილულია ქართულ-ფრანგული ლიტერატურული ურთიერთობის საკითხები მე-17 საუკუნიდან დაწყებული დღემდე.

ავტორი ზოგადად მიმოიხილავს პროფ. რენე ლაფონის მეცნიერულ მუშაობას, რომელსაც იგი წლების განმავლობაში ეწევა საფრანგეთში ქართული ენისა და ლიტერატურის პოპულარიზაციის საქმეში. სახელდობრ, წიგნში გაანალიზებულია რეცენზიები, რომლებიც ფრანგმა მკვლევარმა მიუძღვნა ქართველი ენათმეცნიერების ნაშრომებს.

გარდა ამისა, ავტორი საკუთარი პოზიციებიდან განიხილავს ფრანგი მკვლევარის წერილებსა და თარგმანებს.

წიგნს დართული აქვს პროფ. რენე ლაფონის უმთავრესი დაბეჭდილი ნაშრომების ბიბლიოგრაფია. ამავე დროს მას თან ერთვის პროფ. რენე ლაფონის შესახებ დაბეჭდილი ნაშრომების ბიბლიოგრაფია.

რედაქტორი რომან მ ი მ ი ნ ო შ ვ ი ლ ი

წინასიტყვაობა

წინამდებარე ნაშრომი მიძღვნილია გამოჩენილი ფრანგი ბასკოლოგისა და კავკასიოლოგის პროფ. რენე ლაფონის დაბადების 70 და პედაგოგიურ-სამეცნიერო მოღვაწეობის 44 წლისთავისადმი.

44 წელი გავიდა მას შემდეგ, რაც პროფ. რენე ლაფონი იკვლევს ქართულ ენას, ქართველურ და იბერიულ-კავკასიურ ენებს. ამავე დროს იგი ეხება ქართული ენისა და ლიტერატურის მთელ რიგ საკითხებს, ეწევა ნაყოფიერ მთარგმნელობით მუშაობას. დიდია მისი დამსახურება ქართველი ხალხის წინაშე. იმდენად დიდია სახელგანთქმული მეცნიერის სამეცნიერო მოღვაწეობის დიაპაზონი, რომ მასზე შეიძლება დაიწეროს დიდტანიანი წიგნი. ასეთი სამუშაოს შესრულება შეუძლია მხოლოდ დიდ ლინგვისტს, რომელიც ძირფესვიანად იცნობს ფრანგი მეცნიერის სამეცნიერო მოღვაწეობას 44 წლის განმავლობაში.

იმის გამო, რომ პირადად ვიცნობ პროფ. რენე ლაფონს, მასთან მაქვს სისტემატური მიმოწერა ქართული ენისა და ლიტერატურის საკითხებზე და მიყვარს ის საქმე, რომელსაც პროფესორი ეწევა ჩვენი მშობლიური ენისა და ლიტერატურის სადიდებლად, გავბედე დამეწერა მასზე პატარა წიგნი, რომელშიც ვეხები მის მეცნიერულ საქმიანობას ზოგადად. რა თქმა უნდა, არა გვაქვს პრეტენზია წარმოვადგინოთ მისი მეცნიერული საქმიანობის ლინგვისტური ანალოზი, არამედ მიზნად ვისახავთ წარმოვადგინოთ მისი მეცნიერული საქმიანობა საერთო ხაზებში. სახელდობრ, ზოგადად განვიხილავთ იმ რეცენზიებს, რომლებიც მკვლევარმა გამოაქვეყნა ფრანგულ ჟურნალებში ქართველი ენათმეცნიერების ნაშრომებზე, ასევე ვეხებით მის ნაშრომებს ქართული ენის საკითხებზე.

ამავე დროს საკუთარი პოზიციებიდან ვიხილავთ რენე ლაფონის იმ წერილებსა და თარგმანებს, რომლებიც ეხება ქართულ ლიტერატურას. ვაძლევთ რა მაღალ შეფასებას ფრანგი მეცნიერის ლიტერატურულ წერილებსა და თარგმანებს, ამავე დროს მივუთითებთ ზოგიერთ უზუსტობაზე.

შესავალ ნაწილში ლაპარაკია ქართულ-ფრანგული კულტურულა და ლიტერატურული ურთიერთობის მთელ რიგ საკითხებზე მე-17 საუკუნიდან დაწყებული დღემდე.

ბოლოს ნაშრომს დართული აქვს პროფ. რენე ლაფონის უმაჯრესი დაბეჭდილი ნაშრომების ბიბლიოგრაფია. ამავე დროს მას თან ერთვის პროფ. რ. ლაფონზე დაწერილი ნაშრომების ბიბლიოგრაფიაც.

ვფიქრობთ, ნაშრომი დაეხმარება მკითხველს გაეცნოს გამოჩენილი ქართველოლოგის, ქართველი ხალხის დიდი მეგობრის, პროფ. რენე ლაფონის მეცნიერულ საქმიანობას, რომელსაც მკვლევარი დიდი ენერგიითა და სიყვარულით ეწევა საფრანგეთში ჩვენი ქართული ენისა და ლიტერატურის პოპულარიზაციისათვის.

ნაშრომს ექნება ნაკლოვანება, ავტორი სიამოვნებით მიიღებს მკითხველთა საქმიან შენიშვნებს და გაითვალისწინებს მათ მის შემდგომ მუშაობაში.

ავტორი გულითად მადლობას ვუძღვნის აკად. არნ. ჩიქობავასა და პროფ. ი. ცერცვაძეს იმ უნაგარო დახმარებისათვის, რომელიც მათ აღმოუჩინეს მკვლევარს ნაშრომზე მუშაობის პერიოდში.

შმსავალი

ქართულ-ფრანგულ კულტურულ, ლიტერატურულ ურთიერთობას ღრმა ფესვები აქვს, იგი იწყება ჯერ კიდევ მე-17 საუკუნიდან. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ კრებელიონის პიესა „რადამისტი და ზენობია“ დაწერილია ქართულ თემაზე. პიესა პირველად დაიდგა საფრანგეთში 1711 წელს. პიესას დიდი წარმატება ჰქონდა, ყველას აინტერესებდა ცოტა რამ მაინც გაეგო ქართველი ხალხის ისტორიიდან. მას მაღალი შეფასება მისცა დიდმა ფრანგმა მწერალმა მონტესკიემ. იგი პელვეციუსისადმი მიწერილ წერილში აღნიშნავს, რომ მთელი ახალგაზრდობა აღფრთოვანებულია ამ პიესით.

დენი დიდროს „ენციკლოპედიაში“ ქვეყნდებოდა წერილების სერია საქართველოზე. მათი ავტორია ლუი დე ჟოკერი, რომელიც უმთავრესად აქვეყნებდა ეთნოგრაფიული ხასიათის წერილებს. წერილები შეეხება კახეთს, ქართლს, იმერეთს. გურიასა და სამეგრელოს. წერილების ავტორი მიუთითებს ქართველი ქალების სილამაზეზე, განსაკუთრებით დიდი სიმპათიით წერს თეიმურაზ პირველზე, მეფე არჩილსა და ქეთევან დედოფალზე.

ფრანსუა-მარი არუე ვოლტერი თავის წიგნში „რუსეთის ისტორია პეტრე დიდის დროს“ ეხება შახ-აბასის თავდასხმას საქართველოზე, თურქების შემოჭრას აღმოსავლეთ საქართველოში მე-18 საუკუნის პირველ ნახევარში. ამავე დროს ფრანგი მწერალი ახასიათებს მეფე არჩილსა და მის შვილს ალექსანდრე ბატონიშვილს, რომელიც ეახლა პეტრე დიდს პრუსიაში მოგზაურობის დროს.

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი ნატალია ორლოვსკაია თავის წიგნში „საქართველო XVII—XVIII საუკუნეების დასავლეთ ევროპის ლიტერატურაში“ მოგვითხრობს იმის შესახებ, თუ დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში, კერძოდ საფრანგეთში, როგორ მიაღწია ცნობებმა საქართველოს შესახებ და როგორ გახდა ქართული ენა და ლიტერატურა შესწავლის ობიექტი უცხოელი მეცნიერების შრომებში. შემდეგ საუკუნეში ორიენტალისტიკის ცენტრი ხდება საფრანგეთი.

1795 წელს აქ არსდება სპეციალური სკოლა აღმოსავლური ქვეყნებისა. ამ სკოლიდან შემდეგ ბევრი შესანიშნავი ორიენტალისტი გამოდის.

ფრანგი ორიენტალისტი ანკეტილ დიუპერონი აქვეყნებს ნაშრომს „გამოკვლევა იმ სპარსეთის ძველი ენების შესახებ“, რომელშიც ფრანგი მეცნიერი ეხება ზენდების ენას, ადარებს მას ქართულს და იკვლევს ქართული დამწერლობის საკითხებს. მეცნიერი ამტკიცებს, რომ ქართულ ენას აქვს კავშირი ზენდების ენასთან. ფრანგი მეცნიერის ამ მოსაზრებას ეთანხმება ლორენცო ერვასი. ეს არის პერიოდი, როდესაც ევროპაში საფუძველი ეყრება მეცნიერულ ორიენტალისტიკას.

1713 წელს ვახტანგ მეექვსის დავალებით საფრანგეთში დიპლომატიური მისიით ურთიერთობის დასამყარებლად მიემგზავრება დიდი ქართველი მწერალი სულხან-საბა ორბელიანი, რომელიც ხელს უწყობს ლიტერატურული ურთიერთობის აქტივიზაციას საქართველოსა და საფრანგეთს შორის.

სპეციალურ აღმოსავლური ენების სკოლას ამთავრებს მარი ფელისიტე ბროსე, რომელიც შემდეგში ხდება გამოჩენილი ორიენტალისტი, ქართველოლოგი, ქართული კულტურის დიდი მოღვაწე.

მარი ფელისიტე ბროსე სამეცნიერო ასპარეზზე გამოვიდა მე-19 საუკუნის 30-იან წლებში, როდესაც ქართველოლოგია იწყებდა განვითარებას.

სახელგანთქმული მეცნიერი ქართულ ენას ეცნობა საფრანგეთში. ამის გამო, რომ იგი ქართული კულტურის შესწავლის ხელსაყრელ პირობებს მოკლებული იყო, მეცნიერი 1837 წელს ჩამოდის პეტერბურგში, უკავშირდება ქართული კულტურით დაინტერესებულ მოღვაწეებს და აჩაღებს მეცნიერულ მუშაობას ქართველოლოგიის დარგში. მეცნიერი პეტერბურგის უნივერსიტეტში იწყებს ლექციების კითხვას ქართული კულტურის შესახებ, მისმა ლექციებმა დიდი ინტერესი გამოიწვია.

მარი ფელისიტე ბროსემ კავშირი დაამყარა ქართული კულტურის ისეთ გამოჩენილ მოღვაწეებთან, როგორიც იყვნენ თეიმურაზ ბატონიშვილი, პლატონ იოსელიანი, ზაქარია ფალავანდიშვილი, დავით ჩუბინაშვილი და ბევრი სხვა. ქართული კულტურის ამ დიდ წარმომადგენლებთან მარი ბროსეს ჰქონდა მიმოწერა ქართული ენისა და ლიტერატურის რიგ მნიშვნელოვან საკითხებზე. ქართველი მოღვაწეები მას აწვდიდნენ საჭირო ლიტერატურას, ძველ ხელნაწერებს და სხვა. ახლახან მეცნიერების დამსახურებულმა მოღვაწემ პროფ. მიხეილ ჩი-

ქოვანმა ლენინგრადის ერთ-ერთ არქივში მიაგნო ახალ მასალებს, რომლის საფუძველზე ირკვევა, რომ გამოჩენილი ქართველი პოეტი ნიკოლოზ ბარათაშვილი დაკავშირებული ყოფილა პეტერბურგის აკადემიასთან, სახელდობრ, მარი ბროსესთან, პოეტი აგროვებდა ძველ ქართულ ხელნაწერებს და უგზავნიდა მარი ბროსეს. ეს ჩანს მარი ბროსეს წერილებში თეიმურაზ ბატონიშვილისა და ზაქარია ფალავანდიშვილისადმი, აგრეთვე სხვა საარქივო მასალებშიც.

1947 წლის აგვისტოში მარი ბროსე ჩამოვიდა საქართველოში, მან საქართველოში ბევრი ისტორიული ძეგლი შეისწავლა, მიაგნო საინტერესო მასალებს. ფრანგმა მეცნიერმა ქართული კულტურის საკითხებს მიუძღვნა მნიშვნელოვანი ნაშრომები. გარდა ამისა, მან ფრანგულ ენაზე თარგმნა შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“, „ქართლის ცხოვრება“. ილია ჭავჭავაძის „კაცია ადამიანი?!“ და სხვა.

მარი ბროსე დაიბადა 1802 წელს და გარდაიცვალა 1880 წლის 3 სექტემბერს საფრანგეთის ქალაქ შატელროში.

მარი ფელისიტე ბროსეს დიდი ღვაწლი მიუძღვის ქართველოლოგიის განვითარების საქმეში, მეცნიერმა ქართველოლოგია ღრმა მეცნიერულ ნიადაგზე დააყენა.

მარი ბროსეს ცხოვრებასა და მეცნიერულ მოღვაწეობაზე შესანიშნავი წიგნი გამოაქვეყნა ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატმა რუსუდან დოდაშვილმა. ამ წიგნში მკვლევარმა მაღალი შეფასება მისცა მარი ბროსეს მეცნიერულ მუშაობას, რასაც ფრანგი ხალხის სახელოვანი შვილი წლების მანძილზე ეწეოდა. „საქართველოს ისტორიისა და ლიტერატურის პირველი წყაროების მეცნიერული შესწავლით, — წერს რ. დოდაშვილი, — ბროსემ შექმნა მტკიცე ტრადიცია როგორც რუსეთში, ისე საქართველოში. ამ ტრადიციას გაჰყვა ე. წ. პეტროგრადის სამეცნიერო სკოლა რუსეთში და საქართველოში ისტორიკოსები: დ. ბაქრაძე, ე. თაყაიშვილი, თ. ჟორდანია.

საქართველოსათვის თავდადებული მეცნიერის ღვაწლს მაღლიერების გრძნობით აფასებდა ქართველი ხალხი, რომლის აზრს გამოხატავდა ილია ჭავჭავაძე: „მან პირველმა აიღო ჩვენი ქვეყნის ისტორია და ლიტერატურა სამეცნიეროდ შესწავლის სპეციალურ საგნად და მიიპყრო მთელის განათლებულ ქვეყნების მეცნიერთა ყურადღება“¹.

მარი ბროსეს შესახებ წიგნი გამოაქვეყნა აგრეთვე დოცენტმა შოთა ხანთაძემ, ავტორი იხილავს მარი ბროსეს მეცნიერულ მოღვაწე-

¹ რუსუდან დოდაშვილი, მარი ბროსე — ქართული მწერლობის მკვლევარი, „სახელმწიფო გამომცემლობა“, 1962, გვ. 129.

ობას ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისით და ჯეროვან შეფასებას აძლევს მას.

მეჩვიდმეტე საუკუნეში საქართველოში იმოგზაურა ფრანგმა რაინდმა შარდენმა. პირველად იგი სპარსეთში 1664 წელს პარიზიდან ჩავიდა. მეორეჯერ გაემგზავრა 1671 წელს კვლავ სპარსეთში, შემდეგ ჩამოვიდა საქართველოში.

საქართველოში მოგზაურობის დროს ფრანგი მოგზაური შარდენი გაეცნო ქართველი ხალხის ზნე-ჩვეულებებს, მის რელიგიას, კულტურას. როცა შარდენი ლაპარაკობს ქრისტიანობაზე, ახასიათებს სამეგრელოს თავადებს — დადიანებს და მიუთითებს, როგორც კი გაჩნდა ეკლესია, მეგრელებმა მაშინვე მიიღეს ქრისტიანობა².

შარდენმა თავისი მოგზაურობის შთაბეჭდილებებზე გამოაქვეყნა ნაშრომები ათ ტომად. პირველი ტომი გამოვიდა პარიზში 1723 წელს. სადაც აღწერილია ავტორის შთაბეჭდილებანი საქართველოს შესახებ.

1899 წელს საქართველოში იმოგზაურა პარიზის გეოგრაფიული ინსტიტუტის მეცნიერმა თანამშრომელმა, მწერალმა ბარონ დე ბაიშ. იგი სამჯერ იყო საქართველოში, შეაგროვა დიდძალი საინტერესო მასალა, პარიზში დაბრუნებიდან რამდენიმე ხნის შემდეგ პარიზის გეოგრაფიული ინსტიტუტის ჟურნალში „რევიუ გეოგრაფიში“ მოათავსა საინტერესო ნარკვევები საქართველოზე.

მწერალმა გამოაქვეყნა სამი წიგნი. „კავკასიონის ქედის სამხრეთით“, „კავკასიონის ქედის ჩრდილოეთით“, და „თბილისი“. ამ წიგნებში ავტორი დიდი სიყვარულით მოგვითხრობს საქართველოზე, ქართლ-კახეთზე, იმერეთზე, გურიაზე, სამეგრელოზე, ქართველი ხალხის ზნე-ჩვეულებებზე, სხვადასხვა თქმულებებსა და ლეგენდებზე. ყოველ სტრიქონში იგრძნობა დიდი სიყვარული ქართველი ხალხისადმი, მისი კულტურის, ლიტერატურისა და ხელოვნებისადმი.

ერთ ადგილას ბარონ დე ბაი წერს „... ეს ხალხი, (ლაპარაკია ქართველებზე, ს. თ.) არის დიდი აზროვნების, თუ გნებავთ ზოგჯერ გენიალურიც, ამის დამამტკიცებელია ძველი ქართული ლეგენდა სიმშვენიერზე. ჩემი დასკვნის მაგიერ მოგიტანთ ამ ლეგენდას, რომელიც ჩემი შეხედულებით აღსავსეა ხელოვნებითა და ფილოსოფიით. ...როსტომელას ძინავს საქართველოს ამ პოეტური მიწის ქვეშ, რომლის შესახებ მე უკვე გიამბეთ. ამ ქვეყანაში მარტო მშვენიერება კი არ

² Voyages de M. Le chevalier Chardin en Perse et autres lieux de L'orient, tome premier, Paris, place de Sorbonne, 1723, p. 152.

არის მარადიული, არამედ აგრეთვე გულკეთილობა, მამაცობა, პატიოსნება, სადაც ბრწყინავს გულიდან ამოსროლილი ქართველთა კეთილშობილი სტუმართმოყვარეობა“³.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოცენტმა დავით ფანჩულიძემ დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე „ნარკვევები XIX საუკუნის ქართულ-ფრანგული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან“, რომელშიც გამოიკვლია ქართულ-ფრანგული ლიტერატურული ურთიერთობის რიგი საინტერესო საკითხები მეცხრამეტე საუკუნეში. ავტორს მოჰყავს საინტერესო მასალები იმის შესახებ. თუ როგორ დიდ ინტერესს იჩენდნენ ფრანგი ხალხის კულტურის, ენისა და ლიტერატურის შესწავლის საქმეში ქართველი მწერლები და საზოგადო მოღვაწეები: ალექსანდრე ჰავკავაძე, გიორგი ერისთავი, დავით ერისთავი, ილია ჰავკავაძე, აკაკი წერეთელი, ეგნატე ნინოშვილი, ივანე მაჩაბელი, კიტა აბაშიძე, ნიკო ნიკოლაძე, სერგი მესხი, თედო სახოკია, გერონტი ქიქოძე და სხვანი.

ქართველი მწერლები დიდი სიყვარულით თარგმნიდნენ ფრანგული ლიტერატურის ნიმუშებს ქართულ ენაზე და აცნობდნენ ქართველ ხალხს. პროფესორი დავით ფანჩულიძე თავის წიგნში იხილავს ქართველი მწერლების ამ თარგმანებს და მაღალ შეფასებას აძლევს მათ.

ფრანგი მეცნიერები, მწერლები იჩენდნენ აგრეთვე დიდ ინტერესს საქართველოსადმი, აქვეყნებდნენ ცალკეულ მეცნიერული ხასიათის წიგნებს, რომანებს, პიესებს, ლექსებს ქართველი ხალხის სულიერ კულტურაზე. როგორც ავტორი მიუთითებს, საქართველოში და ქართველი ხალხით დაინტერესებული იყვნენ ისეთი დიდი ფრანგი მწერლები, როგორიც იყვნენ: ვიქტორ ჰიუგო, შატობრიანი, სტენდალი, ბალზაკი და სხვანი.

დიდი ფრანგი სოციალისტი, მშვიდობისათვის დიდი მებრძოლი ჟან ჟორესი თავიდანვე იყო დაინტერესებული გაცნობოდა ქართველი ხალხის კულტურას, მის ისტორიას, ლიტერატურასა და ხელოვნებას. იგი პარიზში ხშირად ხვდებოდა ქართველი ხალხის წარგზავნილებს, ესაუბრებოდა მათ, დიდ ინტერესს იჩენდა ქართველი ხალხის კულტურის შესწავლის საქმეში. ამ საუბრებში ჟან ჟორესი თხოვდა ქართველებს დაეწერათ წერილები საქართველოზე და გამოექვეყნებინათ მის მიერ დაარსებული გაზეთის — „ლუმანიტეს“ ფურცლებზე. ამის შესახებ საინტერესო ეპიზოდს მოგვითხრობს პროფესორი კოხსტან-

³ Baron de Baye, Au Sud de la chaîne du Caucase, Souvenirs d' une mission, Paris, Librairie Nilsson, 1899.

ტინე კაპანელი. „დიალ, — წერს იგი, — ჟან ჟორესი ეკუთვნოდა მთელ კაცობრიობას. მას არ ავიწყდებოდა არცერთი კულტურული ერი, მისთვის საინტერესო იყო ყოველი ნაბიჯი. გვახსოვს ამას წინათ. როდესაც ბალკანეთზე ომი იყო გაჩაღებული, ჟორესი გამოვიდა საფრანგეთში და ქადაგებდა ხალხის მშვიდობას, უარყოფდა სისხლისღვრასა და მტრობას სხვადასხვა ერთა შორის და სავსე ენთუზიაზმით, სიყვარულითა და ოცნებებით მომავალ ბედნიერებას ულოცავდა მშრომელ მასას.

ჟან ჟორესს ჩვენ გავეცანით ქალაქ ნანსში, როდესაც 1913 წლის მარტის პირველ რიცხვებში ის მოვიდა ლექციის წასაკითხავად. ჟორესს უყვარდა ქართველები, ლექციის შემდეგ მთელი საათნახევრის განმავლობაში მელაპარაკებოდა და მკითხავდა ქართველ ინტელიგენციის და ლიტერატურის წესახებ. ღამის თერთმეტი საათი იყო, როდესაც ჟორესი მის ბინამდე მივაცილეთ. გამოგვეთხოვა და გვითხრა: „კარგი იქნება, რომ დაწეროთ რამე ფრანგულ ენაზე ქართულ კულტურასა და განათლების შესახებ. მე სიამოვნებით დავეუთმოთ ადგილს „ლუმანიტეში“⁴.

საქართველო აინტერესებდა გამოჩენილ ფრანგ მწერალს ანრი ზარბიუსს, იგი 1927 წლის 8 ოქტომბერს ჩამოვიდა თბილისში, სადაც მას ალტაცებით შეხვდა ქართველი ხალხი. მწერალთა კავშირში გამართულ სხდომაზე ანრი ზარბიუსმა განაცხადა: „მე არ შემიძლია იმ ალტაცების გამოთქმა, რომელიც ჩემში გამოიწვია თქვენმა თბილმა შეხვედრამ. მე ბევრი გამიგონია თქვენს სტუმართმოყვარეობაზე, ღია ხასიათზე, მაგრამ სინამდვილემ ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა. ნება მომეცით გულითადი მადლობა გადაგიხადოთ ასეთი შეხვედრისათვის.

ჩემი აქ ჩამოსვლის მიზანი არის — გაცნობა საქართველოს მდგომარეობის. ამ მიზანს ჩემს მოგზაურობის ამოცანებში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. მე მაინტერესებს მისი როგორც პოლიტიკურ-ეკონომიური, ისე კულტურული ცხოვრება.

მე მაინტერესებს თქვენი ლიტერატურა. აქ ილაპარაკეს საფრანგეთის ლიტერატურაზე, მის გავლენაზე სხვა ერების ლიტერატურაზე... საჭიროა გამსჭვალვა, გადატანა საფრანგეთის ლიტერატურაში რუსე-

⁴ კ. კაპანელი, დიდებული ადამიანის ხსოვნას, გაზ. „თემი“, 1914, № 187.

თის რევოლუციის ცეცხლის, ეს იქნება დულაბი ამ ორი ხალხის შესაერთებლად“⁵.

ანრი ბარბიუსმა სილიბისტრო თოდრიას თანხლებით იმოგზაურა საქართველოში, მან ათი დღის განმავლობაში მოიარა მთელი დასავლეთ საქართველო, იყო იანეულში და გურიის სხვა სოფლებში. მწერალმა შეაგროვა დიდძალი მასალა და დაბრუნდა თბილისში. „კომუნისტის“ კორესპონდენტთან საუბარში ბარბიუსმა განაცხადა: „მე უნდა ვთქვა, რომ ყოველ გულწრფელ ადამიანს დღევანდელ საქართველოსთან გაცნობის შემდეგ არ შეუძლია არ აღიაროს, რომ საბჭოთა ხელისუფლებამ საქართველო ჩააყენა ისეთ მდგომარეობაში, რომლის მსგავსი არ ახსოვს მის ხანგრძლივ ისტორიას..“

მე წინადაც არ მჯეროდა საქართველოს მტრების — მენშევიკების ცილისწამება, მაგრამ ხანდახან ვფიქრობდი, რომ იქნებ ქართველი ხალხის ამ მტრებს მართლაც მოეპოვებათ სიმართლის ნატანალი. ეხლა მე დავრწმუნდი, რომ ყველაფერი, რაც საქართველოს შეეხება და უცხოეთში ვრცელდება, არის საშინელი ცილისწამების კამპანია, რომლის მსგავსი იშვიათია. საბჭოთა საქართველოს მიღწევები იმდენად დიდია, რომ მათი ჩამოთვლა ხანმოკლე საუბრის დროს შეუძლებელია. საქართველოს შესახებ მე გამოვაქვეყნებ ცალკე წიგნს, სადაც შევეცდები დაწვრილებით აღვწერო საბჭოთა ხელისუფლების მიღწევები თქვენში“⁶.

1928 წელს ბარბიუსს წიგნი უნდა დაემთავრებინა, მაგრამ დამატებითი მასალები დასჭირდა და 1928 წლის 26 ივნისს კვლავ ჩამოვიდა მოსკოვში. ბარბიუსი მიიღო ი. ბ. სტალინმა. მას საუბარი ჰქონდა ბარბიუსთან იმ დამატებით მასალებზე, რომლებიც ესაჭიროებოდა თავისი წიგნისათვის. ბარბიუსი წერს: „ამხანაგმა სტალინმა მისთვის ჩვეული თავაზიანობით მიმიღო. მე მას ჩემი წიგნის მიზანდასახულება გავაცანი, იგი ნაციონალურ საკითხს ეხებოდა, — პრობლემებს, რომლებიც გარკვეული და მეცნიერულად იყო დასაბუთებული ი. სტალინის მიერ ჯერ კიდევ 1917 წლის რევოლუციამდე. ჩემს წიგნში მინდოდა მეჩვენებინა, თუ როგორი იყო წინათ საქართველო ცარიზმის მიერ დაჩაგრული, თუ როგორ გაიფურჩქნა იგი მრავალეროვანი საბჭოთა სახელმწიფოს თანასწორუფლებიან ხალხთა მეგობრულ ოჯახში; თუ როგორ განავითარა მან თავისი კულტურა ფორმით ნაციონალური,

⁵ „კომუნისტი“, 8 ოქტომბერი, 1927, გვ. 3.

⁶ „კომუნისტი“, 20 ოქტომბერი, 1927, გვ. 3.

მინაარსით კი სოციალისტური. ჩემს წიგნს ნილაბი უნდა ჩამოეგლიჯა საბჭოთა კავშირის მტრებისათვის, საბჭოთა კავშირს ცილს რომ სწამებდნენ. ი. სტალინს მოეწონა ჩემი განზრახვა და მშვიდად დამიწყო ლაპარაკი. კითხვარები ჯიბეში მედო და წასვლისას მინდოდა სტალინისათვის დატოვება, რადგან ჩემი წიგნისადმი ინტერესი გამოიჩინა. სტალინის სიტყვები გადამითარგმნეს, დავინახე, რომ სტალინმა ყველა კითხვას უპასუხა, ისე, რომ არც კი უნახავს ჩემი კითხვარები. რა საოცარი გენიოსია“⁷.

1929 წელს ბარბიუსმა გამოაქვეყნა წიგნი „აი, რა უყვეს საქართველოს“, რომელშიც ამხილა ქართველი ხალხის მტრები, ფრანგ ხალხს უთხრა სიმართლე საქართველოზე, გააცნო ჩვენი ხალხის კულტურა, ჩვენი ლიტერატურა და ხელოვნება. ბარბიუსი იყო და რჩება როგორც დიდი მეგობარი საბჭოთა კავშირისა და კერძოდ კი საქართველოსი.

1968 წლის 22 ნოემბერს ვიყავი იანეულში, ვინახულე ამ სოფლის მკვიდრის ნიკიფორე ბერიძის მიდამო, სადაც გაიმართა შეხვედრა ანრი ბარბიუსთან მისი აქ ყოფნის დროს. დღეს ცოცხალია ამ სოფლის მკვიდრი გაბრიელ თოდრია, რომელსაც უნახავს ბარბიუსი. იქ მივაკელიე ბარბიუსის ნაკვალევს. კლუბში წავიკითხე ლექცია ქართულ-ფრანგული ლიტერატურული ურთიერთობის საკითხებზე, განსაკუთრებით ვილაპარაკე იმის შესახებ, თუ როგორ უყვარდა ქართველი ხალხი ბარბიუსს, შევახსენე მსმენელებს ბარბიუსის იანეულში სტუმრობა.

მორის ტორეზს განსაკუთრებით უყვარდა საქართველო, მისი ხალხი, მისი მშვენიერი ბუნების პეიზაჟები, ძალიან აინტერესებდა საქართველოში ჩამოსვლა, რომ საკუთარი თვალით ენახა ქართველი ხალხი, გაცნობოდა მის ისტორიას, ლიტერატურასა და ხელოვნებას.

1960 წლის აგვისტოში მ. ტორეზი თავის მეუღლესა და ვაჟთან ერთად ჩამოვიდა საქართველოში, სადაც გაეცნო ქართველი ხალხის წარმატებებს.

⁷ Jean Freville, Avec Maurice Thorez, editions sociales, Paris, 1950, pp. 43—44.

ტორეზი წერს: „ვიცი, რომ საქართველო ღამაში იყო, მაგრამ ნახულმა წარმოდგენა გამიათქეცა. ჩვენ მუდამ გვემანსოვრება შრომისმოყვარე და გულგახსნილი ქვეყანა, რომელიც მარგალიტითა ზრწყინავს საბჭოთა კავშირის ძმურ ოჯახში“⁸.

ამ წიგნში ერთ თავს ტორეზი მიუძღვნის საქართველოსა და კავკასიას. ავტორი გულწრფელ სტრიქონებს უძღვნის ი. სტალინს, რომელმაც იგი სამკურნალოდ ჩამოიყვანა მოსკოვში და მისი უშუალო ხელმძღვანელობით ტორეზი განიკურნა. „ბარვინში, — წერს ტორეზი, — და შემდეგ შავი ზღვის პირას ჩემი ყოფნის პერიოდში, რამდენიმეჯერ მინახულა ი. სტალინმა, რომელსაც ველაპარაკე რუსულ ენაზე. სტალინი ჩემთან დადიოდა მოულოდნელად. მას აინტერესებდა ჩემი მკურნალობისა და კვების საკითხები. ერთ მშვენიერ დღეს მკითხა: „მზარეული კერძებს გიმზადებთ ფრანგულ ყაიდაზე? მიირთმევთ შემწვარ ხორცსა და ბევრ მწვანელს? ეს ძალიან კარგია. შესვით აგრეთვე ცოტა ღვინოც. (მე კი ექიმებმა ღვინო ამიკრძალეს). სტალინმა მიაშვო, რომ იმ პერიოდში, როდესაც რევოლუციურ-არა-ლეგალურ მუშაობას ეწეოდა, ავად გახდა და იწვა ვიატკის (ახლა კი-როვის) საავადმყოფოში და მკურნალობდა. მას ძალ-ღონის მოსაყრებად აძლევდნენ ფრანგულ ღვინოს. „ეს ღვინო იყო ძალიან კარგი“ — უენიწა სტალინმა. იგი მიგზავნიდა ფორთოხლებს, ლიმონებს და თვითონ შეარჩია რაიონები და ქალაქები, სადაც უნდა მემკურნალა“⁹.

დღეს საფრანგეთში ქართულ თემას ეხება ბევრი მეცნიერი და მწერალი. ამას ხელი შეუწყო შოთა რუსთაველისა და ნიკოლოზ ბარათაშვილის ქმნილებების თარგმნამ ფრანგულ ენაზე. ქართულ თემაზე წერენ: აკადემიკოსი მარსელ ბრიონი, პროფ. ჟორჟ დიუმეზილი, პროფ. რენე ლაფონი, პროფ. რობერ ტრიომფი, რენე ლაკოტი, პიერ გამარა, კრმან ლანუ და ბევრი სხვა.

⁸ „კომუნისტი“, 29 აგვისტო, 1960.

⁹ Maurice Thorez, Fils du peuple, éditions Sociales, 1960, Paris, p. 282.

ჟორჟ დიუმეზილი არის ქართველი მეცნიერებისა და რენე ლაფონის კოლეგა. მას მიმოწერა აქვს ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მეცნიერ თანამშრომელთან ელიზბარ ლომთაძესთან და სხვებთან. ქართველი მეცნიერები თავიანთ ნაშრომებს უგზავნიან ჟორჟ დიუმეზილს, ფრანგი მეცნიერი კი — თავის შრომებს.

ჟორჟ დიუმეზილი პარიზის უმაღლესი ე. წ. ნორმალური სკოლის დამთავრების შემდეგ იცავს საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციებს. იგი თავის სამეცნიერო კარიერას იწყებს როგორც პროფესორი სტამბოლის უნივერსიტეტში და კითხულობს ლექციებს ღვთისმეტყველების ისტორიაში (1925—1931). ამ დროიდან დაწყებული, პროფესორი ინტერესს იჩენს იმ კავკასიელების მიმართ რომლებიც ერთი საუკუნის წინათ რუსეთის ცარიზმმა გადაასახლა ოტომანთა ძველ იმპერიაში. ფრანგი პროფესორი 1925 წლიდან მუშაობს სტამბოლის უნივერსიტეტში, და ამ დროიდან მოკიდებული მცნიერულ კვლევა-ძიებას აწარმოებს ორი მიმართულებით, იგი, ერთი მხრივ, იკვლევს ინდოევროპელთა ცივილიზაციას, მეორე მხრივ, ანატოლიაში გადასახლებული კავკასიელების ენებსა და ტრადიციებს. მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ ფრანგი პროფესორი ყოველ წელიწადს მიემგზავრება თურქეთში, სადაც უბიხეებით, ჩერქეზებითა და ლაზებით დასახლებულ რაიონებში აგროვებს ძვირფას მასალებს ამ ხალხთა ენებისა და ტრადიციების შესახებ. ჟ. დიუმეზილი ამ საკითხებზე 1949 წლიდან კითხულობს ლექციებს პარიზის კოლეჯში.

პროფესორი ჟორჟ დიუმეზილი ავტორია მრავალი მეცნიერული ნაშრომისა, როგორიცაა: „ანატოლიაში ნაპოვნი დოკუმენტები კავკასიის ენებისა და ტრადიციების შესახებ“ სამ ტომად, (უკანასკნელი ტომი გამოვიდა 1965 წელს და შეიცავს 269 გვერდს). წიგნი შედგება სამი ნაწილისაგან, ესენია: „შენიშვნები უბიხეების გადასახლების 100 წლისთავთან დაკავშირებით“, „უბიხური ტექსტები“ და ჰანს ფოქტის უბიხური ენის ლექსიკონი“ გარდა ამისა, მას აქვს გამოქვეყნებული. „გამოკვლევები აფხაზური ენის შესახებ“, „გამოკვლევები უბიხური ენის შესახებ“, „ლაზური თქმულებები“, „ბუმბერაზის თქმულება უბიხურ ენაზე“ ჩაწერილი ჟორჟ დიუმეზილისა და ჩერქეზი ენათმეცნიერის ნამიტოკის მიერ. შემდეგ ეს თქმულება ფრანგულ ენაზე თარგმნა ჟორჟ დიუმეზილმა და 1955 წელს გამოაქვეყნა „აზიურ ჟურნალ-

ში“ ეს ტექსტი ფრანგულიდან ქართულად თარგმნა ამ სტრიქონების ავტორმა.

თანამედროვე ეტაპზე საფრანგეთში დიდი მეცნიერული მუშაობა წარმოებს იმისათვის, რომ ქართული ენა და ლიტერატურა გახდეს შესწავლის ობიექტი.

ფრანგი მეცნიერები იწყებენ ქართული ენისა და ლიტერატურის შესწავლას. პროფესორი რენე ლაფონი თავის შესანიშნავ ნაშრომებში ამის შესახებ არა ერთხელ მიუთითებდა, რომ საფრანგეთში ქართული ენისა და ლიტერატურის შესწავლა უნდა გახდეს მეცნიერული შესწავლის ობიექტი. ფრანგი მეცნიერები მოდიან საქართველოში ამ მიზნით და ქართველი მეცნიერების დახმარებით სწავლობენ ქართულ ენასა და ლიტერატურას.

ალსანიშნავია სტრასბურგის უნივერსიტეტის პროფესორის რობერ ტრიომფის დიდი ინტერესი ამ მიმართულებით. რობერ ტრიომფი არის რუსული ენისა და ლიტერატურის კათედრის გამგე სტრასბურგის უნივერსიტეტში, მაგრამ მას მიზნად დაუსახავს გახდეს ქართველოლოგი, შეისწავლოს ქართული ენა და ლიტერატურა. ამ მიზნით პროფესორი ჩამოვიდა თბილისში 1968 წლის 13 სექტემბერს და იმყოფებოდა 30 ოქტომბრამდე. პროფესორს გამოქვეყნებული აქვს ბევრი საინტერესო ნაშრომი, ესენია: „სლავური ფილოლოგია“ (წერილების კრებული, 1958 წ., სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის გამოცემა), „ჟოზეფ დე მესტრი“ (ქ. ენეა, 1967 წ., გვ. 700) „ლერმონტოვი და მისი სახეთა სისტემა“ (ქ. ბრიუსელი, 1960 წ., გვ. 40), „მითი და ლეგენდა ბერძნებისა“, „კავკასიის გზები“ და სხვა.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შ. რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტში მიიწვიეს ფრანგი პროფესორი. ინსტიტუტის დირექტორის აკად. ალ. ბარამიძის მითითებით ფრანგი პროფესორისათვის შედგენილ იქნა სამუშაო გეგმა. ამ გეგმაში გათვალისწინებული იყო ყველა საკითხი, რომელიც აინტერესებდა პროფესორ რ. ტრიომფს. ლიტერატურაში მას კონსულტაციას უწევდნენ ინსტიტუტის მეცნიერი მუშაკები გ. ციციშვილი, ი. ბოგომოლოვი, გ. ასათიანი, გ. მარგველაშვილი, რ. მიმინოშვილი და სხვები.

ქართული ენის საკითხებში მას ხელმძღვანელობას უწევდა პროფ. შოთა ძიძიგური, რომელმაც მას კონსულტანტად დაუნიშნა თავისი კათედრის დოცენტი ნია აბესაძე. პროფესორმა შ. ძიძიგურმა დაუთმო

ჭვირვას სტუმარს თავისი კაბინეტი და ფრანგი მეცნიერი შეუდგა-
შეშაობას.

პროფესორმა რ. ტრიომფმა შესანიშნავად შეისწავლა ქართული
ენის რიგი საკითხები მ. მარის, ბ. რუდენკოს, შ. კეკელიასა და დ. ჯავა-
ხიას სახელმძღვანელოების მიხედვით. გარდა ამისა, მან შეისწავლა
პროფ. შ. ძიძიგურისა და პროფ. რენე ლაფონის მონოგრაფიები ქარ-
თული ენის შესახებ, ძველი ქართული მწერლობის ძეგლების ტექსტე-
ბი და სხვა. დოცენტი ნია აბესაძე სისტემატურად უტარებდა ფრანგ
მეცნიერს კონსულტაციებს, იგი სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერა-
ტურასაც გაეცნო. დოცენტმა ნ. აბესაძემ ფრანგ მეცნიერს შემოკლე-
ბული სახით მიაწოდა აკაკი შანშიძის, არნოლდ ჩიქობავას ვ. თოფური-
ას, კ. დონდუას, ზ. ჭუმბურიძისა და სხვათა შრომების შინაარსი.

როგორც დოცენტმა ნ. აბესაძემ გადმოგვცა ქართული ენის ფონეტი-
კისა და მორფოლოგიის საფუძვლების გაცნობის შემდეგ პროფესორმა
რობერ ტრიომფმა განსაკუთრებული ინტერესი გამოიჩინა ქართული
გრამატიკის ზოგიერთი კერძო საკითხისადმი. მან ყურადღება მიაქცია
ყრუ-მკვეთრი და ფშვინიერი ხშული თანხმოვნების (პ, ფ, ტ, თ, წ, ც,
ჭ, ჩ, კ, ქ...) მონაცვლეობას ქართულში და მათ ფონეტიკურ ფუნქ-
ციას. ფრანგი მეცნიერი დაინტერესდა თავისებური ქართული ბრუნ-
ვებით — მოთხრობითითა და ვითარებითით, აგრეთვე ბრალდებითი
ბრუნვის (აკუზატივის) არარსებობით ქართულში. ობიექტური პირე-
ბის მიხედვით ზმნის უღლების შესწავლის დროს მისი ყურადღება
მიიპყრო „გვ“ პრეფიქსით აღნიშვნის თავისებურებებმა და ამასთან
დაკავშირებით ძველი ქართული ენის მასალებსაც გაეცნო. რ. ტრიომ-
ფის დიდი დაინტერესება გამოიწვია კავშირებითი კილოს ფუნქციებმა
ძველსა და ახალ ქართულში, აგრეთვე მომავალი დროის აღნიშვნის
სპეციფიკამ. სინტაქსური საკითხებიდან ფრანგი მეცნიერის ყურადღე-
ბას განსაკუთრებით იპყრობდა ერგატიული კონსტრუქციის პრობლე-
მა მარტივ წინადადებაში.

გარდა ამისა, პროფ. რ. ტრიომფი დაინტერესებული იყო ახალი
და უახლესი ქართული ლიტერატურის საკითხებითაც. პროფესორი
გაეცნო ვაჟა-ფშაველას, ილია ჭავჭავაძის, გრ. ორბელიანის, ნ. ბარა-
თაშვილისა და გ. ტაბიძის ზოგიერთ ნაწარმოებს.

პროფესორმა რ. ტრიომფმა დოცენტ აბესაძის დახმარებით შეად-
გინა ზოგიერთი ნაწარმოების ფრანგული ბეჭდარედი. მკვლევარს აინ-
ტერესებდა ქართველ მწერალთა ისეთი ნაწარმოებები, რომლებიც და-
კავშირებულია მთის თემასთან.

1968 წლის 9 ოქტომბერს პროფესორი რ. ტრიომფი დაესწრო რევაზ ბარამიძის სადოქტორო დისერტაციას ძველი ქართული პროზის საკითხებზე. მეცნიერმა მონაწილეობა მიიღო ამ საკითხებზე გამართულ პაექრობაში.

„მე მინდა რამდენიმე სიტყვა ვთქვა ამ დისერტაციაზე, — განაცხადა პროფ. რობერ ტრიომფმა, — რომელსაც სამწუხაროდ მხოლოდ ავტორეფერატით გავიცანი და ძალიან დამაინტერესა.

ამ ნაშრომში განსაკუთრებით გამოცა შეიძლება ასე ვთქვათ, — არა მარტო მისმა შინაარსმა, თუმცა შინაარსი ძალიან მნიშვნელოვანია, — რამდენადაც იმ მეთოდმა, რომელიც მკვლევარს გამოუყენებია ქართული ლიტერატურის კვლევის დროს. ავტორი თითქოს თავის საკვლევო მუშაობაში იყენებს ორ პარალელურ მეთოდს.

უპირველეს ყოვლისა, მისთვის დამახასიათებელია ისეთი მეთოდი, რომელიც მემკვიდრეობით მიღებული აქვს თავისი მასწავლებლებისაგან. მკვლევარი ძველ ქართულ პროზაში ეძებს ქართული სინამდვილის ტიპიურ თვისებებს. ასე მაგალითად, ქართველი მეცნიერი ააშკარავებს შაბლონურ აგიოგრაფიას, რიტორიკულ ფორმულებსა და მხატვრულ ხერხებს. ეს არის ფსიქოლოგიური მონაცემები ადამიანის შესახებ, მინიშნებები სოციალურ ურთიერთობაზე, ზოგჯერ ხალხის დახასიათებაც კი (მისი ნამდვილი მეგობრობა კავკასიის ხალხებისადმი) და ასე შემდეგ. ამ „სინამდვილეს“ მკვლევარი იკვლევს უკვე იაკობ ცურტაველის შუშანიკის სახით, მაგრამ ყველაზე უფრო მეგობრობა გამოვლენილია ისტორიულ პროზაში ლეონტი მროველთან. ჭუანშერთან და სხვებთან. მე როგორც საქართველოს ნამდვილი მეგობარი მივესალმები ამ რეალისტურ მიმართულებას, რომელსაც განწყობილი ვარ ვუწოდო კლასიკური. ეს მიმართულება ქართველებსა და ქართველოლოგებს მთელ მსოფლიოში ძველი ქართული მწერლობის საგანძურთან მოუპოვებს ახალ სიმდიდრეს, რომელიც აძლიერებს სიყვარულს საქართველოსადმი, მისი ტრადიციებისადმი, თანამედროვე ხალხის შეგნებას ფრთებს რომ ასხამს.

რევაზ ბარამიძის ნაშრომში გამოყენებულია მეორე მეთოდიც, რომელიც განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია. ეს მიმართულება განპირობა ალბათ იმან, რომ პირველი მეთოდი არაა მთლიანად სრულყოფილი. ადვილი ხომ არ არის აგიოგრაფიული, ალეგორიული და რიტორიკული ლიტერატურიდან კონკრეტული მასალების მოპოვება, რომლებიც საფუძველს გვაძლევს ალვადგინოთ ცოცხალი სურათი შუასაუკუნეების საქართველოს სინამდვილისა. ავტორი მრავალ-

ჯერ ხაზს უსვამს ბევრი ლიტერატურული ძეგლის ხელოვნურ და ზოგ-
 ჯერ კი ტრაფარეტულ ხასიათს. ამავე დროს მკვლევარი აღიარებს, რომ
 საკმაოდ არის ნათქვამი ამ ლიტერატურის შესახებ მისი წინამორბე-
 დების მიერ, განსაკუთრებით პროფესორ კ. კეკელიძის მიერ და იქმ-
 ნება შთაბეჭდილება (დაე მკვლევარმა მაპატიოს ჩემი პირადი შთაბეჭ-
 დილების გამო ასეთ მოურიდებელ გამოთქმას რომ ვხმარობ), რომ იგი
 ზოგჯერ თვითონ არც ისე დარწმუნებულია იმ რეალისტური მონაცე-
 მების ამოუწურავ სიმდიდრეში, რომლებიც ძველ ტექსტებში იმა-
 ლება. ასე რომ, სურს თუ არ სურს, ძველი ტექსტების მიდგომისათ-
 ვის ეძებს სხვა მეთოდს. ამასთან დაკავშირებით, განსაკუთრებულ
 ყურადღებას იქცევს თავი მეოთხე (სიმბოლო და ალეგორია), თავი
 მეხუთე (მოტივირების ხერხები), და თავი მეექვსე (ფოლკლორული
 ელემენტები). ამ თავებში ავტორი ერთი მხრივ ეყრდნობა იმას, რაც
 მისთვის ცნობილია თანამედროვე მეცნიერებისაგან სიმბოლოსა და
 ეკლესიების შესახებ; მეორე მხრივ იგი ამტკიცებს, რომ სიმბოლო
 და ალეგორია, სიზმარი, სასწაული, ზმანება (მოჩვენება) უბრალო ტრა-
 ფარეტები არ არის, ისინი თითქოს ასახავენ აზროვნების ხერხებს,
 ყოველ შემთხვევაში აქვთ განსაზღვრული ცენტრალური ფუნქცია
 ეპოქის სულიერ სისტემაში. მით უფრო, ადარებს რა ფოლკლორის
 ელემენტებს აგიოგრაფიული ლიტერატურის მონაცემებთან, მკვლე-
 ვარი თუმცა გაკვრიტ, საერთო ხაზებში წარმოგვიდგენს თავის შეხე-
 დულებებს რელიგიისა და ფოლკლორის, ეთიკისა და ესთეტიკის
 ურთიერთობაზე შუასაუკუნეების აზროვნების სისტემაში. ამრიგად,
 მკვლევარს უნდა გაგვანდოს ადამიანური აზროვნების სტრუქტურის
 საიდუმლოება, ჩვენ გვესმის, რომ მისთვის სინამდვილე არა მხოლოდ
 შიშველი ფაქტია, თუმცა ისტორიულად და ფსიქოლოგიურად გააზრე-
 ბულია, არამედ აგრეთვე სიმბოლურად და ესთეტიკურად განსაზღვ-
 რული მსოფლმხედველობაა, რომელიც ყველა ფაქტის უკან დგას, და
 თვითველ მათგანს აძლევს თავის ადგილსა და მნიშვნელობას. რამდე-
 ნადმე ასეთ მიდგომას ძველი ქართული ლიტერატურის პრობლემა-
 ბისადმი შეიძლება სტრუქტურული ეწოდოს. რა თქმა უნდა, თუ შე-
 იძლება ასეთი გამოთქმის ხმარება და თუ არ გამოიწვევს სტრუქტუ-
 რალიზმის მოწინააღმდეგეთა მხრივ შემოდავებას მაგრამ რაც არ უნ-
 და ვუწოდოთ ამ მეთოდს, როგორც არ უნდა გააკრიტიკოთ მისი ზო-
 გიერთი ასპექტი, მე მსურვალედ მივესალმები მას.

თუ პირველი მეთოდი ნამდვილი გზაა ჩვენი ცოდნის გასამდიდ-
 რებლად საქართველოს წარსულზე, მეორე მეთოდი: ეჭვის გარეშეა,

საიმედო გზაა უფრო მაღალი დახასიათებისათვის არა მხოლოდ ქართული აზროვნებისა, არამედ ბიზანტიური ქრისტიანობის აზრისა და თვით შუასაუკუნეების ქრისტიანობის და ფოლკლორისა საერთოდ. მეორე ის გზა გახლავთ, რომელსაც მივყავართ არა მხოლოდ ქართული სინამდვილისაკენ, არამედ ქართული სინამდვილიდან ზოგადსა-კაცობრიოსაკენ. ჩემი აზრით ეს გზა საჭიროა და აუცილებელიც არის, რადგან იგი გვეხმარება პირველი გზის შედეგების გადაფასებაში, რათა გავათავისუფლოთ სინამდვილის სურათი კარჩაკეტილობის საშიშროებისაგან და გავაფართოვოთ მეცნიერების არე. ყოველ შემთხვევაში, ორივე მეთოდი ავსებს, ამდიდრებს და ერთმანეთს კონტროლს უწევს.

ამ შესანიშნავი დისერტაციის ავტორს ვუსურვებთ თავისი მეთოდოლოგიის შემდგომ გულდასმით დამუშავებას და დარწმუნებული ვარ მის მიღწევებში სამეცნიერო ასპარეზზე.

დისერტანტს ვუძღვნი ჩემს პირად მაღლობას იმისათვის, რომ მისი ავტორეფერატის კითხვამ სიამოვნება მომგვარა¹⁰.

ბოლოს პროფ. რობერ ტრიომფი დისერტანტს მიმართავს ქართულად: „გისურვებთ წარმატებებს თქვენს მეცნიერულ მოღვაწეობაში ფრანგი და ქართველი ბალზების საკეთილდღეოდ“.

პროფ. რ. ტრიომფი იყო მოწვეული თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის 50 წლისთავის იუბილეზე. აქტიური მონაწილეობა მიიღო ყველა ღონისძიების გატარებაში. ფრანგმა პროფესორმა 22 ოქტომბერს სააქტო დარბაზში გამართულ სხდომაზე წარმოთქვა სიტყვა, რომელშიც ხაზი გაუსვა ფრანგი და ქართველი ბალზების ისტორიულ მეგობრობას, ამ ორ ხალხს შორის შემდგომი კულტურული, ეკონომიური და ლიტერატურული ურთიერთობის განვითარების მნიშვნელოვან საკითხებს.

ფრანგი მეცნიერი შეხვდა და საუბარი ჰქონდა ისეთ გამოჩენილ მეცნიერებთან, როგორიც არიან: „ა. ჩიქობავა, ა. შანიძე, ნ. მუსხელიშვილი, ი. ვეკუა, ალ. ბარამიძე, ი. გვარჯალაძე, თ. გამყრელიძე, ბ. ჟღენტი, გ. ციციშვილი და სხვები.

პროფ. რობერ ტრიომფმა ქართველ მეცნიერებთან საუბარში კარგი ქართული ენისა და ლიტერატურის საკითხებზე კარგი ცოდნა გამოამჟღავნა, იგი ქართულად კითხულობს. წერს, თარგმნის, იცის გრა-

¹⁰ პროფ. რ. ტრიომფ ს სიტყვა წარმოთქმულა 9 X 1968. წ.

მატიულები წესებიც და იყენებს მათ თარგმნისას. პროფესორი მოკლე ფრაზებს ქართულადაც წარმოთქვამს.

ფრანგმა მეცნიერმა განსაკუთრებით დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა აკად. არნოლდ ჩიქობავაზე, მისი აზრით ფრანგმა მეცნიერმა ქართული ენის საკითხებში შესანიშნავი ცოდნა გამოამჟღავნა. მას აქვს ზონაცემები უახლოეს ხანში დაეუფლოს ქართულ ენასა და ლიტერატურას და გახდეს ქართველოლოგი. ასეთი აზრისაა ბევრი სხვა ქართველი მეცნიერი, რომელთაც საუბარი ჰქონდათ ფრანგ პროფესორთან.

სამშობლოში წასვლისას რობერ ტრიომფმა განაცხადა, რომ თავისი სამეცნიერო მივლინების პერიოდში მან ბევრი რამ შეისწავლა, დრო გამოიყენა მაქსიმალურად და მადლობას უძღვნის ყველას. ვინც მას დახმარება გაუწია. ფრანგმა მეცნიერმა იქვე აღნიშნა, რომ იგი მიემგზავრება საქართველოდან ძალიან კმაყოფილი, სამშობლოში დაწერს გამოკვლევას ქართველ მწერლებზე. ამავე დროს იმედი გამოთქვა, რომ უახლოეს მომავალში კვლავ ეწვევა საქართველოს.

როგორც ზემოთ მოტანილი მასალებიდან ჩანს, ძველი ტრადიციული მეგობრობა ქართველ და ფრანგ ხალხებს შორის თანამედროვე ეტაპზე ახალ ასპექტში ვლინდება და ვითარდება. საფრანგეთში ქართული ენა და ლიტერატურა უკვე შესწავლის საგანი გახდა, ითარგმნება ჩვენი მეცნიერების შრომები, ჩვენი მწერლებისა და ხელოვნების მუშაკთა ნაწარმოებები, ფრანგი ხალხი მათ მაღალ შეფასებას აძლევს. კონსტანტინე გამსახურდიას „დიდოსტატის მარჯვენამ“, ლეო ქიაჩელის „ტარიელ გოლუამ“ და კონსტანტინე ლორთქიფანიძის „კოლხეთის ცისკარმა“ დიდი გამოძახილი პოვეს ფრანგ მკითხველებში, მათზე დაიწერა ბევრი სახოტბო რეცენზია. ასევე დიდი მეცნიერული მუშაობა წარმოებს საქართველოში, ფრანგული ენა დიდი ინტერესით ისწავლება ჩვენს საშუალო და უმაღლეს სასწავლებლებში, ითარგმნება ფრანგი მწერლებისა და მეცნიერების ნაწერები, ყოველდღიურად ვითარდება პირადი კონტაქტები ფრანგ მწერლებთან და მეცნიერებთან. ასეთი კულტურული, ლიტერატურული ურთიერთობა ხელს შეუწყობს ამ ორი ერის კულტურისა და ლიტერატურის შემდგომ განვითარებას.

დიდ მუშაობას აწარმოებენ საფრანგეთში ნინო და კალისტრატე სალიები, ისინი სისტემატურად „ქართველოლოგიის ჟურნალის“ ფურცლებზე აქვეყნებენ წერილების სერიას ცალკეული ქართველი მწერლების ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე. დიდი ღვაწლი მიუძღვის

ნინო სალიას ძველი ქართული ლიტერატურის პოპულარიზაციის საქმეში. მკვლევარმა ბევრი საყურადღებო წერილი გამოაქვეყნა აღნიშნულ თემაზე: „ცნობა საქართველოში ხინოს მიერ ქართლის მოქცევის გავრცელების შესახებ“, „ამირან-პრომეთეს პრობლემა“, „წვლილი აირო-ქართველთა კულტურული ურთიერთობის ისტორიაში“, „საქართველოს დედოფლის ქეთევანის წამება“, „ქართული კულტურის სამსახურში“, „შოთა რუსთაველის 800 წლის იუბილე“, „ვეფხისტყაოსანი“ და მისი ლიტერატურულ-მეცნიერული მნიშვნელობა“ და სხვა.

ნინოს არ ჩამორჩება კ. სალია, მის მიერ დაწერილი მგზნებარე წერილები ნიკოლოზ ბარათაშვილზე (იხ. ჩვენი რეცენზია „ახალგაზრდა კომუნისტის“ 1968 წლის 11 ივლისის ნომერში), გრიგოლ ორბელიანზე, ილია ქავჭავაძეზე, აკაკი წერეთელზე, დავით კლდიაშვილზე, ლეო ქიაჩელზე, მიხეილ ჯავახიშვილზე, რაფიელ ერისთავზე, შიო არაკვეისპირელზე, გიორგი ერისთავზე და სხვებზე მაღალ შეფასებას იმსახურებს ქართულ საზოგადოებრიობაში. ჩვენ ვუსურვებთ მათ შემდგომ წარმატებებს ამ მიმართულებით.

„ქართველოლოგიის ჟურნალი“ კ. სალიას ხელმძღვანელობით დიდ მუშაობას ეწევა აგრეთვე ქართველ მეცნიერთა ნაშრომების პოპულარიზაციის საქმეში, მასში სისტემატურად ქვეყნდება ჩვენი გამოჩენილი მეცნიერების ნაშრომები, იწერება მათზე რეცენზიები. ჟურნალში გამოქვეყნდა კ. კეკელიძის, ალ. ბარამიძის, ი. მეგრელიძის, გ. იმედაშვილის, მ. ჩიქოვანის, ი. ლოლაშვილის, აკ. შანიძის, არნოლდ ჩიქოვას, ნ. ამირანაშვილის და სხვათა ნაშრომები. ფრანგი ხალხი ამ ჟურნალის მეშვეობით ეცნობა ქართველი ხალხის სულიერ კულტურას, მის ისტორიას, ლიტერატურასა და სელოვნებას, ყოველივე ამას ქართველი ხალხი დიდი სიყვარულითა და სიმშათიით იხსენიებს თავის მუშაობაში, ფრანგი ხალხის ასეთ დიდ საქმიანობას მაღალ შეფასებას აძლევს.

დიდია ქართველი და ფრანგი ხალხების ურთიერთმეგობრობა, ჩვენ იქ გვყავს საიმედო მეგობრები, როგორიც არიან: რენე ლაფონი, ეორჟ დიუმეზილი, რობერ ტრიომფი, კ. და ნ. სალიები, მარსელ ბრიონი, რენე ლაკოტი, პიერ გამარა, ელზა ტრიოლე, ანდრე სტილი, არმან ლანუ და ბევრი სხვა.

ქართველი და ფრანგი ხალხების ლიტერატურული ურთიერთობა დღითიდღე ვითარდება. ქართველი მწერლების ნაწარმოებები ითარგმნება ფრანგულ ენაზე და იწერება ცალკეული გამოკვლევები. 1956 წელს „ფრანგ გამომცემელთა გაერთიანებამ“ გამოსცა კონსტანტინე

ლორთქიფანიძის რომანი „კოლხეთის ცისკარი“, რომელიც ქართულიდან თარგმნა ყორე არუმ. საფრანგეთის პერიოდული პრესა გამოეხმაურა ქართველი მწერლის რომანის გამოსვლას ფრანგულ ენაზე. დაიწერა რეცენზიები, რომლებშიც მაღალ შეფასებას აძლევენ ქართველი მწერლის რომანს. სულ დაიწერა 11 რეცენზია, მოვიტანო ზოგიერთს.

ცნობილი ფრანგი მწერალი და კრიტიკოსი ა. ეურმსერი 1956 წლის „ლე ლეტრ ფრანსეზის“ (№ 628) ფურცლებზე წერს: „მე არ მოეუყვები „ლე ლეტრ ფრანსეზის“ მკითხველებს „კოლხეთის ცისკარის“ შინაარსს, ეს რომანი მათ უკვე გაიცნეს გაზეთის ფურცლებზე და ახლა, წიგნად გამოცემულს სიამოვნებით წაიკითხავენ ხელახლა. მისი კონსტრუქცია ზოგ-ზოგს შეიძლება არასრულყოფილად მოეჩვენოს. პირველი ნაწილი, ალბათ ასე იტყვიან ეს კალმოსნები, „მთლიანად ქართულია“, რაკი-ლა მიეძღვნება ყრმა მექის სიყვარულს, სოფლის დღეობას თავისი სიმღერებით, ცეკვით, ჭიდაობით, ენებათაღელვით, მეორე ნაწილი კი „მთლიანად საბჭოთა არისო“ იტყვიან ალბათ: აგივე მსაჯულნი და აქ შეწყვეტენ კიდევ რომანის კითხვას, რადგან მათი აზრით, პოლიტიკა—დიდი ვერაფერი შეილია, უკიდურეს შემთხვევაში, ლიტერატურაში მაინც.

მაგრამ, თუ ფხიზელი თვალით და მიუკერძოებლად შევხედავო მოვლენებს, დავრწმუნდებით, რომ „კოლხეთის ცისკარს“ კონსტრუქციის მხრივ ეს ნაკლოვანება არ აქვს, მართო ის თუ ითქმის, რომ, ჩემი აზრით, მისი მთავარი გმირები, პირველ ნაწილში რომ მოქმედებენ. მეტად ჩქარა გადადიან უკანა პლანზე, როცა მეორე ნაწილი იწყება.

ჩამორჩენილ სოფელში, კავკასიონის ხეობის სიღრმეში რომ ჩაკარგულა, ზოგიერთი რომანიტი დაინახავდა მხოლოდ მოჭიდავეებს. ზოცეკვავეებს და შეყვარებულ ქალ-ვაყებს. მაგრამ კონსტანტინე ლორთქიფანიძეს აქვს უფლება თქვას ის, რაც ოდესღაც თქვა რასინმა: „მთავარი, რასაც ვესწრაფოდი, ეს იყო ის, რომ არაფერი შემეცვალა ხალხის ზნე-ჩვეულებებში, სწორად გადმომეცა, იგი, თანაც განსაკუთრებით ვცდილობდი, არაფერი მეთქვა ისეთი, რაც არ შეეფერებო მის ისტორიას“.

რაც შეეხება იმ საკითხს, თუ რამდენად ზუსტია მხატვრის ნაბატონატურასთან შეფარდებით, ამის შესახებ შემიძლია ვიმსჯელო მხოლოდ იმ შთაბეჭდილებების საფუძველზე, რომელიც მივიღე რამდენიმე დღით მოგზაურობის დროს. მაგრამ ეს იყო საქართველო, სავსებით შეცვლილი საბჭოთა წყობილების არსებობის ოცი წლის შემდეგ.

ულამაზესი თალიკო — ეშხიანი და დაუდგრომელი, მოცინარე ქალი-
სწილი მინახავს თბილისის ქუჩებში, ხოლო მექი წარმოიმდგება იმ
სტუდენტის სახით, რომელიც აშხადებდა მოხსენებას ბალზაჟზე იმავე
აბილისში, სადაც მთავარი პროსპექტი თავისი გზით, ქადრებითა და
მშვენიერი შენობებით ნაწილობრივ მოგვავაგონებს ჩვენს ლა კრუაზეტს
და ინგლისურ ბულვარს. ხოლო „კოლხეთის ცისკარი“ ეგებ ის კოლ-
მეურნეობაა, სადაც ჩვენ ექსპრომტად შევიარეთ. ეს არ იყო ძლიერ
მდიდარი კოლმეურნეობა, არ გამოირჩეოდა წარმოების მეტად მაღა-
ლი დონით, მაგრამ რომ ჩავწვდეთ იქაურ კოლმეურნეთა სიზარულს,
უნდა გავიხსენოთ ის მძიმე გზა, რომელიც მათ გაიარეს იმ დღიდან.
როცა მემკვიდრეობად გაპარტახებული ქვეყანა ჩაიბარეს.

ძველი ისტორია.

მტრის განდევნის შემდეგაც დიად გარდაქმნათა შორეულმა ტალ-
ღებმა უცებ როდი ძოაღწიეს ქართულ სოფლამდე. დიდი ხნის გან-
ძავლობაში გარდატეხას ნაკლებად გრძნობდნენ როგორც მდიდრები.
ისე ღარიბები, როგორც უმუშევარი აგრონომები, ისე მექის მსგავსი
მოჭამაგირეები და ყოვლისშემძლე ბობოლები, როგორიცაა ბარნაბა.
თალიკოს მამა. ჩვენმა რევოლუციამაც ხომ ასევე ვერ გამოავლინა
ჯავისი მძლავრი ეფექტი ვერც 1793 წლის 15 ივლისსა და ვერც 5 აგ-
ვისტოს.

მაგრამ დადგა დღე, სხვაგვარად რომ ეთქვათ, გადაიშალა ახალი
ფურცელი რომანისა, — ახლა შეიძლებოდა დაბადებულიყო კოლმე-
ურნეობა და ის დაიბადა კიდევ. ავტორს ვისიმე გადაწყვეტილებით და
ბრძანებით კი არ ჩაუერთავს პოლიტიკა თავის რომანში, ეს პოლიტიკა
თვითონ შევიდა ყოველი ადამიანის ყოფაში, განაახლა იგი, გადაახა-
ლისა. მწერალმა-რეალისტმა ეს დაინახა, გაიგო და დახატა.“

1954 წლის „ლა პანსეს“ ნოემბერ-დეკემბრის ნომერში დაიბეჭ-
და ლიტერატურის კრიტიკოსის ლესერკლის წერილი, რომელშიც იგი
აღნიშნავს, რომ კ. ლორთქიფანიძის რომანში გადმოცემულია უდიდე-
სი მნიშვნელობის ამბავი, კერძო საკუთრებიდან კოლექტიურ საკუთ-
რებაზე გადასვლა, რომელიც დაკავშირებული იყო დიდ სიძნელეებ-
თან. ლესერკლი წერს: „ეს რომანი მე ნამდვილი ალტაცებით წავიკით-
ხე. მან შორეულ კოლხიდაში გადამიყვანა, გადამიყვანა ულამაზეს მხა-
რეში, რომელსაც არაერთი წარმტაცი ლეგენდა მიუძღვნეს ძველი
დროის ბალხებმა“.

ასევე შესანიშნავი რეცენზიები უძღვნეს „კოლხეთის ცისკარს“
მარსელ სოვაჟმა, ანრი მარკეტმა, პაულ ლისტმა და სხვებმა.

კონსტანტინე ლორთქიფანიძემ წერილი მისწერა „ფრანგ გამომცემელთა გაერთიანების“ დირექტორს. ამ წერილში ქართველი მწერალი მადლობას უძღვნის გამომცემლობას იმისათვის, რომ იგი დააფასეს და ფრანგულ ენაზე გამოსცეს მისი წიგნი. ფრანგი გამომცემელი დიდი გულისხმიერებით გამოეხმაურა ქართველი მწერლის წერილს და პაპასუხი წერილში წერს:

„ჩემო ძვირფასო კონსტანტინე ლორთქიფანიძე,

მადლობას გიძღვნიტ წერილისათვის. ჩვენ ძალიან ბედნიერად ვიგრძენით თავი, როდესაც „ლეტრ ფრანსეზში“ დავებჱდეთ თქვენი „კოლხეთის ცისკარი“. თქვენი საღამო გადაეცე მთარგმნელსა და მხატვარს. მე მგონი, არ იცით, რომ თქვენი რომანი დაიბჱდა არამარტო ჩვენს ჟურნალში, არამედ ცალკე წიგნადაც გამოვეცით. წარსულ კვირას გამოგიგზავნეთ ამ წიგნის ათი ეგზემპლარი.

მეორე მხრეც გაცნობებთ, რომ ჟორჟ არუს გადასათარგმნად გადაეცე მოთსრობა. რომლითაც იწყება თქვენი „რჩეული ნაწერები“ და მგონი მთარგმნელმა იგი ასე დაასათაურა: „საღამო გორში“.

მე აგრეთვე ვთხოვე ჟ. არუს არ დაუცადოს თქვენს წერილს, გამოგზავნოს თბილისში საქართველოს საბჱოთა მწერლების მისამართზე ერთი ეგზემპლარი წიგნისა — „რჩეული მოთხრობების კრებული“ ჩემი წინასიტყვაობით, რომელიც გამოსცა გალიმარმა, ყველაზე დიდმა ფრანგულმა გამომცემლობამ. ეს არის პირველი ტომი ახალი კრებულისა, რომელსაც ვხელმძღვანელობ და რომელიც საბჱოთა ლიტერატურის ნაწარმოებებისადმი მიძღვნილი.

....შეიძლება ისიც იცით, რომ თქვენს წესახებ დავწერე წიგნში „საბჱოთა ლიტერატურები“, რომელშიც ვამბობ, რომ თქვენ ხართ ერთ-ერთი საუკეთესო ქართველი საბჱოთა მწერალი“.

ჟორჟ არუს კეთილსინდისიერად შეუსრულებია თარგმანი, იგი თარგმნის კარგი ოსტატია, კარგად იცნობს თარგმნის ტექნიკას, მწერლის იდეას, სულისა და სტილს. მთარგმნელი ანგარიშს უწევს ქართული ენის სპეციფიკურ გამოთქმებს, რაც ხელს უწყობს ქართველი მწერლის იდეის გაგებას. თარგმანში იგრძნობა დინამიკურობა, სხარტულობა და ლაკონიურობა. ჟორჟ არუს თარგმანი ამჟღავნებს ფრანგული და ქართული ენების საფუძვლიან ცოდნას.

ჟორჟ არუს სახით ფრანგულ ლიტერატურას მოველინა ახალი, სერიოზული ძალა, რომელსაც უნარი შესწევს უშუალოდ ქართული-

კან თარგმნოს ქართული მწერლების ნაწარმოებები და გააცნოს უკრანგ მკითხველებს. მისი თარგმანი აღეკავატირია და აკმაყოფილებს ყველა მოთხოვნას.

1957 წელს „ფრანგ გამომცემელთა გაერთიანებამ“ გამოსცა კონსტანტინე გამსახურდიას რომანი „დიდოსტატის მარჯვენა“, რომელსაც ფრანგი მკითხველი გულთბილად შეხედა, დაიწერა მრავალი საზოგადო რეცენზია. გამოჩენილი ფრანგი კრიტიკოსი რეჟი პერეგრონი 1958 წლის 13 იანვრის „ლუმანიტეში“ წერს: „...ჩვენს ჩვეულებრივ ჰორიზონტზე გამოჩნდა ქართული რომანისტი კონსტანტინე გამსახურდია, რომლის „დიდოსტატის მარჯვენა“ ახლანან გამოსცა „ფრანგ გამომცემელთა გაერთიანებამ“.

ამ რომანის მსგავსი თითქმის ველარ იწერება ჩვენს თანამედროვე მწერლობაში, რომლისთვისაც ასე უცხო გახდა ეპიკური ენარი.

დიდი რომანისტის თხრობა ერთი წუთითაც არ კარგავს თავის ძალას. ძლიერი მწერლის ხელით დამუშავებულ ნაწარმოებში ეპოქალობით იმ ჩვენი რაინდული რომანების საოცრებას, რომელთა ტონი კასაოცრად აღუდგენია „დიდოსტატის მარჯვენის“ ავტორს.

ქართული მწერლის რომანმა დიდი ინტერესი გამოიწვია საფრანგეთში, მას გამოეხმაურა ბევრი გაზეთი და ჟურნალი. ჟურნალი „მედილორი“ 1958 წლის იანვრის ნომერში წერს: „ამას წინათ გამოქვეყნებულ საბჭოთა რომანებს შორის საპატიო და განსაკუთრებული ადგილი დაეთმო კ. გამსახურდიას რომანს „დიდოსტატის მარჯვენას“. რგი განა მარტო რომანია? უდავოა, ეს თხზულება მიეკუთვნება საუკეთესო რომანთა რიცხვს. მაგრამ ამავე დროს ეს არის მდიდარი ფერებიანი ქრონიკა, ერთ და იმავე დროს რეალისტური და ლირიკული პოემა ქართული ფეოდალების შორეულ წარსულზე.

თხრობას ალტაცებაში მოყავს მკითხველი, რომანი შეფერადებული და მდიდარია, ვითარცა აღმოსავლური ხალიჩა, სადაც ძალადობის სცენები და სიყვარულის გალობანი ცელიან ერთმანეთს მეტად მიმზიდველი სიმართლის ისტორიულ აღწერილობაში“.

რომანის ფრანგულ ენაზე გამოსვლასთან დაკავშირებით კონსტანტინე გამსახურდიას დიდი მიმოწერა ჰქონდა ფრანგ მწერლებთან, მხატვრებთან, გამომცემლებთან, მთარგმნელებთან და საფრანგეთის კომუნისტური პარტიის მოღვაწეებთან. მან გულთბილი წერილი გაუგზავნა ჟაკ დიუკლოს, ანდრე სტილს, პარიზის მხატვრული ლიტერატურის სააგენტოს, საბჭოთა ლიტერატურის თარგმანთა ბიუროს ლირექტორს რენე უნცბიუკლერს.

1959 წლის 9 აგვისტოს კოსტანტინე გამსახურდიას კოლხურ კოშკში პარიზიდან სტუმრად ეწვია რენე უნცბიუკლერი მეუღლითურთ. ფრანგ მწერალთან გაიმართა გულითადი საუბარი, რომელსაც ესწრებოდა ამ სტრიქონების ავტორი. საუბარში რენე უნცბიუკლერმა თქვა: „მე პირადად კარგად ვიცნობ სიმონ ჩიქოვანს, იგი ფრანგ მწერლებისა და პოეტების კარგი დამფასებელი და მცოდნეა. სამწუხაროდ, თქვენი ხალხის მწერლებისა და პოეტების შემოქმედებას ცოტას ვიცნობ. ახლა, როცა ჩვენი თავაზიანი მასპინძლის ქალიშვილს თამარს ლიტერატურაზე ვესაუბრები, ამ საუბარში პოეზიის ელემენტებს ვამჩნევ.“

ჩვენ ახლა საფრანგეთში დავიწყეთ ქართველი რომანისტების ნაწარმოებთა შესწავლა და გამოცემა. სახელდობრ, ვთარგმნეთ კოსტანტინე ლორთქიფანიძის „კოლხეთის ცისკარი“, ლეო ქიაჩელის „ტაოიელ გოლუა“, რომლის თარგმანი გასწორებულია ჩემს შიერ; გასულ წელს კი კონსტანტინე გამსახურდიას „დიდოსტატის მარჯვენა“. უნდა ითქვას, რომ ძალ-ღონე არ დავზოგე იმისათვის რომ კარგად გამეცნობინა ეს წიგნი, რომელიც ჩვენმა ამბანაგმა რენე დომეკმა თარგმნა.

ამ დიდმა ნაწარმოებმა ხალხთა მასებში დიდი პოპულარობა მოიპოვა. საფრანგეთის ჟურნალ-გაზეთებში ბევრი სახობტო რეცენზია გამოქვეყნდა. კრიტიკოსმა და მწერალმა ანდრე ვურმსერმა „ლე ლეტრ ფრანსეზში“ გამოაქვეყნა საუკეთესო რეცენზია, ასევე რეჟი ბერჟერონმა — „ლუმანიტეში“. კარგი რეცენზიები გამოაქვეყნეს აგრეთვე დიდმა პერიოდულმა გამოცემებმა, რომელთა ტირაჟიც რამდენიმე ათეულ ათას აღწევს. ჟურნალებმა: „საფრანგეთ — სსრ კავშირი“, „ტრიბუნ დე ჟენევა“ ხაზი გაუსვეს კონსტანტინე გამსახურდიას ნიჭს, რომელმაც საოცრად გააცოცხლა საქართველოს ისტორიის ფრესკა. სამხრეთ საფრანგეთის ერთმა გაზეთმა „მიდი ლიბრმა“ კონსტანტინე გამსახურდია ვალტერ სკოტს შეადარა. საფრანგეთის მასწავლებელთა გაზეთმა „ლეკოლ დე ნასიონმა“ შეაქო ავტორი. იგი წერდა, რომ „ეს ცოცხალი ისტორიული ფრესკაა, „დიდოსტატის მარჯვენას“ აქვს რაინდული რომანის საოცარი ტონი.

ამჟამად ხელთ არა მაქვს ყველა გამოქვეყნებული მასალა, მაგრამ ვიცი, რომ ეს წიგნი ბევრი ფრანგისათვის იყო დიდი ქართველი ხალხის ბრწყინვალე ისტორიული წარსულისა და ცივილიზაციის გამომჟღავნება“.

1958 წელს ფრანგულ ენაზე ითარგმნა აგრეთვე ლეო ქიაჩელის რომანი „ტარიელ გოლუა“, რომელიც რუსულიდან თარგმნა რობერ ფილიპონმა. საფრანგეთის პრესაში გამოქვეყნდა რეცენზიები, რომლებშიც ფრანგი კრიტიკოსები მაღალ შეფასებას აძლევდნენ ქართველი მწერლის რომანს. 1959 წელის „ლუმანიტეში“ რეჟი ბერტერონი წერს: „ქიაჩელის რომანი „ტარიელ გოლუა“ დაწერილია ძნელად მისაღწევი სისადავით, გულწრფელობით, ეს არის სიბრძნე, სოფლური უბრალოება, პარმონია, ზომიერება.... რომანში თხრობა უდიდეს სიმძაფრეს აღწევს მაშინ, როდესაც მთაში გახიზნული მოხუცი ტარიელი ზედავს ყაზახების დამსჯელი რაზმის მიერ ცეცხლმოკიდებულ თავის ოდას... ქიაჩელი აქ წარმოგვიდგება როგორც მგრძნობიარე და ამავე დროს, როგორც მოკრძალებული მწერალი. ავტორს უყვარს თავისი გმირი, სიმბოლო თავისი ხალხისა. ეს მოხუცი, მიუხედავად გადატანილი მრავალი ტანჯვისა, ბოლომდე დარბაისელი რჩება. იგი სათავეში ჩაუდგება პირველ მოხალისე წითელ რაზმს და თავის გარშემო მთელ სოფელს შემოიკრებს. ტარიელი სინდისი და პატიოსნებაა გლეხებისა, რომლებსაც იგი ამხედრებდა თავისუფლებისათვის საბრძოლველად“.

უცხოეთში ხშირად იბეჭდება გამოჩენილი ქართველი მეცნიერების ნაშრომებიც, მათ შორის აღსანიშნავია ალ. ბარამიძის, აკ. შანიძის, მ. ჩიქოვანის, ი. მეგრელიძის, ი. ლოლაშვილის, გ. იმედაშვილის, ქ. სიზარულიძის, ე. ვირსალაძის, ი. ქავთარაძის, ვ. თოფურაძის, არნ. ჩიქობავასა და სხვათა ნაშრომები.

1964 წელს ფრანგმა მკვლევარმა ნ. სალიამ გამოაქვეყნა ნაშრომი „ამირან-პრომეთე“, დაიბეჭდა იგი „ქართველოლოგიის ჟურნალის“ 45—46 ტომში. ზემოთ დასახელებული სპეციალური ნაშრომის პირველ ნაწილში.

მკვლევარი ლაპარაკობს ამირან-პრომეთეს პრობლემის საერთაშორისო მნიშვნელობაზე. მიუთითებს, რომ ამირანის პრობლემა აინტერესებთ არა მარტო ქართველებს, არამედ უცხოელ მეცნიერებსაც. მიჯაჭვული გმირის თქმულება ყველაზე გავრცელებული თქმულებაა მსოფლიოში და მას წამყვანი ადგილი უჭირავს ქართველი ხალხის ფოლკლორში. ავტორი განიხილავს რა ქართველ მეცნიერთა ნაშრომებს, ცალკე გამოყოფს პროფ. მ. ჩიქოვანის გამოკვლევას, როგორც „მსოფლიოში ყველაზე დიდი ამირანოლოგისა“.¹¹

¹¹ Comme l'un des plus grands amiranologues.

„ამირანოლოგიის პრობლემებს, — წერს ფრანგი მკვლევარი, საქართველოში ამუშავებენ გამოჩენილი ქართველი მეცნიერები, მათ შორის განსაკუთრებით უნდა მოვიხსენიოთ პროფესორები: მიხეილ ჩიქოვანი, შალვა ნუცუბიძე და ალექსანდრე ბარამიძე. მიხეილ ჩიქოვანმა ამ პრობლემას მიუძღვნა რამდენიმე გამოკვლევა და იგი დღეს სამართლიანად მიჩნეულია „მსოფლიოში ყველაზე დიდ ამირანოლოგად“¹².

ფრანგი მკვლევარი გადმოსცემს თქმულების მოკლე შინაარსს. ამირანი იყო უცნობი მონადირის შვილი. იგი აღიარებულია ღმერთ-კაცად, შესწევს გიგანტური ძალა, იბრძვის უცხოელი დამპყრობლების წინააღმდეგ; იმორჩილებს ბუნების ძალებს. კიდევ მეტი, ბედავს ღმერთთან შებრძოლებას. ავტორი ჯერ მიმოიხილავს ამირანის თქმულების ვარიანტებს, ქართულს და სხვა ენებზე არსებულს, შემდეგ კი გადადის მთავარი გმირის დახასიათებაზე და ყველგან ემყარება მ. ჩიქოვანის ნაშრომებს.

1967 წელს „ქართველოლოგიის ჟურნალის“ 52—53 ტომში გამოქვეყნდა მ. ჩიქოვანის, „მიჯაჭვული ამირანის“ ბოლო თავი, რომელიც თარგმნილია რუსულიდან. აქ შეკუმშული სახით გადმოცემულია პროფ. მ. ჩიქოვანის ძირითადი მოსაზრებანი. როგორც ქვესათაურიდან ჩანს, ჟურნალის რედაქციას განსაკუთრებული ყურადღება მიუძღევია მონოგრაფიის იმ ნაწილისათვის, სადაც იგი ამტკიცებს ძველსპარსულ კულტურაში ქართულ-კავკასიური ელემენტების არსებობას.

თარგმანს თან წამძღვარებული აქვს კომენტარები, რომელშიც მოკლედ გადმოცემულია ქართველი მეცნიერის პედაგოგიური და საბეცნიერო მოღვაწეობა.

ნ. სალიას წერილი დაწერილია დიდი სიყვარულითა და საკვლეობიექტის ღრმა ცოდნით.

საბჭოთა და ფრანგ ხალხებს მეგობრობის დიდი ტრადიციები აქვთ. ამ მეგობრობას ისინი დღესაც ავითარებენ და განამტკიცებენ. ერთად იბრძვიან ახალი ომის გამჩაღებლების წინააღმდეგ.

უან ჟორესმა თავის დროზე იწინასწარმეტყველა, რუსეთის რევოლუციის გამარჯვება შექმნის წინამძღვარს საფრანგეთ-რუსეთის ნამდვილი კავშირისათვის, რომელიც ევროპაში მშვიდობის მძლავრი ფაქტორი გახდება.

საბჭოთა ხალხი მაღალ შეფასებას აძლევს ფრანგი ხალხის ლიტერატურასა და ხელოვნებას.

¹² N. Salia, Amiran-Promethée, „Revue de Kartvelologie“, vol. 17—18, 1964.

შეიძლება მოვიყვანოთ რუსეთისა და საფრანგეთის მეცნიერთა და კულტურის მოღვაწეთა მქიდრო, ნაყოფიერი თანამშრომლობის ბევრი მაგალითი. საკმარისია გავისვენოთ პასტერისა და მეჩნიკოვის ფლობერისა და ტურგენევის, როლანისა და გორკის მეგობრობა.

ასევე დიდი მეგობრობა ჰქონდა ქართველი ხალხის მწერლებთან და მეცნიერებთან ანრი ბარბიუსს. შირის ტორეზს, მარსელ კაშენს. ეან ჟორესს, ვიქტორ ჰიუგოს და სხვებს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ი. სტალინისა და ა. ბარბიუსის მეგობრობა.

საბჭოთა ხალხი დიდ პატივს სცემს ფრანგული კულტურის, ხელოვნებისა და მეცნიერების მიღწევებს. შემთხვევითი როდია, რომ საბჭოთა მუზეუმებში არის მსოფლიოში ერთ-ერთი საუკეთესო კოლექცია ფრანგული ხელოვნებისა. საზღვარგარეთულ მწერლობაში, რომელიც ჩვენში გამოდის, ყველაზე დიდი ხვედრითი წონა აქვს ფრანგულ მხატვრულ ლიტერატურას.

ქართველი ენათმეცნიერების ნაშრომებისადმი მიძღვნილი რეცენზიები

რენე ლაფონი დაიბადა 1899 წლის 4 აგვისტოს მერიინაჟში (ეირონდას დეპარტამენტი, ბორდოს ახლოს), მასწავლებლის ოჯახში. მისი მშობლები წარმოშობით გასკონელები იყვნენ.

რენე ლაფონი 1916 წელს შედის პარიზის უმაღლეს ე. წ. ნორმალურ სკოლაში. და ამთავრებს მას 1920 წელს. ამავე წელს აბარებს გამოცდებს უმაღლესი სასწავლებლის მასწავლებლის ხარისხის მოსაპოვებლად და ხდება ფილოსოფიის მასწავლებელი. იგი კითხულობს ლექციებს ორნის, პოს (ქვემო პირენეა) და ბორდოს' ოლქებში.

პირველი მსოფლიო ომის დროს რენე ლაფონი მობილიზაციით მიყავთ საფრანგეთის არმიაში და იბრძვის საფრანგეთ-გერმანიის ფრონტზე. იგი მონაწილეობს აგრეთვე მეორე მსოფლიო ომში. 1939 წლის 2 სექტემბერს გაიწვიეს საფრანგეთის არმიაში არტილერიის ლეიტენანტის ჩინით და ფრონტზე იბრძოლა როგორც ქვეითი ჯარის ოფიცერმა. მისმა ნაწილმა ბევრი გერმანელი ოკუპანტი გაჟლიტა საფრანგეთის მიწაზე, რისთვისაც რენე ლაფონი დააჯილდოვეს სამხედრო ჯვრით და მიაკუთვნეს საპატიო ლეგიონის კავალერის წოდება. 1940 წლის 23 ივნისს ერთ-ერთი დამაბული ბრძოლის დროს მისი ნაწილი გარემოცვაში ჩავარდა, გერმანელმა ფაშისტებმა პატრიოტი ოფიცერი ტყვედ წაიყვანეს, ფრანგი ხალხის უშიშარი მეზობელი სა-

კონცენტრაციო ბანაკში დიდ რეპრესიებს განიცდიდა, მაგრამ მას იმე-
ლი არ დაუკარგავს, კვლავ განაგრძობდა ბრძოლას, იგი მალე გაათა-
ვისუფლეს ფრანგმა და საბჭოთა პარტიზანებმა.

სამეცნიერო-კვლევით მუშაობას როგორც ენათმეცნიერი, რენე
ლაფონი იწყებს 1937 წლიდან. იგი მუშაობას იწყებს სამეცნიერო
კვლევის ეროვნულ ცენტრში და ემზადება ფილოლოგიის მეცნიერე-
ბათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. მას ამ მიმარ-
თულებით დიდი წარმატებები აქვს. მეცნიერი 1944 წლის 2 მაისს
სორბონის უნივერსიტეტში წარმატებით იცავს დისერტაციას თემაზე:
„ბასკური ზმნის სისტემა მეთექვსმეტე საუკუნეში“, რომლის გამო მიე-
ნიჭა ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი.
ავტორმა შემდეგ სადოქტორო დისერტაცია გამოსცა ორ ტომად.

1948 წლიდან რენე ლაფონი მუშაობას იწყებს ბორდოს უნივერ-
სიტეტში საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე, ხელმძღვანე-
ლობს ბასკური ენისა და ლიტერატურის კათედრას, რომელიც ერთად-
ერთია მთელ საფრანგეთში.

პროფესორი რენე ლაფონი უნივერსიტეტის პედაგოგიურ პერსო-
ნალსა და სტუდენტებს შორის სარგებლობს დიდი სიყვარულით,
ფრანგი პროფესორი დიდი ინტერესით კითხულობს ლექციებს ბას-
კურ ენასა და ლიტერატურაში. სტუდენტებიც დიდ ინტერესს იჩენენ
მისი ლექციებისადმი და მალე იგი მთელი ფრანგი ხალხის ყურადღე-
ბას იპყრობს. რენე ლაფონს ირჩევენ საფრანგეთის წარწერებისა და
მხატვრული ლიტერატურის აკადემიის წევრ-კორესპონდენტად, ხოლო
ბილბაოში (ესპანეთი)—აკადემიის წევრად.

პროფესორი რენე ლაფონი ავტორია ბევრი შესანიშნავი ნაშრო-
მისა, როგორიცაა: „ბასკური ზმნის სისტემა მეთექვსმეტე საუკუნეში“
(ორ ტომად), რომლისთვის პროფესორმა მიიღო საფრანგეთის ინსტი-
ტუტის ვოლნეის პრემია, „ბასკური და კავკასიური ენების სწავლება“,
„ქართული ენის უკეთ გაცნობისათვის“ და ბევრი სხვა. გარდა ამისა,
პროფესორს საფრანგეთის ჟურნალ-გაზეთებში გამოქვეყნებული აქვს
გამოკვლევების, წერილებისა და რეცენზიების სერია, რომელიც ეხება
ბასკური ენის იბერიულ-კავკასიურ ენებთან ურთიერთობის საკითხებს.
განსაკუთრებით აღსანიშნავია ფრანგი პროფესორის გამოკვლევები,
წერილები და რეცენზიები „პარიზის საენათმეცნიერო საზოგადოების
მოამბესა“ და „ქართველოლოგიის ჟურნალში“. ამ ჟურნალებში იგი
სისტემატურად ბეჭდავს რეცენზიებს, რომლებშიც დიდ პოპულარი-

ზაციას უწევს ქართველ მეცნიერთა ნაშრომებს¹³. ფრანგი მეცნიერი ცალკეულ გამოკვლევებსა და რეცენზიებში მაღალ შეფასებას აძლევს ქართველ ენათმეცნიერთა სკოლას აკაკი შანიძისა და არნოლდ ჩიქობავას მეთაურობით.

რენე ლაფონი არის გამოჩენილი ბასკოლოგი და კავკასიოლოგი, ამ მხრივ მის ნაშრომებს გვერდს ვერ აუვლის ვერც ერთი უცხოელი მეცნიერი, რომელიც სწავლობს ბასკურსა და კავკასიურ ენებს. რ. ლაფონის მიერ გამოქვეყნებული ნაშრომები ცხადყოფენ იმ გარემოებას, რომ მას კარგად აქვს წარმოდგენილი ქართული ენის გენეზისური კავშირი სხვა ენებთან. მეკლევარი დაწვრილებით სწავლობს იბერიულ-კავკასიური ენების ბგერით სისტემას, რაც ხელს უწყობს მორფოლოგიისა და სინტაქსის რაციონალურად გაგებასა და დალაგებას და მონათესავე ენებთან შედარებას. თავის საკვლევ ობიექტს მეკლევარი იწყებს ბგერით და ამთავრებს ლექსიკით.

მეკლევარი იკვლევს აგრეთვე მთის იბერიულ-კავკასიურ ენებს. ესენია: ხუნძური, დარგუული, ლაკური, ლეზგიური და თაბასარანული. ფრანგი მეცნიერი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს გრამატიკული კატეგორიის საკითხებს კავკასიურ ენებსა და ქართულში, რიცხვით სახელებს, ნაცვალსახელებს, ზმნებს, სახელის ეტიმოლოგიისა და სხვა საკითხებს. მეკლევარს ეს ენები აინტერესებს ზოგადი ენათმეცნიერების თვალსაზრისით, წინააზიის (და ხმელთაშუაზღვეთის) ძველი ენების შესწავლის თვალსაზრისით, ბასკური ენის რაობის გასარკვევად რ. ლაფონმა ჭერ კიდევ 1929 წელს ყურადღება მიაქცია ჩრდილო კავკასიურ ენებსა და ქართველურ ენებს შორის სიახლოვეს და ამ საკითხს ბევრი შესანიშნავი გამოკვლევა მიუძღვნა.

როგორც აკადემიკოსი არნოლდ ჩიქობავა აღნიშნავს, იბერიულ-კავკასიური ენების შემადგენლობაში შედის ოთხი ჯგუფი ენებისა: ქართველური, აფხაზურ-ადიღური, ნახური და დაღესტნური. იბერიულ-კავკასიური ენები ახლა გვხვდება მხოლოდ კავკასიაში. „ბასკური ენა ერთადერთი ცოცხალი ენაა იბერიულ-კავკასიური წრისა, — წერს არნ. ჩიქობავა, — რომელიც კავკასიის საზღვრებს გარეთ იმყოფება. იბერიულ-კავკასიური ენები თავისებური სტრუქტურის არიან. იმისათვის, რომ „კავკასიური ენები“ გავარჩიოთ „კავკასიის ენებისაგან“, მიზანშეწონილია ვიხმაროთ გამოთქმა „იბერიულ-კავკასიური ენები“

¹³ ს. გ. რ. თ. უ. რ. ნ. ა. ე. ა, რენე ლაფონი და საქართველო, „საბჭოთა ოსეთი“, 11.III.1967.

ე. ი. ის ენები კავკასიისა, რომელნიც იბერიულ (ქართველურ) ენებს უკავშირდებიან წარმოშობით და იბერიულ ენებთან ერთად ქმნიან ერთ ოჯახს, იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახს¹⁴.

აფხაზურ-ადიღურ ენათა ჯგუფში გამოიყოფა: აფხაზური, ადიღური, (ანუ ჩერქეზული), უბიხური. ამჟამად უბიხური ენა გვხვდება თურქეთში. ამ ენას იკვლევს რენე ლაფონის თანამემამულე, ცნობილი კავკასოლოგი — პროფესორი ჟორჟ დიუმეზილი, რომელმაც აფხაზური და უბიხური ენების შესახებ გამოაქვეყნა შესანიშნავი გამოკვლევები ტექსტებითურთ. ესენია: „გამოკვლევები აფხაზური ენის შესახებ“¹⁵, რომელიც დაიბეჭდა 1967 წელს სტამბოლში მდებარე საფრანგეთის არქეოლოგიის ინსტიტუტის მოამბის XXI ტომში, „ანატოლიაში ნაპოვნი დოკუმენტები კავკასიის ენებისა და ტრადიციების შესახებ“¹⁶.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრის, პროფესორ არნოლდ ჩიქობავას ხელმძღვანელობით ინტენსიური მეცნიერული მუშაობა წარმოებს მთის იბერიულ-კავკასიური ენების შესწავლის საქმეში. ხანგრძლივი და დაძაბული მუშაობით შესწავლილ იქნა კავკასიის ხალხთა უმწერლობო ენები, რომელთა შესახებ მხოლოდ უმნიშვნელო ცნობებიღა არსებობდა, ან თითქმის არაფერი მოიპოვებოდა.

ამ უკანასკნელ ხანებში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში გამოიყენა ამ გამოკვლევათა ერთი ნაწილი, როგორიცაა: არნოლდ ჩიქობავასა და ილია ცერცვაძის „ხუნძური ენა“, ტ. გუდავას „ბოთლიხური ენა“, დ. იმნაიშვილის „დიდოური ენა პინიხურ და ხვარზიულ ენებთან მიმართებაში“, ა. მაჰომეტოვის „ყუბაჩური ენა“, ე. ლომთაძის „დიდოური ენის პინიხური დიალექტი“.

გამოვიდა აგრეთვე ტ. გუდავას განზოგადებული ხასიათის მონოგრაფია „კონსონანტიზმი ანდიურ ენებში“, გ. როგავას „ქართველურ ენათა ისტორიული ფონეტიკის საკითხები“, შ. გაფრინდაშვილის „დარგუული ენის ფონეტიკა“ და სხვა.

¹⁴ არნოლდ ჩიქობავა, იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია, „განათლება“, 1965, გვ. 4.

¹⁵ Georges Dumezil, Etudes Abkhaz, Librairie Abrienmaisonneuve, Paris, 1967.

¹⁶ Georges Dumezil, Documents anatoliens sur les langues et traditions du Caucase, institut d'Etnologie, Paris, 1965.

ქართველ მეცნიერთა ნაშრომებს დიდი ინტერესით ხვდებიან არამარტო საბჭოთა კავშირში, არამედ საზღვარგარეთაც. აქ ჩვენ შევხვებით მხოლოდ რენე ლაფონის მოღვაწეობას ქართველი ენათმეცნიერების ნაშრომების პოპულარიზაციის საქმეში. სახელდობრ, მოკლედ შევხვებით იმ რეცენზიებს, რომლებიც ფრანგ მკვლევარს გამოქვეყნებული აქვს სხვადასხვა დროს საფრანგეთის ჟურნალ-გაზეთებში.

არნოლდ ჩიქობავასა და ილია ცერცვაძის „ხუნძური ენის“ გამოსვლის გამო პროფ. რენე ლაფონი „პარიზის საენათმეცნიერო საზოგადოების მოამბის“ მე-60 ტომში წერს: „საბჭოთა კავკასიოლოგები ეწევიან შესანიშნავ მეცნიერულ საქმიანობას კავკასიური ენების მეცნიერულად შესწავლის საქმეში. რამდენიმე წელია, რაც ისინი არ ზოგავენ თავიანთ ძალ-ღონეს იმისათვის, რომ შეისწავლონ ცუდად შესწავლილი ენები, ნაკლებად ცნობილი დიალექტები; შეისწავლონ ისეთი ენები, რომლებიც არასოდეს არ ყოფილა შესწავლილი. ანდა ისეთებიც, რომელთა არსებობა არაფერ იცოდა. არნოლდ ჩიქობავასა და ილია ცერცვაძის „ხუნძური ენა“ შესანიშნავი წიგნია. ამ წიგნის პირველი ავტორი არნოლდ ჩიქობავა კავკასიური ენების ეტერანია. მეორე კი ილია ცერცვაძე, შესანიშნავი ახალგაზრდა ლინგვისტი, რომელსაც ჩიქობავასთან ერთად გამოუქვეყნებია მნიშვნელოვანი ნაშრომი. ამ ორი ქართველი ენათმეცნიერის შესახებ ჩვენს სამეცნიერო ჟურნალებში ხშირად ვაქვეყნებთ წერილებსა და რეცენზიებს. არნოლდ ჩიქობავას, კავკასიური ენების ამ მამამთავარს, თავის წიგნებსა და წერილებში წამოყენებული აქვს მნიშვნელოვანი დებულებები ზოგადი ენათმეცნიერების დარგში.

მაგრამ სამწუხარო ის არის, რომ ყველა ეს შრომა დასავლეთში მიუწვდომელია. დღემდე არ არის დადებული შეთანხმება ავტორებთან, რომ მოხდეს აზრთა გაზიარება დისკუსიის გზით, რომლის შედეგად უნდა დადგინდეს ბევრი ახალი ფაქტი. რა თქმა უნდა, ამ დისკუსიაში არ გვექნება გასარკვევი სადავო, ფსიქოლოგიური, ან ფილოლოგიური საკითხები.

წიგნში ხუნძური ენის საკითხებზე წარმოდგენილია ბევრი საინტერესო მასალა, როგორიცაა მდიდარი იდიომები ცოცხალ დიალექტებში, რომელთა საშუალებით წარმოიქმნება საერთო სალაპარაკო ენა. დღემდე სწავლობდნენ მხოლოდ ერთ დიალექტს. წიგნში უხვად არის წარმოდგენილი ყველა ცოცხალი დიალექტი. საქმე ისაა, რომ წიგნს ერთი ავტორი კი არ ჰყავს, არამედ ორი, მათ ადგილზე დაკვირვებით შეისწავლეს ეს ენა; არნოლდ ჩიქობავამ 1929 წლიდან 1941

წლამდე. ილია ცერცვაძე კი 1942 წლიდან 1958 წლამდე. შემდეგ მათ ობილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კავკასიურ ენათა კათედრაზე ვანიხილეს ზუნძური ენის სწავლების საკითხი. ამ ენის სწავლების საქმეს უნივერსიტეტში სათავეში ჩაუდგა არლონდ ჩიქობავა. პროფესორ-ნა წაიკითხა ლექციები 1936 წლიდან 1944 წლამდე, ხოლო 1944 წლიდან კითხულობს ილია ცერცვაძე. ავტორები არ მალავენ იმ თაქტს, რომ მათ ჯერ კიდევ შესასწავლი რჩებათ სამხრული ცოცხალი ჯილქები. ამისდა მიუხედავად, მათი წიგნი დადესტინისა და საერთოდ კავკასიური ენების ისტორიის შესწავლის საქმეში მნიშვნელოვანი მოვლენაა.

წიგნში გაანალიზებულია ყველა დიალექტი უკიდურესი სამხრული დიალექტების ჩათვლით. ნაშრომი დაწერილია გეგმიურად, სარჩევი შედგენილია კარგად რუსულსა და ქართულ ენებზე. თითოეული ჰარაგრაფი დასათაურებულია, რაც მკითხველს უადვილებს სწრაფად მონახოს მისთვის საჭირო ცნობები. ფონეტიკური სისტემა აღწერილია დიდი ყურადღებით...

სასურველია შემდგომში სხვა კავკასიურ ენებზე, დიალექტებით რომ არის მდიდარი, აგრეთვე ბასკური ენის შესახებ დაიწეროს ისეთი კარგი წიგნები, როგორიცაა არნოლდ ჩიქობავასა და ილია ცერცვაძის ნაშრომი“.

ამავე ტომში მოთავსებულია პროფ. რენე ლაფონის მეორე რეცენზია, რომელიც ეხება ა. მაჰომეტოვის წიგნს „ყუბაჩური ენა“. ჰეველევარი მიმოიხილავს წიგნს და წერს: „ამ წიგნში მოთავსებულია ბევრი აბალი მასალა, რომელიც ზუსტად არის გაანალიზებული ფონეტიკურად და მორფოლოგიურად. აქვეა მოთავსებული ყუბაჩურის ტექსტები დაარკვეული ენის დიალექტისა, რომელზედაც ლაპარაკობენ ამავე სახელწოდების აულში (ყუბაჩი) ეს აული მდებარეობს დერბენტის დასავლეთით 100 კილომეტრზე. ეს გაზღავთ ავტორის მშობლიური ენა, რომელზეც ლაპარაკობს დაახლოებით 5000 კაცი. ა. მაჰომეტოვისათვის ეს წიგნი პირველი არ არის. მას საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შრომებში (როგორიც არის ჟურნალი „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება“ და სხვა) გამოქვეყნებული აქვს მნიშვნელოვანი წერილები. მის შესახებ ჩვენ ბევრჯერ აღვნიშნეთ ჩვენს სამეცნიერო ჟურნალებში. დღემდე ყუბაჩური დიალექტი ნაკლებად იყო შესწავლილი, როგორც ამას სამართლიანად შენიშნავს არნოლდ ჩიქობავა თავის მოკლე წინასიტყვაობაში, რომელიც დაწერილია რუსულ და ქართულ ენებზე.

შესავალში, რომელიც მოთავსებულია 1—3 გვერდზე, ავტორი აცემს ყუბაჩური დიალექტის ისტორიულ მიმოხილვას. მკვლევარი თავისი წინამორბედი ენათმეცნიერების ნაშრომებზე დაყრდნობით გვაძლევს საკუთარ განმარტებას.

ჩვენ არ შეგვიძლია დაწვრილებით წარმოვადგინოთ ყუბაჩური დიალექტის მორფოლოგია, რომელიც ავტორს კარგად აქვს დაწერილი და წესრიგში მოყვანილი. სამგვერდნახევარი მიძღვნილი აქვს სინტაქსის გარჩევას სათაურით „სინტაქსის მთავარი საკითხები“. ავტორი მისდევს არნოლდ ჩიქობავასა და ილია ცერცვაძის მაგალითს, რომელიც მათ გვიჩვენებს თავიანთ ახალ წიგნში „ხუნძური ენა“.

ბოლოს პროფ. რენე ლაფონი გამოთქვამს სურვილს, რომ ავტორმა შეადგინოს დიალექტის ლექსიკონი.

მკვლევარი „პარიზის საენათმეცნიერო საზოგადოების მოამბის“ ერთ-ერთ ნომერში მიმოიხილავს ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მეექვსე ტომს. როგორც რეცენზიიდან ჩანს, ავტორს მაშინ ხელთ არ ჰქონია სხვა ტომები, ამდენად ეს წერილი არის პირველი რეცენზია ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონზე ამ ჟურნალში და ამიტომ იგი მეექვსე ტომის მასალის მიხედვით საერთოდ ჩვენი ლექსიკონის მნიშვნელობასა და პრინციპებზე მსჯელობს. პროფ. რ. ლაფონი წერს „საქართველოს ასრ მეცნიერებათა აკადემია ცემს მონუმენტურ ნაშრომს. ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონს, რომელშიც თანამშრომლობს ავტორთა მრავალრიცხოვანი კოლექტივი და რომლის მთავარი რედაქტორია დიდი ენათმეცნიერი არნოლდ ჩიქობავა“.

მკვლევარი აღნიშნავს, რომ ლექსიკონში თითოეული სიტყვის სხვადასხვა მნიშვნელობა ზუსტადაა გამოყოფილი ერთმანეთისაგან და ილუსტრირებულია მაგალითებითა და ციტატებით, ამასთანავე „ძალზე სასიხარულოა, რომ მცენარეთა და ცხოველთა სახელებს ახლავს მათი მეცნიერული სახელწოდებანი ლათინურ ენაზე: ლექსიკონი გვაცნობს ქართული ენის სიმდიდრეს, იძლევა იმ ქართულ სიტყვებსაც, რომლებიც უცხოური სიტყვების ფარდად იხმარება“.

რეცენზენტი დაწვრილებით აღწერს ლექსიკონში სალექსიკონო ერთეულების განლაგების წესს, აქვს ზოგიერთი შენიშვნაც. ეს შენიშვნები მეტწილად გამოწვეულია იმით, რომ რეცენზიის ავტორს ხელთ არ ჰქონია განმარტებითი ლექსიკონის პირველი ტომი, რომელშიც მოცემულია გაშლილი მსჯელობა ლექსიკონის სიტყვარის (სიტყვათა სიის) შედგენის პრინციპთა შესახებ. მეცნიერი გამოთქვამს სურვილს, რომ ლექსიკონს დაერთოს (დამატების სახით) ფუძეთა საძიებელი.

„მიუხედავად ამ შენიშვნებისა, — წერს პროფ. რ. ლათონი, — ნაშრომის ღირსებები გვიკარნახებს, რომ პატივი უნდა ვცეთ ლექსიკონში მონაწილე ქართველ მეცნიერთა კოლექტივის შრომას, ცოდნასა და გონებას; პირველ რიგში ამას იმსახურებს არნოლდ ჩიქობავა, რომლის სახელი ამიერიდან დაკავშირებულია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მიერ გამოცემულ ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონთან“¹⁷. პროფ. რ. ლათონი ეხება აგრეთვე სხვა ქართველი ენათმეცნიერების ნაშრომებს, რომლებიც სისტემატურად ქვეყნდებოდა „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების“ სხვადასხვა ტომებში. მკვლევარი განიხილავს „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების“ მეოთხრთმეტე ტომს, იგი იწონებს ამ ტომში წარმოდგენილ მასალებს. მიუთითებს რომ მასალები წარმოდგენილია მდიდრულად, როგორც წინა ტომშიო. რეცენზენტი განიხილავს ტომში წარმოდგენილ 21 წერილს, რომლებიც ეხება ზოგადი ენათმეცნიერების საკითხებს. სახელდობრ, განხილული აქვს თ. შარაძენიძის, ბ. ფოჩხუას, გ. როგავას, ქ. ლომთათიძის, ა. მარტიროსოვისა და ო. კახაძის გამოკვლევები. ფრანგი მეცნიერი განსაკუთრებით დიდ ადგილს უთმობს ო. კახაძის გამოკვლევას „ზოგიერთი შენიშვნა ლატერალურ თანხმოვნებზე“ (გვ. 303—312) ფრანგი მკვლევარი წერს: „ჩვენ საკმაოდ დიდ ხანს შევჩერდებით ოტია კახაძის გამოკვლევაზე „ზოგიერთი შენიშვნა ლატერალურ თანხმოვნებზე“, რომელშიც განხილულია ყრუ აფრიკატის წარმოშობის საკითხი არჩიბულსა და ხუნძურ ენებში. ავტორმა ამ ეურნალის წინა ნომერში (1958 წ. № 9—10) გამოაქვეყნა მნიშვნელოვანი გამოკვლევა (გვ. 339—344) ლატერალური თანხმოვნის შესახებ არჩიბულ ენაში. ამის შესახებ ჩვენ გამოვაქვეყნეთ რეცენზია „პარიზის საენათმეცნიერო საზოგადოების მოამბეში“ (ტ. 55, ნაკვ. 2). ავტორი იყენებს დაკვირვებებს, რომლებიც მოახდინა 1952—1955 წლებში. გამოკვლევის ავტორი გაგვახსენებს იმ შეცდომებს, რომლებიც დაუშვეს უსლარმა, ერკერტმა, ღირმა და ტრუბეცკოიმ თანხმოვანთა საკითხის გამო არჩიბულ ენაში. ავტორი გვიჩვენებს, რომ არ უნდა გავიკვირდეს, როცა ღირი ერთმანეთში ურევს მარტივ ლატერა-

¹⁷ Malgré ces critiques, que la valeur et la richesse mêmes de l'ouvrage suggèrent, il faut rendre hommage au labeur, à la science et l'esprit d'équipe des linguistes géorgiens qui y ont collaboré, au premier rang des quels figure A. Tchicobava, dont le nom est désormais associé au dictionnaire raisonné de la langue géorgienne publié par l'Académie des Sciences de la RSS de Géorgie, „B.S.L.P.“ 1962. t. 57, F. 2. p. 181.

ლურ სპირანტსა და გემინირებულ თანხმოვნებს. როგორც ცნობილია, ახალგაზრდებს, მით უფრო ბავშვებს, ძალიან უჭირთ ლაპარაკისა და წერის დროს ამ ბგერების ერთმანეთისაგან გარჩევა. ო. კახაძე ასწორებს დირის მიერ მოტანილ რამდენიმე სიტყვას. იგი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ ფშვინიერი ლატერალური აფრიკატები რეალიზებულია როგორც გემინირებული და ძლიერი..... ფაქტია ის, რომ საერთოდ ლატერალები კავკასიის სხვადასხვა ენებში სხვადასხვაგვარად არის წარმოდგენილი, ჩიქობავასა და კახაძეს საექვოდ მიაჩნიათ ის გარემოება, რომ ლატერალები არსებობდეს კავკასიურ ენათა ყველა ჯგუფში. ოტია კახაძის აზრით ლატერალები არჩიბულ ენაში ახალი წარმოქმნილია, მისი წარმოშობა დამოკიდებულია როგორც შინაგან, ისე გარეგან ფაქტორებზე, განსაკუთრებით ხუნძურის გავლენაზე... ჩემი აზრით, ო. კახაძის მიერ წამოყენებული არგუმენტები არ არის გადაწყვეტი... როგორც ცნობილია, ტრუბეცკოი ფიქრობდა, რომ ცენტრისა და ჩრდილო კავკასიის ენებს ჰქონდა მჟღერი ლატერალური აფრიკატები, რომლებმაც ვერსად შეინარჩუნეს ჩამკეტი ელემენტი. ავტორის აზრით ის გახდა მჟღერი ლატერალური სპირანტი, რომელიც შენარჩუნებულ იქნა არჩიბულ ენაში და აქედან შემოვიდა სხვა ენებშიც“¹⁸.

მკვლევარი ეხება ა. მაჰომეტოვის თაბასარანული ენის ფონეტიკას და მიუთითებს, რომ ეს საკითხი დიდ ინტერესს იწვევს.

შემდეგ იგი განიხილავს ბაქარ გიგინეიშვილის გამოკვლევასაც „ასპექტი უღურ ენაში“ და აღნიშნავს, რომ ეს საკითხი ავტორს დამუშავებული აქვს ზუსტი მეცნიერული ანალიზის საფუძველზე. შემდეგ იგი დასძენს, რომ ასპექტი ამ ენაში მოჩანს როგორც დამოუკიდებელი კატეგორიაო.

ბოლოს ფრანგი მკვლევარი ეხება ივანე ქავთარაძის გამოკვლევას „ეტიმოლოგიური შენიშვნები“, (გვ. 386—389), იგი მიუთითებს, რომ ქავთარაძე ქართულ ენაში ახდენს სიტყვების შეპირისპირებას, რასაც აკაკი წანიძე არ იზიარებსო. შემდეგ პროფესორი დასძენს, რომ ი. ქავთარაძე სიტყვების შეპირისპირებას ახდენს სიტყვების დანაწევრების გზით, იგი ფიქრობს, რომ „რი“, და „რა“ პრეფიქსებია. ბოლოს მკვლევარი ასე დაასკვნის: „რა თქმა უნდა, მომავალი იტყვის არის თუ არა საჭირო ასეთი შეპირისპირება. ყოველ შემთხვევაში, მაღლობა

¹⁸ „Bulletin de la société de linguistique de Paris“, t. 56, Fascicule 2, 1961.

უნდა გადავუხადოთ ივანე ქავთარაძეს იმისათვის, რომ მან ყურადღება მიაქცია ამ საინტერესო სიტყვებს¹⁹.

ფრანგი მეცნიერი განიხილავს გ. კაჭარავასა და გ. თოფურია წიგნს: „იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესახებ არსებული საენათმეცნიერო ლიტერატურის ბიბლიოგრაფია“, იგი იწონებს ასეთი მნიშვნელოვანი ბიბლიოგრაფიის გამოცემას, აკეთებს ზოგიერთ შენიშვნასაც და ბოლოს დაასკვნის, რომ ეს წიგნი დიდ სამსახურს გაუწევს არამარტო სტუდენტებს, არამედ კავკასიოლოგებსაც.

პროფ. რ. ლაფონი თავის ნაშრომებში იხსენიებს ა. მარტიროსოვის ნაშრომებს და მათ მაღალ შეფასებას აძლევს.

ჩვენ ლაფონი ეხმაურება „იბერიულ-კავკასიურ ენათმეცნიერების“ მეთორმეტე ტომს, რომელიც მიძღვნილია არნოლდ ჩიქობავა. ღვადალბის 60 და პედაგოგიურ-სამეცნიერო მოღვაწეობის 35 წლის თავისადმი. მკვლევარი ესება თ. შარაძენიძის, ბ. ფოჩხუას, ქ. ლომთა თიძის, ო. კახაძის, ი. ქავთარაძის, ე. ლომთაძის, გ. თოფურიასა და აკაკი შანიძის შრომებს.

„ოტია კახაძე, — წერს რ. ლაფონი, — აგრძელებს ზოგიერთ ხორბლეულის სახელების გამოკვლევას ქართულში და ეძებს მის შესატყვისებს სხვა კავკასიურ ენებში. მისი წერილი (191—197 გვ.) საკვლევო ობიექტად იხდის „მახა“ ტერმინს და ხორბლეულის ძველ ტერმინს „ზანდურს“. ივანე ქავთარაძე იკვლევს მყოფადის აღწერით ფორმას. რომელსაც ხმარობდნენ ქართულ ისტორიულ დოკუმენტებში X—XVIII საუკუნეებში. მისი წერილი, ბუნებრივია, დააინტერესებდა ენათმეცნიერებს, რომლებიც იკვლევდნენ მყოფადის წარმოების სხვა დასხვა საშუალებებს...

ელიზბარ ლომთაძე იკვლევს გრამატიკული კლასისა და რიცხვი/კატეგორიებს ხვარშიულ ენაში. ევგენი ჭეიჯანაშვილი განავრცობს წერტილების გამოქვეყნებას წახური ენის საკითხებზე, იგი იკვლევს ბრუნების საკითხებს წახურ ენაში...

ძალიან სასურველია, თუ გურამ თოფურია დააკმაყოფილებს ჩვენ მოთხოვნებს, ამ მშვენიერი ჟურნალის შემდგომ ტომში გამოაქვეყნებ ცნობებს შარდალის სხვა ენათა შესახებ.

ამ რაიონის სამი ენის შესახებ ჩვენ თითქმის არაფერი ვიცოდით და ეს ენები შეიქმნა ახალი ნაშრომების ობიექტი“²⁰.

¹⁹ იქვე. გვ. 237.

²⁰ B.S.L.P. 1962, F. 2, p. 165 l. 57.

ფრანგი მკვლევარი რეცენზიებს მიუძღვნის აკაკი შანიძის ნაშრომებს, როგორცაა: „ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები“, „სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში“, პროფესორი აძლევს მათ მაღალ შეფასებას და წერს:

On doit conseiller la lecture et la méditation à ceux qui en Géorgie ou ailleurs, veulent entreprendre des recherches sur le Géorgien et, plus généralement, sur les langues Kartvéles... Ils y trouveront une riche moisson de faits et d'excellentes leçons de méthode. On doit remercier les éditions de l'Université Staline de Tbilissi d'avoir publié ce volume et souhaiter que les suivantes paraissent bientôt²¹.

(„ამ ნაშრომების წაკითხვასა და განსჯას ვურჩევთ იმას, ვინც საქართველოში და მის გარეთ ეწევა სამეცნიერო-საკვლევო მუშაობას ქართულ ენაში და საერთოდ ქართველურ ენებში. ისინი ამ ნაშრომებში იპოვნიან მდიდარ მასალებს და ბრწყინვალე გაკვეთილებს მეთოდის საკითხებზე. მაღლობა უნდა ეუთხრათ სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობას ამ ტომის გამოქვეყნებისათვის და ვუსურვოთ დანარჩენი ტომების მალე გამოქვეყნება“).

პროფ. ფრ. ლაფონი ეხმაურება აკაკი შანიძის მესამე წიგნს: „Язык и письмо кавказских албанцев“.

მკვლევარი „პარიზის საენათმეცნიერო საზოგადოების მოამბეში“²² აქვეყნებს ვრცელ რეცენზიას, რომელშიც მაღალ შეფასებას აძლევს ქართველი მეცნიერის ნაშრომს. მკვლევარი რეცენზიის პირველ ნაწილში მიმოიხილავს აკაკი შანიძის იმ წერილს, რომელიც მეცნიერმა გამოაქვეყნა 1938 წელს იმასთან დაკავშირებით, რომ XV საუკუნის ერთ-ერთ სომხურ ხელნაწერში აღმოჩნდა კავკასიელ ალბანელების 52 ასოსაგან შემდგარი ანბანი. მკვლევარი მიუთითებს, რომ აკაკი შანიძისათვის უკვე ცნობილი იყო, რომ კავკასიელ ალბანელთა ენა ახლოს არის თანამედროვე უღურთან. შემდეგ მკვლევარი აღნიშნავს, რომ ფრანგ პროფესორს ჟორჟ დიუმეზილს თავის გამოკვლევაში „კავკასიის ალბანელები“²³ გამოუყენებია აკაკი შანიძის ნაშრომი. ფრანგი

²¹ B.S.L.P. 1962, t. 57, pp. 172—173.

²² „B.S.L.P. t. 57 F. 2. 1962.

²³ Georges Du me zil, Les Albanien du Caucase. 1911.

პროფესორი თავისი წიგნის „მსოფლიოს ენების“ მეორე გამოცემაში ლაპარაკობს კავკასიელი ალბანელების ენასა და დამწერლობაზე. პროფ. ყორე დიუმეზილი ბიბლიოგრაფიაში მიუთითებს აკაკი შანიძის ნაშრომს.

შემდეგ პროფ. რ. ლათონი აანალიზებს აკაკი შანიძის წიგნს „კავკასიელ ალბანელთა ენა და დამწერლობა“, რომელიც რუსულ ენაზე გამოვიდა 1960 წელს. ფრანგი მეცნიერი წერს, რომ აკაკი შანიძემ გასწია დიდი შრომა, გამოიყენა როგორც ახალი, ისე ძველი მონაცემები, ყველაფერი, რაც გამოქვეყნებული იყო საბჭოთა კავშირში. აკაკი შანიძემ დაადგინა კავკასიელ ალბანელთა დამწერლობის თარიღი, — წერს ფრანგი პროფესორი, — კავკასიელი ალბანელები IV—XIII საუკუნეებში ცხოვრობდნენ მტკვრის ორივე ნაპირზე თანამედროვე აზერბაიჯანის აღმოსავლეთ ნაწილში. შემდეგ მათ მიაღწიეს თანამედროვე საქართველოსა და სომხეთის სამხრეთ-დასავლეთ მხარეს. სომხები მათ ეძახდნენ „ალუანკ“-ს, ქართველები კი „პერ-ნი-ს“.

ალბანელებს ჰქონდათ ქრისტიანული დამწერლობა და რელიგია. საქართველოში არაბთა შემოჭრის (მე-7 საუკუნე) შემდეგ ალბანელები ისლამისაკენ იხრებიან და კარგავენ თავიანთ ეროვნებას.

ფრანგი მკვლევარი ეყრდნობა აკაკი შანიძის მონაცემებს და მიუთითებს, რომ ალბანეთის ისტორია დაწერილია ალბანურ ენაზე მეშვიდე საუკუნეში და თარგმნილია სომხურ ენაზე მეათე საუკუნეში. პროფესორი გამოთქვამს აზრს, რომ უდური ენა ერთ-ერთი დიალექტია ახალი ალბანურისა, ანდა ალბანელი ერის ლიტერატურული ენა ძველი უდური წარმოშობისაა. ბოლოს ფრანგი მეცნიერი დაასკვნის:

„Il faut souhaiter avec Chiridzé que les fouilles nous livrent d'autres inscriptions, et que la découverte que nouvelles données dans les documents géorgiens, arméniens et arabes permette de les déchiffrer, de manière que l'on puisse résoudre ce problème, auquel les savants d'Azerbaïdjan, d'Arménie et de Géorgie portent un si vif intérêt. Tel est le vœu sur lequel il termine son article. Quelle bonne fortune pour les caucasologues s'ils pouvaient un jour proche lire et comprendre des textes écrits dans une langue du Daghestan il y a quatorze siècles“²⁴.

(„აკაკი შანიძესთან ერთად მინდა ვისურვო, რომ შემდგომმა ძიებამ მოგვცეს სხვა წარწერები, ახალი მონაცემების აღმოჩენა ქართულ, სომხურ, და არაბულ საბუთებში მათი გაშიფრვის საშუალებას მო-

²⁴ B.S.L.P.t.-57, F. 2, 1962, p. 171.

კვცემს და ჩვენ შესაძლებლობა გვექნება გადაწყვიტოთ ეს პრობლემა, რომელსაც დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ ქართველი, სომეხი და აზერ-პაიჯანელი მეცნიერები.

ასეთია სურვილი, რითაც აკაკი შანიძე ამთავრებს თავის ნაშრომს. რა ბედნიერი იქნებიან კავკასიოლოგები, თუ ისინი უახლოეს წინაშე შეძლებენ 14 საუკუნის წინათ დაღესტნელთა ენაზე დაწერილი ტექსტების წაითხვასა და გაგებას“.

პროფესორი რ. ლაფონი განიხილავს „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების“ მე-14 ტომს, რომელიც მიძღვნილია დიდი ქართველი მეცნიერის ვარლამ თოფურიას დაბადების 60 და პედაგოგიურ-მეცნიერული მოღვაწეობის 35 წლისთავისადმი. „ეურნალში, — აღნიშნავს რეცენზენტი, — გამოქვეყნებულია 32 წერილი, რომლებიც დაწერილია ქართულ ენაზე. მკვლევარი მიმოიხილავს ილია აბულაძის, არნოლდ ჩიქობავას, ტოგო გუდავას, ქეთევან ლომთათიძის, თინათინ შარაძენიძის, გურამ თოფურიას, ალექსანდრე მაპომეტოვის, დავით იმნაიშვილის, ბიძინა ფოჩხუასა და ოტია კახაძის გამოკვლევებს. რეცენზენტი დაწერილებით ჩერდება ტ. გუდავას წიგნის „კონსონანტიზმი ანდიურ ენებში“ ანალიზზე და მაღალ შეფასებას აძლევს ქართველი ენათმეცნიერის ნაშრომს. „ავტორმა, — წერს პროფ. რ. ლაფონი, — უკვე გამოაქვეყნა შესანიშნავი ნაშრომები ხუნძურ-ანდიური ენების შესახებ. ახლა ჩვენ შევხვებით ამ გამოკვლევას, რომელიც დაწერილია ზუსტად და პუნქტუალურად. ამავე დროს წიგნში განხილულია ამ ენის დიალექტები და კილოკავები. ავტორმა ძირითადი მასალები შეაგროვა და შეისწავლა ადგილზე სხვადასხვა დროს, 1946 წლიდან 1961 წლამდე. არნოლდ ჩიქობავა თავის მოკლე წინასიტყვაობაში გვიჩვენებს ამ მეცნიერული ნაშრომის თვისებებს. შეიძლება დავუმატოთ, რომ ავტორმა დაწერა ფუნდამენტური წიგნი. ამიერიდან მუდამ ხელით სატარებელი წიგნი ექნებათ არა მარტო ხუნძურ-ანდიური ენების სპეციალისტებს, არამედ დაღესტნის ენების ყველა სპეციალისტს, ყველა ენათმეცნიერს, ვინც იკვლევს ჩრდილო კავკასიის ენების შედარებით ფონეტიკას. ...უპირველეს ყოვლისა, ის, რაც ამ წიგნში თვალში გვხვდება, ეს არის ავტორის მიერ წამოყენებული დებულებების სიზუსტე და მისი ამპლუას მოხერხებულობა“.²⁵

პროფესორმა რ. ლაფონმა ვრცელი რეცენზია მიუძღვნა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რვა ტომეულს. რეცენზენტი მიუ-

თითებს, რომ სამუშაო შესრულებულია მეცნიერთა კოლექტივი მიერ აკად. არნოლდ ჩიქობავას მთავარი რედაქტორობით. პროფესორი მიმოიხილავს ლექსიკონის პეგებულებას, მიუთითებს ლექსიკონ- ღირსებებზე და მაღალ შეფასებას აძლევს ავტორთა კოლექტივს. რომელმაც შეადგინა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რე- ტომი.

როგორც ცნობილია, ამ ლექსიკონის რვა ტომეულზე ვრცელ რეცენზია გამოაქვეყნა გამოჩენილმა ნორვეგიელმა მეცნიერმა ჰან ფოქტმა, მან ჩვენს ლექსიკონს მონუმენტი უწოდა.

ქართველი მეცნიერები: აკაკი შანიძე, არნოლდ ჩიქობავა, ივან ქავთარაძე, შოთა ძიძიგური, ალექსანდრე ბარამიძე, ვლადიმერ ფან- ვიძე, ილია ცერცვაძე, ქეთევან ლომთათიძე, გიორგი როგავა, ტოგ- გუდავა, და სხვები მაღალ შეფასებას აძლევენ ფრანგი ხალხის სახ- ლოვანი შვილის, გამოჩენილი ბასკოლოგისა და კავკასიოლოგის პროფ. რ. ლაფონის სამეცნიერო და პედაგოგიურ მოღვაწეობას.

პროფესორი რ. ლაფონი 1966 წლის სექტემბერში თბილისში ეს- წრებოდა შოთა რუსთაველის დაბადების 800 წლისთავის იუბილე! პროფესორმა იუბილეს შემდეგ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემ- ასა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში წაიკითხა ლექციები ზთელი ციკლი, რომელმაც მსმენელებში დიდი ინტერესი გამოიწვი- აი, როგორ ახასიათებს არნოლდ ჩიქობავა პროფ. რენე ლაფონის სა- მეცნიერო და პედაგოგიურ საქმიანობას:

„პირველად თბილისის უნივერსიტეტში, — წერს არნოლდ ჩიქო- ბავა, — (და, საერთოდ ჩვენი ქვეყნის უნივერსიტეტებში) იკითხებ. ლექციების ციკლი ბასკების, ბასკური ენის, მისი ბგერითი შემადგენ- ლობის, სიტყვის აგებულებისა და წინადადების სტრუქტურის შესა- ხებ.

ლექციებს კითხულობს ფრანგი მეცნიერი, ბორდოს უნივერსი- ტეტის პროფესორი რენე ლაფონი. იგი ცნობილია როგორც ბასკუ- რი ენის უდიდესი სპეციალისტი. კერძოდ, იგი ავტორია კაპიტალურ შრომისა „ბასკური ზმნის სისტემა (მე-16 ს.)“, რომელიც გამოქვე- ყნადა ორ ტომად (1944), და რიგი გამოკვლევისა ბასკური ენის იბე- რიულ-კავკასიურ ენებთან ისტორიულ-გენეზისური ურთიერთობის შესახებ.

ამ ენათა ურთიერთობა კერძოდ ვლინდება მორფოლოგიურ მა- სალაში. რ. ლაფონის ეს შრომები მნიშვნელოვან გამოკვლევებად მი- აჩნიათ თვით იმ სპეციალისტებს, რომლებიც სკეპტიკურად ეკიდებია

ბასკურისა და იბერიულ-კავკასიური ენების ნათესაურ ურთიერთობას (პროფესორი პ. ფოქტი).

რ. ლაფონი როგორც ლინგვისტი კარგად იცნობს ქართული ენის რეალიტებს: ამავე დროს მან პრაქტიკულადაც იცის ქართული ენა: ზენს ტელემაყურებლებს ჰქონდათ შესაძლებლობა მოესმინათ ქართულ ენაზე მისი გამოსვლა და მისასალმებელი სიტყვა, რომელიც მან წაიკითხა რუსთაველის 800 წლისთავისადმი მიძღვნილ საზეიმო სახდომაზე.

დღეს არაერთი უცხოელი მეცნიერი სწავლობს ქართულ ენას და ზოგჯერ მშვენიერადაც იციან და იკვლევენ მას (მაგ., ნორვეგიელი მეცნიერი პ. ფოქტი).

რ. ლაფონი პირველი სპეციალისტია, ერთდროულად გამოიჩინა ბასკოლოგი და ქართველოლოგი (კავკასიოლოგი).

ჩვენი მეცნიერული საზოგადოებრიობის ფართო წრეები დიდ ინტერესს იჩენენ ბასკური ენის მიმართ.

ბასკური ენა თითქმის ორი ათასი წლის განმავლობაში მოქცეულია ინდოევროპულ ენათა გარემოცვაში ესპანეთსა და საფრანგეთში. მაგრამ იგი მკვეთრად განსხვავდება ინდოევროპულ ენათაგან არსებითი მომენტების მიხედვით: სიტყვის (სახელის, განსაკუთრებით კი სმნის) აგებულებისა და — ამის შესაბამისად — წინადადების სტრუქტურის მიხედვით.

და აი, სწორედ ამ მომენტების მიხედვითაა რომ შეინიშნება განაოცარი დამთხვევები იბერიულ-კავკასიურ ენებთან. სწორედ ამ გარემოებამ მიიყვანა კავკასიური ენების შესწავლის საჭიროებამდე ცნობილი ინდოევროპისტი, რომანული ენების უდიდესი სპეციალისტი პ. შუხარდტი (პ. შუხარდტი დასავლეთ ევროპაში პირველი იყო, რომელმაც შეისწავლა ქართული ენა).

რით აიხსნება ამგვარი შესვდრები ბასკურისა და იბერიულ-კავკასიური ენებისა; შემთხვევითია თუ არა ეს? საკითხი ისმის ენობრივი მონაცემების მიხედვით.

ეს გვაიძულებს დავსვათ დიდი კულტურულ-ისტორიული მნიშვნელობის პრობლემა — ძველი ხმელთაშუა ზღვის, აზიისა და კავკასიის ხალხთა და კულტურათა ურთიერთობის პრობლემა, რომელიც არა ერთხელ დაუსვამთ კიდევ საბჭოთა ენათმეცნიერებსაც და უცხოელ სპეციალისტებსაც.

ზნირად სვამენ კითხვას, არის თუ არა ბასკური ქართულის მონათესავე? ცდილობენ ეს ნათესაობა დაინახონ ამა თუ იმ სიტყვათა საგნობრივი მსგავსების მიხედვით.

როცა ენები ახლო მონათესავენი არიან (მაგ., რუსული, უკრაინული, ბელორუსული), მაშინ ადვილად ხერხდება მონათესავე ენათა სიახლოვის ჩვენება მსგავსი სიტყვების, ლექსიკის დიდი მარაგის მიხედვით. ასეთი ენების ნათესაობა ერთი შეხედვითაც ნათელია.

მაგრამ ეს ყოველთვის ასე როდია. ენათა ნათესაობის გამოსავლინებლად ჩვეულებრივ საჭიროა ენათა ისტორიის დიდ სიღრმეზე „გათხრა“.

ბასკურ-კავკასიური კავშირები მოითხოვენ სწორედ ამ ენათა ისტორიის ღრმა გათხრა-გაბურღვას.

ასეთი მუშაობისათვის საჭიროა ბასკოლოგებისა და კავკასიოლოგების თანამშრომლობა. უფრო ზუსტად — ბასკოლოგ-კავკასიოლოგებისა და კავკასიოლოგ-ბასკოლოგების თანამშრომლობა.

მხოლოდ ამ გზით შეიძლება ასეთი მსოფლიო მნიშვნელობის კულტურულ-ისტორიული პრობლემების გარკვევა.

ცნობილია, რომ დიდი პრობლემები ერთი ხელის მოსმით ვერ გადაწყდება. ისიც ცნობილია, რომ ისინი ვერასოდეს გადაწყდებათუ არ იქნა დასმული.

სწორედ ამ საკითხის სათანადოდ დასმისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ცნობილი ბასკოლოგ-კავკასიოლოგის პროფესორ რენე ლაფონის ლექციებს თბილისში²⁶.

არნოლდ ჩიქობავას ეს წერილი გამოქვეყნდა რუსულ და ფრანგულ ენებზე. წერილი ფრანგულ ენაზე გადაბეჭდა — „ქართველოლოგიის ჟურნალმა“ და ფრანგ მეცნიერთა შორის დიდი ინტერესი გამოიწვია.

პროფ. რენე ლაფონის სამეცნიერო-პედაგოგიურ საქმიანობას გამოეწეა აგრეთვე სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი მ. ბოროდინა. რუსი მეცნიერი პროფ. რ. ლაფონის ლექციებსა და მის მეცნიერულ მოღვაწეობას კავკასიური და ბასკური ენების შესწავლის საქმეში დიდ მნიშვნელობას აძლევს. „დასავლეთ ევროპაში, — წერს მ. ბოროდინა, — ამ ერთადერთი არაინდოევროპული ენის თავისებური და იდუმალებით მოცული ისტორია ბევრი ბასკოლოგის ყურადღებას იპყრობს. მათ შორის რენე ლაფონი გამოირჩევა გამოსაკვლევი ობიექტის ბრწყინვალე შეიძლება ითქვას, აბსოლუტური ცოდნით, გამოკვლევათა განსაცვიფ-

²⁶ არნოლდ ჩიქობავა, პროფესორ რ. ლაფონის ლექციები ბასკური ენის შესახებ, „კომუნისტი“, 15. 10. 1966.

რებელი სიზუსტითა და დასაბუთებით. მაგრამ არა მარტო ამით... ჩენე ლაფონმა შესწავლა რამდენიმე კავკასიური ენა, კერძოდ ქართული, რადგანაც უკვე დიდი ხანია არსებობს ჰიპოთეზა ბასკურ-კავკასიურ ნათესაობაზე. ამ ჰიპოთეზას სხვადასხვა პერიოდში სხვადასხვანაირად უყურებდნენ, მაგრამ არავის უცდია საკმაოდ გულდასმით ეწარმოებინა ორმხრივი გამოკვლევა ამ ნათესაობის დასადასტურებლად.

მრავალი წლის განმავლობაში ჩენე ლაფონი ყურადღებით ადევნებს თვალყურს საბჭოთა კავკასიისმცოდნეთა გამოკვლევებს. ამის საფუძველზე მან დაადგინა ბასკური ენის ზოგიერთი დამთხვევა როგორც აღმოსავლეთ-კავკასიურ, ისე ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიურ ენებთან. ქართულ ენასთან შედარებისას განსაკუთრებით განსაცვიფრებელია ცალკეული მომენტები ზმნის სისტემაში.

ჩენე ლაფონმა ყველა თავის წინამორბედზე მეტი გააქეთა ბასკურ-კავკასიური კავშირის დასადგენად. ჩვენს დროში იგი ერთდერთი მკვლევარია, რომელიც კარგად ფლობს როგორც ბასკურ, ისე კავკასიურ ენებს, განსაკუთრებით კი ქართულ ენას. და მაინც, როგორი მიმზიდველიც არ უნდა გვეჩვენებოდეს ყველა მიგნებული დამთხვევა, ჩერჯერობით ისტორიული და სტრუქტურული მონაცემები არასაკმარისია იმისათვის, რომ ვთქვათ, ეს დამთხვევები გენეტიკურია და არა ტიპოლოგიური. თავის ლექციებზე ჩენე ლაფონმა არა ერთხელ გაუსვა ხაზი, რომ მისი მთავარი ამოცანაა „წარმოადგინოს ფაქტები“.

თავისი წერილის ბოლოს მ. ბოროდინა აკეთებს საგულისხმო დასკვნებს: „იმედი უნდა ვიქონიოთ, — წერს მ. ბოროდინა, — რომ პროფესორ ჩენე ლაფონის სტუმრობა სტიმულს მისცემს ბასკმცოდნეობის საფუძვლიანად განვითარებას ჩვენს ქვეყანაში და, კერძოდ. საქართველოში, სადაც ბასკური ენისა და კულტურის შესწავლა განსაკუთრებით აქტუალურია“²⁷.

მ. ბოროდინა მიუთითებს, რომ ბასკური ენის შესწავლის აუცილებლობაზე ლაპარაკობდა აკ. ნიკო მარი, მაგრამ ამ მიმართებით ცოტა გააქეთაო. მკვლევარი ამავე დროს აკეთებს სამართლიან შენიშვნებს, რომ დღემდე ჩვენში არ გამოცემულა ბასკური ენის საბელმწიფო, არ უთარგმნიათ ბასკური მხატვრული ლიტერატურის ნიმუშები. იგი იქვე მიუთითებს, რომ 1941 წელს აკად. შიშმარიოვმა

²⁷ მ. ბოროდინა, პროფესორ ჩენე ლაფონის ლექციები თბილისში, „თბილისი“, 13. 10. 1966.

დაწერა გამოკვლევა ბასკური ენის შესახებ და სხვა რამ არ გაგვიჩინაო.

მ. ბორაოდინა შოთა რუსთაველის იუბილეს დღეებში იყო თბილისში, იგი ესწრებოდა პროფ. რ. ლაფონის ლექციებს და დიდი ინტერესი გამოიჩინა.

ქართული ენის და ლიტერატურის საკითხები

პროფ. რენე ლაფონმა ქართულიდან ფრანგულ ენაზე თარგმნა აკაკი შანიძის შესანიშნავი მეცნიერული გამოკვლევა „გრამატიკული სუბიექტი ზოგიერთ გარდაუვალ ზმნასთან ქართულში“, რომელიც ქართველმა მეცნიერმა დაწერა 1952 წელს. გამოკვლევის ავტორი მიზნად ისახავს „გამოარკვიოს ქვემდებარის საკითხი ზოგიერთი ტიპის წინადადებაში, საკითხი, რომელიც საცილობელი გამზდარა სპეციალისტებს შორის...“.

როგორც ცნობილია, სასკოლო გრამატიკაში თანდათანობით გამოსწორდა უზუსტობანი, მაგრამ კიდევ მოსაგვარებელი დარჩა ერთი დიდი საკითხი. ეს გახლავთ საკითხი ქვემდებარის შეწყობისა ზოგიერთ გარდაუვალ ზმნასთან, რომელიც აკაკი შანიძემ გასაოცარი მეცნიერული სიზუსტით გამოაკვლია თავის ნაშრომში. ფრანგმა მკვლევარმა ყურადღება მიაქცია ამ ნაშრომს და იგი თარგმნა ქართულიდან ფრანგულად და გამოაქვეყნა „პარიზის საენათმეცნიერო საზოგადოების მოამბის“ 58-ე ტომში²⁸.

ამავე ჟურნალში მოთავსებულია მისი ვრცელი წერილი „ახსნა-განმარტებანი აკაკი შანიძის გამოკვლევაზე, რომელიც ეხება ქართულ ზმნას“²⁹.

ფრანგი მკვლევარი მოკლედ გადმოსცემს აკაკი შანიძის მთავარ დებულებებს, მიუთითებს. რომ მასში შეტანილია ბევრი ახალი მასალა.

ჩვენ კვლავ ვუბრუნდებით, — წერს ფრანგი პროფესორი, — აკაკი შანიძის წიგნს „ქართულ გრამატიკას“ (გვ. 07—330), რომელიც გამოვიდა თბილისში 1955 წელს. წიგნში შეტანილია ბევრი ახალი მასალა, ვიდრე ეს 1930 წლის გამოცემაშია“.

²⁸ A. Chanidzé Le Sujet grammatical de quelques verbes intrinsitifs en Géorgien, „B.S.L.P.“, t. 58, F. I, 1963, pp. 1—27.

²⁹ Prof. R. Lafon, Notes explicatives à l'article de M. A. Chanidzé sur le verbe Georgien, pp. 27—40

შემდეგ ფრანგი პროფესორი გადადის მესამე სერიის მწკრივების აკაკი შანიძისეულ განმარტებაზე. „მესამე სერიის თურმეობითი ქართულში, — განაგრძობს მკვლევარი, — გამოხატავს ორიგინალურ ნიუანსს. როდესაც აორისტს ხმარობენ, ამით მიუთითებენ იმ ფაქტზე, რომელიც მოხდა, ხოლო თურმეობითის ხმარებისას იმაზე, რომ მომხდარი ფაქტი არ უნახავთ... აი რატომ ეძახიან ქართველი გრამატიკოსები ამ ფორმებს თურმეობითს. ეს კი ეკუთვნის ზმნის იმ ფორმებს, რომელთაც აკაკი შანიძე ნახულისა და უნახავის ფორმებს უწოდებს. ეს ორი ფორმა უკავშირდება ერთმანეთს. „მან დაწერა წერილი“, (აორისტი), მომხდარი ფაქტი უკვე რეალობაა, „მას დაუწერია წერილი“, თურმეობითია, მომხდარი ფაქტი არ უნახავთ“³⁰.

პროფ. რ. ლაფონი ეყრდნობა რა აკაკი შანიძის დებულებებს, მიუთითებს, რომ ყოველ ენაში არ მოიპოვება საშუალება უნახავი მოქმედება ერთი ზმნის ფორმით იქნას გადმოცემული, როგორც ეს ქართულშიაო.

ფრანგი პროფესორი შემდეგ ეხება სერიისა და მწკრივის საკითხებს ქართულში. მკვლევარი მიუთითებს აკაკი შანიძის დამსახურებაზე, რომ მან მეცნიერული სიზუსტით გამოაქვლია დიდად მნიშვნელოვანი საკითხები.

მკვლევარი განმარტავს ქართული ზმნის გვარებსაც. „გარდამავალ ზმნებს, — წერს იგი, — აქვს აქტიური და პასიური გვარი. როგორც აკადემიკოსმა აკაკი შანიძემ აღმოაჩინა, თვით პასივი წარმოგვიდგება ორი ფორმით: დინამიკური და სტატიკური“.

ფრანგი მეცნიერი დიდ ადგილს უთმობს ქართული ზმნის ქცევებს. „აკაკი შანიძემ, — წერს იგი. — შექმნა ქართული ზმნის ქცევის თეორია. მან თანამიმდევრულად შეასწორა ზმნათა ქცევები თავისი წიგნის ზოგიერთ ადგილას და მასთან დაკავშირებით ანგარიში გაუწია არნოლდ ჩიქობავას შენიშვნებს“³¹... აკაკი შანიძე მიუთითებს სამ ქცევაზე. ეს არის: სასხვისო ქცევა (სხვისთვის), სათავისო ქცევა (თავისთვის), საარვისო ქცევა (არავისთვის)“ (გვ. 22).

მკვლევარი დაწერილებით განიხილავს აკაკი შანიძისეულ მეშველ ზმნებთან დაკავშირებულ მნიშვნელოვან საკითხებს.

„შანიძემ, — წერს იგი, — თავისი წიგნის „ქართული გრამატიკის საფუძვლებში“ (პარაგრ. 553) წამოაყენა. თავისი მნიშვნელოვანი

³⁰ Prof. R. Laïon, დასახ. ნაშრ. გვ. 28.

³¹ ს. თუ რ ნ ა ვ ა, აკაკი შანიძის შრომა ფრანგული კომენტარებით, „თბილისი“,

დებულებები“ სათაურით „შენაცვლება აგებულების მიხედვით“, რომელშიც განმარტავს მეშველი ზმნების „ვარ“ და „მაქვს“-ის რაობას. მეშველი ზმნა „ვარ“ არის აბსოლუტური აგებულებისა, მას არ აქვს რელატიური ფორმები; სხვანაირად რომ ვთქვათ, იგი ერთ პირიანია. არ შეიძლება მისი შეცვლა ორ პირიან ზმნად, როგორც ამას ადგილ-აქვს სვანურში“ (გვ. 35)

გამოკვლევის ბოლოს მკვლევარი ეხება ინვერსიის საკითხს ქართულში. „ჩვენ ვფიქრობთ, — წერს ფრანგი პროფესორი, — არ დავამახინჯებთ აკაკი შანიძის აზრებს, თუ დავემატებთ შემდეგს: ზმნები „სძულს“ და „მაქვს“ ინვერსიულია, ნებისმიერია. ამის მიხედვით ზმნები გამოხატავენ სიძულვილს, ან კუთვნილებას, და ისინი, ჩემი აზრით, უნდა ეკუთვნოდნენ გარდამავალ ზმნებს, რადგან, როგორც ვიცით. ქართულში ქვემდებარე გადმოცემულია სახელობითში, ან ერგატივში, პირდაპირი ობიექტის დამატება კი მიცემითში, ან სახელობითში“

„გამოკვლევა თარგმნილია ზუსტად, იგი სწორად გადმოსცემს აკაკი შანიძის ყველა დებულებას. ქართველი მეცნიერის გამოკვლევის ფრანგულ ენაზე გამოქვეყნება ერთხელ კიდევ მიუთითებს იმ ფაქტზე, რომ საფრანგეთში დიდი ყურადღება ექცევა ქართული ენისა და ლიტერატურის მეცნიერულად შესწავლას“³².

ჩვენ ლაფონი საფრანგეთში დიდ მუშაობას ეწევა ქართული ენისა და ლიტერატურის პოპულარიზაციისათვის. იგი ფრანგულ ჟურნალ-გაზეთებში სისტემატურად აქვეყნებს წერილებს, გამოკვლევებს, რეცენზიებს, რომლებშიც ფრანგ ხალხს აცნობს ქართულ ენასა და ლიტერატურას. ქართული ენის საკითხებს მან მიუძღვნა ისეთი საყურადღებო ნაშრომები, როგორიცაა: „ქართული ენის უკეთ გაცნობისათვის“, და „აზნა-განმარტებანი აკაკი შანიძის გამოკვლევაზე. რომელიც ეხება ქართულ ზმნას“.

თავის პირველ ნაშრომში „ქართული ენის უკეთ გაცნობისათვის“³³, რომელიც დაიბეჭდა „ქართველოლოგიის ჟურნალის“ 1958 — 1963 წლების ოთხ ნომერში, ფრანგი მეცნიერი მიზნად ისახავს ფრანგ ხალხს გააცნოს ქართული ენის სტრუქტურა, მისი გრამატიკული მოვლენები, რომ სრული წარმოდგენა ჰქონდეთ ქართულ ენაზე. ავტორის აზრით, ქართულ ენას უნდა იცნობდნენ არა მარტო საფრანგეთში,

32 ს ე რ გ ო თ უ რ ნ ა ვ ა, აკაკი შანიძის მეცნიერული გამოკვლევა ფრანგულ ენაზე, „საბჭოთა ოსეთი“, 28, 6. 1967.

33 R. Lafon, Pour faire mieux connaître la langue géorgienne, „Revue de Kartvélogie, vol. IV—V, 1958, pp. 29—38.

არამედ სხვა ქვეყნებშიც, რადგან იგი ძალიან ლამაზი, ლიტერატურით მდიდარი ენაა, რომლის საშუალებით თამამად შეიძლება ადამიანის ყველა გრძნობისა და იდეის გამოხატვა.

„ამიერიდან, — წერს პროფესორი, — ძალიან საჭიროა, რომ ქართული ენა გახდეს ცნობილი არა მარტო ევროპაში, არამედ მთელ მსოფლიოში, რადგან იგი ამას იმსახურებს.

საფრანგეთში სწავლულ ადამიანებსაც ჰგონიათ, რომ ქართული ენა ეს რუსული ენაა, ან „დიალექტი რუსულისა“, ანდა რუსული ენის მონათესავე. ჩვენ საჭაროდ ვაცხადებთ, რომ ქართული ლამაზი, ორიგინალური ენაა, რომელსაც არავითარი ნათესაობა არ აქვს რუსულთან. მას ძალიან მდიდარი ლიტერატურა გააჩნია. ქართული ენა ოსტატურად გამოიყენება თანადროულობის ყველა გრძნობისა და იდეის გამოსახატავად. მე წინ მიდევს თბილისის უნივერსიტეტის 1926 წლის მოამბის“ № 6 ტომი, რომელშიც მოთავსებულია სხვადასხვა ზასიათის წერილები და ეხება ენათმეცნიერებას, ფსიქოლოგიას, შემეცნების თეორიას, ქართული ლიტერატურის ისტორიას, საქართველოს, ევროპის ფეოდალურ წყობილებას ბერძნულ ფილოსოფიას, არქეოლოგიას, მინერალურ ქიმიას, ფიზიოლოგიას, მცენარეთა კულტურას, პათოლოგიურ ანატომიასა და ქირურგიას. ამავე ჟურნალის მეორე ტომში გამოქვეყნებულია წერილები მათემატიკასა და ფიზიკაზე. ქართულ ენას აქვს მშვენიერი წარსული და შენარჩუნებული აქვს სიცოცხლისუნარიანობა. ზუსტად რომ ვთქვათ, ენათმეცნიერების: ა. მეიესა და მარსელ კოენის ნაშრომებში (1952 წ.) ატლასის № 2: რუკაზე, რომელიც ამ ნაშრომს აქვს წამძღვარებული, სხვა 42 ენათა შორის ქართული ენა წარმოდგენილია როგორც „ენა ცივილიზაციისა“, მით უფრო, ცივილიზაცია, რომელსაც ქართული ენა გამოხატავს, არის სრულიად ორიგინალური. მეორეს მხრივ უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ქართულმა ენამ განიცადა ისეთი გავლენა, რომელიც დასავლეთ ევროპამ არ იცის“.

შემდეგ ფრანგი პროფესორი გვიხსნის იმ მიზეზებს, რომელთა გამო ევროპაში ქართული ენა ნაკლებად ცნობილი. „რატომ არის, რომ ქართული ენა დღეს ნაკლებად ცნობილია დასავლეთ ევროპაში?“ — სვამს კითხვას მეცნიერი. რა თქმა უნდა, ამის მიზეზია მატერიალური სიძნელეები. საფრანგეთში არ არის ქართული ენის სწავლების არც ერთი სამეცნიერო დაწესებულება. მეორე მიზეზი ის არის, რომ განვიცდით აუცილებელი ლექსიკონებისა და ტექსტების ნაკლებობას.

ჩვენ გვაქვს ქართულად დაწერილი ქართული ენის სახელმძღვანელო. ასევე რუსულ და გერმანულ ენებზეც, მაგრამ ფრანგმა, რომელმაც არ იცის ორი უკანასკნელი ენა, როგორ უნდა გამოიყენოს სახელმძღვანელო? მარი ბროსეს მიერ 1837 წელს შედგენილი „ქართული ენის ელემენტები“ არის ზოგიერთ ბიბლიოთეკაში და მისი მიღება ძალიან ძნელია. რაც შეეხება ნიკო მარისა და ბრიერის მიერ შედგენილ „ქართულ ენას“, რომელიც გამოვიდა პარიზში 1931 წელს მკითხველს უმთავრესად აცნობს, როგორც ამას მეორე ავტორი წერს ძველ ქართულ ლიტერატურას და მეორეხარისხოვან ქართულ ენას. ეს სქელი წიგნი გარდა გრამატიკისა შეიცავს ძველ ქართულ ტექსტებს (50 გვერდს ლექსიკონითურთ). მისი წაკითხვის შემდეგ საჭიროა ამ ტექსტის თანამედროვე ქართულთან შედარება. ჩვენ მეტს ვიტყვით. ორივე ავტორმა ანგარიში არ გაუწია ზოგიერთი ზმნის სინტაქსში ახალ იდეებს, რომლებიც ამ რამდენიმე ხნის წინათ წამოაყენა და დაასაბუთა აკადემიკოსმა აკაკი შანიძემ. ზმნების უღლების საკითხი ნათლად არის წარმოდგენილი დიდი ენათმეცნიერის აკაკი შანიძის წიგნში „ქართული გრამატიკა“, რომელიც გამოვიდა 1930 წელს.

ბოლოს უნდა აღინიშნოს, რომ ნ. მარის წარმოდგენილი სიტყვათა ეტიმოლოგია და მორფოლოგიური ელემენტები ფანტასტიკურია.

ბატონმა ჰანს ფოქტმა ფრანგულ ენაზე გამოაქვეყნა შესანიშნავი „ნარკვევები თანამედროვე ქართული ენის გრამატიკისა“, რომელიც დაიბეჭდა 1938 წელს ნორვეგიის ერთ-ერთ ჟურნალში. მაგრამ ეს ჟურნალი საფრანგეთის მხოლოდ ზოგიერთი ბიბლიოთეკის წიგნად ფონდში ირიცხება და მისი მიღება ძნელია. ნარკვევები დაწერილია აზმეცნიერის მიერ, რომელმაც ღრმად იცის ქართული ენა, იყო საქართველოში და ოსტატურად აქვს გამოყენებული ქართველი მეცნიერების ახალი შრომები ამ დარგში. სამწუხაროა მხოლოდ ის ფაქტი, რომ ავტორი სინტაქსის საკითხებზე ცოტას წერს. ამის მიუხედავად, მკითხველს მაინც შეუძლია მრავალრიცხოვანი ფრაზის შესწავლისას წარმოდგენა იქონიოს ქართულ სინტაქსზე, რადგან ნაშრომში უხედაა მოტანილი ტექსტები დიდი ქართველი მწერლების ნაწარმოებებიდან. მაგრამ ყველაზე საწყენი ის არის, რომ დღემდე არ არსებობს ქართულ-ფრანგული ლექსიკონი, რომელიც დიდ დახმარებას გაგვიწევდა.

გ. ჩუბინოვის მიერ 1840 წელს შედგენილი „ქართულ-რუსულ-ფრანგული ლექსიკონი“ ირიცხება მხოლოდ საფრანგეთის ზოგიერთ

ბიბლიოთეკაში. ამ ლექსიკონის გამოყენება დამწყებთათვის ძალიან ძნელია.

იმ ფრანგს. რომელმაც გერმანული ენა იცის, თამამად შეუძლია ჩეღმძღვანელოს რიხარდ მეკელანის მიერ 1928 წელს შედგენილი „ქართულ-გერმანული“ ლექსიკონით. ეს ლექსიკონი აუცილებელია ყველასათვის, ვისაც აინტერესებს ქართული ენის შესწავლა. მაგრამ ეს წიგნიც არ არის დაზღვეული შეცდომებისაგან. ავტორი განსაკუთრებით სწორად ვერ წარმოგვიდგენს ნამყო უსრულისა და ნამყო სრულის ასპექტ — ზმნებს. მაგრამ ფრანგმა უნდა იცოდეს, რომ „კეთება“ არის უსრულო ფორმა, „გაკეთება“ კი სრული ფორმა. და შემდეგ სიტყვა „აკეთებს“ — ნიშნავს, „ის მას აკეთებს“ (აწმყო). „გააკეთებს“ — ეს ნიშნავს ის მას „გააკეთებს“ (მყოფადი) აუცილებლად საჭიროა შედგენილ იქნას ქართულ-ფრანგული ლექსიკონი.

ჩვენი აზრით, საფრანგეთში ქართული ენის შესასწავლად კარგი იქნება, თუ შევადგენთ ისეთ სახელმძღვანელოს, რომელიც მსგავსი იქნება ბოიერისა და სპერანსკის მიერ 1905 წელს შედგენილი „რუსული ენის სახელმძღვანელო“. ეს წიგნი პირველად გამოვიდა 1905 წელს, შემდეგ რამდენჯერმე გამოიცა და დიდი სარგებელი მოუტანა ყველას, ვისაც აინტერესებდა რუსული ენის შესწავლა. იმ დროს, ეს წიგნი რომ გამოიცა, ფრანგულად არ არსებობდა რუსული ენის გრამატიკის სხვა სახელმძღვანელო. სახელმძღვანელო შეიცავს ტექსტებს ლევ ტოლსტოის ნაწარმოებებიდან, თან ერთვის განმარტებითი ბარათი. აქვს შენიშვნებიც, რომლებიც შეეხება არა მარტო ენას, არამედ ლიტერატურის ისტორიასაც. ამგვარი სახელმძღვანელოს შედგენა ახლა მისასაღებელია, მაგრამ ძალიან ძნელი იქნება მისი შედგენა. რადგან მისი ერთ-ერთი ავტორი ფრანგი იყო, რომელმაც შესანიშნავად იცოდა რუსული ენა. გარდა ამისა, მას კიდევ ყავდა ერთი რუსი რეპეტიტორი პარიზის აღმოსავლური ენების სკოლიდან“.

პროფესორი რ. ლაფონი იყენებს ნ. მარის, მ. ბროსეს, კ. ჩხენკელის, ა. შანიძის, პ. ფოქტის ნაშრომებს, მაგრამ მათ შორის ყველაზე მაღალ შეფასებას აძლევს აკაკი შანიძის დამსახურებას, რომელიც მას მიუძღვის „ქართული გრამატიკის საფუძვლების“ შედგენის საქმეში. მკვლევარი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ფორმისა და ფუნქციის საკითხების კვლევადიების შედეგად აკადემიკოსმა აკაკი შანიძემ მიაღწია დიდ შედეგებს უღლების დარგში.

მკვლევარი შემდეგ ეხება გრამატიკულ კატეგორიებს და აღნიშნავს, რომ ამ მიმართულებით პრიორიტეტი ეკუთვნის აკაკი შანიძეს.

რადგან მან პირველმა დაადგინა კატეგორიები: ქცევა, ჯერობა, აქტი-
თანამიმდევრობა, ორიენტაცია, კონტაქტი და სხვა. გარდა ამისა, — ამ-
ბობს იგი, — აკაკი შანიძემ დიდი ნაბიჯი გადადგა ქართული ზმნის
სირთულის დასაძლევად, შეისწავლა პირის პრეფიქსთა ხმარების სა-
კითხი ისტორიული თვალსაზრისით და თან მოიშველია დიალექტო-
ლოგიური მასალები.

„აკაკი შანიძემ, — წერს რ. ლაფონი, — მეტი დახმარება გაგვი-
წია, ვიდრე სხვამ. მან ქართული ზმნების ფორმების სტრუქტურაში
შეიტანა სიცხადე, აღმოაჩინა მწკრივი და მისი შემადგენელი ელემენ-
ტები“.

პროფესორი რ. ლაფონი აკაკი შანიძის შრომების ღრმა მეცნიერ-
იული ანალიზის საფუძველზე იხილავს ქართული გრამატიკის ერთ
ნაწილს — მორფოლოგიას, ცალკეული სიტყვის ფორმებს, მათს მა-
წარმოებელ ელემენტებს. გარდა ამისა, მკვლევარი იკვლევს, თუ რა
და რა ჯგუფი არსებობს სიტყვებისა, რა ნიშნების მიხედვით ჯგუფდუ-
ნიან ისინი, რა კატეგორიებია შემუშავებული საპირისპირო ფორმათა
არსებობის ნიადაგზე. შემდეგ იგი ეხება ქართული ზმნის ფორმებს,
გარდამავლობისა და გარდაუვალობის, უღლებისა და ბრუნების საკი-
ახებებს. რ. ლაფონს ქართულიდან სპეციალურად უთარგმნია კაჟა-ფშა-
ველას „მთის წყარო“, რომლის ტექსტის საფუძველზე მკვლევარი არ-
ჩევს ქართული ზმნის ფორმებს.

რენე ლაფონის სახით საფრანგეთში გვყავს დიდი მეგობარი,
ქართული ენისა და ლიტერატურის დიდი გულშემატკივარი, რომელიც
დაუღალავ მეცნიერულ წრომას ეწევა თავის ქვეყანაში ქართული ენისა
და ლიტერატურის პოპულარიზაციისათვის.

ფრანგი მეცნიერის ნაშრომები დიდი საჩუქარია ქართველი ერის-
ათვის, ჩვენი მეცნიერები, მთელი ხალხი დიდი სიყვარულით არის
გამსჭვალული რენე ლაფონისადმი, რომელმაც შესანიშნავი ნაშრომე-
ბი მიუძღვნა ქართველი ხალხის ენასა და ლიტერატურას. ჩვენი მეც-
ნიერები დიდი სიყვარულით ეხმაურებიან პროფ. რ. ლაფონის ნაშ-
რომებს.

სამწუხაროდ, დღემდე ჩვენ არ გვაქვს შედგენილი ქართული ენის
სპეციფიკური სახელმძღვანელო ფრანგებისათვის, არ გვაქვს შესაფუ-
რისი ქართულ-ფრანგული ლექსიკონები.

საყურადღებოა პროფესორ ისიდორე გვარჯალაძის დაუღალავი
სამეცნიერო მუშაობა უცხო ლექსიკონებისა და სახელმძღვანელო-
ების შედგენის საქმეში. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ

ქამდე ჩვენ გვქონდა პატარა ფრანგულ-ქართული ლექსიკონი, რომელიც შეიცავს დაახლოებით ოცი ათასამდე სიტყვას და ვერ აკმაყოფილებს მზარდ მოთხოვნილებას. ეს დიდი ხარვეზი ამ ხუთი წლის განმავლობაში გამოაწორდა. პროფესორმა ი. გვარჯალაძემ გამოსცა კრებული ფრანგულ-ქართული ლექსიკონი ორ ტომად, რომელიც შეიცავს 70-მდე ათას სიტყვას. რა თქმა უნდა, ეს ლექსიკონი დიდ ღახმარებას გაუწევს მთარგმნელებს და საერთოდ ყველას, ვინც ფრანგული ენის დარგში მუშაობს. ამ კარგ ლექსიკონს ვერცერთი მთარგმნელი ვერ აუვლის გვერდს, ვინც ფრანგულიდან ქართულად თარგმნის.

სამართლიანად მიგვაჩნია ავტორის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ლექსიკონის რამდენიმე ტომად გამოცემა აძნელებს მის მოხმარებას. ამიტომ სწორად მოიქცა ავტორი, როდესაც მან ლექსიკონში ყველა ზმნის რამდენიმე პირი არ გადმოსცა, რაც საგრძნობლად გაზრდიდა ლექსიკონის მოცულობას და გამოიწვევდა რამდენიმე ტომად დაყოფას. ამიტომ ი. გვარჯალაძემ სახელზმნას იმ შემთხვევაში მიუწერა მესამე პირი, როცა ამის გარეშე გაუგებრობას გამოიწვევდა. ამ გზით ჩვენ მივიღეთ ორტომიანი ფრანგულ-ქართული ლექსიკონი.

გარდა ამისა, პროფესორმა ი. გვარჯალაძემ გამოსცა ქართულ-ფრანგული ლექსიკონი, რომელიც შეიცავს დაახლოებით 12000 სიტყვას. ლექსიკონში სიტყვები განლაგებულია ქართული ანბანის მიხედვით. სახელზმნები თარგმნილია ფრანგული ზმნის საწყისი ფორმის — ინფინიტივის საშუალებით, სხვა სიტყვები კი შესაფერისი ადეკვატებით. ლექსიკონში უმთავრესად შეტანილია ისეთი სიტყვები, რომლებიც იხმარება ყოველდღიურ სასაუბრო ფრანგულ ენაში, თვითნებულ სიტყვას მიწერილი აქვს გრამატიკული კატეგორიები, რომლებიც განსაზღვრავს ფრანგულ სიტყვას.

ამ ლექსიკონით პროფ. ი. გვარჯალაძე ეხმიანება ქართველი ხალხის დიდი მეგობრის, გამოჩენილი ფრანგი მეცნიერის რ. ლაფონის ნაშრომს „ქართული ენის უკეთ გაცნობისათვის“, რომელშიც ფრანგი პროფესორი აყენებს ქართული ენის მეცნიერულად შესწავლის რიგ საკითხებს. მეცნიერი მიუთითებს, რომ ქართველ ხალხს გააჩნია დიდი კულტურა, მდიდარი ლიტერატურა და ენა. ამიტომ ქართული ენა უნდა გახდეს შესწავლის ობიექტი არა მარტო საფრანგეთში, არამედ მთელ მსოფლიოში. ამავე დროს ფრანგი მეცნიერი სინანულს გამოთქვამს, რომ საფრანგეთში არ აქვთ ქართული ენის სახელმძღვანელოები და ქართულ-ფრანგული ლექსიკონები.

პროფ. ი. გვარჯალაძე როგორც კი გაეცნო რენე ლაფონის ნაშრომს, დაუყოვნებლივ გაუგზავნა თავისი სახელმძღვანელოები და ლექსიკონები ფრანგ მეცნიერს.

„ქართულ-ფრანგული“ ლექსიკონი დაეხმარება ჩვენი უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებს, საშუალო სკოლების მოსწავლეებს. საერთოდ ყველას, ვინც სწავლობს ფრანგი ხალხის ენას. გარდა ამისა, ლექსიკონი დაეხმარება აგრეთვე ჩვენს უცხოელ მეგობრებს, რომლებიც სწავლობენ ქართულ ენას, იგი დაეხმარება კერძოდ პროფ. რენე ლაფონს, რომელიც სწავლობს და იკვლევს ქართული ენის საკითხებს.

როგორც ცნობილია, ლექსიკონის შედგენა დაკავშირებულია მრავალ სიძნელესთან, მით უფრო, ერთი ავტორის მიერ ძალიან ძნელია ლექსიკონის შედგენა. მაგრამ პროფ. ი. გვარჯალაძის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ ეს ამოცანა პირნათლად შეუსრულებია, ორ ტომად შეუდგენია ინგლისური და ფრანგული ენების ლექსიკონები.

აქვე გვინდა მივუთითოთ ერთ საგულისხმო ფაქტზე, მ. ტორეზის „ხალხის შვილის“ უკანასკნელი ფრანგული გამოცემის თარგმნისას შემსვდა უცნობი სიტყვები, მოვიშველიე ნ. პ. მაკაროვის მიერ შედგენილი „ფრანგულ-რუსული ლექსიკონი“, რომელიც კარგ ლექსიკონად ითვლება, მაგრამ მასში, სამწუხაროდ, ვერ ვიპოვე ის სიტყვები, მაშინ გადავშალე პროფ. ი. გვარჯალაძის მიერ შედგენილი „ფრანგულ-ქართული ლექსიკონი“ და ვიპოვე ყველა სიტყვა. ბუნებრივია, ეს ასეც უნდა ყოფილიყო, რადგან ნ. პ. მაკაროვის მიერ შედგენილი ლექსიკონი გამოვიდა 1870 წელს, მას შემდეგ იგი ავტორმა ექვსი წლის განმავლობაში სამჯერ შეასწორა, შეავსო ახალი სიტყვებით. ნ. პ. მაკაროვის გარდაცვალების შემდეგ ლექსიკონი რამდენიმეჯერ შეასწორა ავტორთა ჩვეულებით. მას შემდეგ დიდი ხანი გავიდა, ლექსიკონი მოძველდა, იგი კვლავ მოითხოვს შესწორებასა და შევსებას.

პროფ. ი. გვარჯალაძის მიერ შედგენილი ლექსიკონი ახალია, მასში შევიდა უმთავრესად ის სიტყვები, რომლებიც იხმარება თანამედროვე ფრანგულ ლიტერატურაში.

ამავე დროს უნდა მივუთითოთ, რომ „ქართულ-ფრანგული ლექსიკონი“ არ არის სრული, მასში შეტანილი 12000 სიტყვა ვერ დააკმაყოფილებს მკითხველთა მზარდ მოთხოვნილებას. თუ უახლოეს მომავალში დგაწმომოსილი პროფესორი შეადგენს ისეთ ქართულ-ფრანგულ ლექსიკონს, რომელშიც შევა დაახლოებით 70.000 სიტყვა, დიდ მიღწევას იქნება. პროფესორი ამით დიდ სამსახურს გაუწევს უპირვე-

ლეს ყოვლისა მშობლიურ ლიტერატურას, შემდეგ კი უცხოელ მეგობრებს.

იმედია, სხვა მეცნიერებიც გამოეხმაურებიან ფრანგი მეცნიერის რენე ლაფონის ნაშრომს, შექმნიან კარგ სახელმძღვანელოებს ჩვენი ფრანგი მეგობრებისათვის, რომლებიც ქართულ ენას ეუფლებიან.

პროფ. ი. გვარჯალაძის მიერ შედგენილი ლექსიკონები საგრძნობლად ავსებს იმ ხარვეზებს, რომლებიც დღემდე გვქონდა. ისინი ავტორის მიერ შედგენილია სიყვარულითა და საკვლევი ობიექტის კარგი ცოდნით. ამავე დროს აქვე დავძენთ, რომ ვერავინ იტყვის უნაკლო ლექსიკონი არსებობსო. ამ ლექსიკონებში ჯერ კიდევ ყველა სიტყვა არ შესულა და ერთდროულად ეს შეუძლებელიც იქნებოდა. ისინი დროთა განმავლობაში სრულყოფილი უნდა გახდეს.

ნორვეგიელი პროფესორი ჰანს ფოქტი „ნორვეგიის საენათმეცნიერო ჟურნალის“ 1967 წლის XXI ტომში აქვეყნებს ვრცელ რეცენზიას აკად. არნოლდ ჩიქობავას მთავარი რედაქტორობით გამოსული ქართული განმარტებითი ლექსიკონის რეატომეულზე, უწოდებს ამ ლექსიკონს მონუმენტურს, ამავე დროს მიუთითებს ზოგიერთ ნაკლოვანებაზე და იქვე ამბობს, რომ „სრულყოფილი ლექსიკონი არ არსებობსო“ (Le dictionnaire parfait n'existe pas).

პროფ. ი. გვარჯალაძის მიერ შედგენილმა ლექსიკონებმა და სახელმძღვანელოებმა აღიარება ჰპოვეს არამარტო საბჭოთა კავშირისა და სხვა სოციალისტურ ქვეყნებში, არამედ კაპიტალისტური ქვეყნების ფართო სამეცნიერო წრეებშიც. მას სისტემატურად უგზავნიან შეკვეთებს საფრანგეთის, გერმანიის, ინგლისის, ამერიკის შეერთებული შტატების, შვეციის, ნორვეგიისა და სხვა სახელმწიფოების სამეცნიერო დაწესებულებები.

ჩვენ დავინტერესდით იმ წერილებით, რომლებიც ი. გვარჯალაძეს მიღებული აქვს უცხოეთის სხვადასხვა სამეცნიერო დაწესებულებებიდან. როგორც კი გადაეშალეთ დოსიე, ჩვენი ყურადღება უპირველეს ყოვლისა მიიპყრო საფრანგეთიდან გამოგზავნილმა გულთბილმა წერილებმა, რომლებშიც ავტორები მაღალ შეფასებას აძლევენ ქართველი მეცნიერის ნაშრომებს.

„სახელმძღვანელოები და ქართულ-ფრანგული ლექსიკონები. რომლებიც გამოგვიგზავნეთ, — წერს სორბონის უნივერსიტეტის პრორექტორი ჟან კალმეტისი, — არის საუკეთესო დადასტურება თქვენი ინტელექტუალური ცხოვრებისა. აღმაფრთოვანა თქვენმა ლექსიკოგრაფიულმა გეგმამ, რომელიც განახორციელეთ იმისათვის.

რომ თქვენი თანამემამულეებისათვის ფრანგული და ქართული ენები მისაწვდომი გაგებადათ.

თქვენი სურვილის შესაბამისად წიგნები გადაეცემათ მათ, ვინც ითვლება ამ დარგში დიდ სპეციალისტად, სახელდობრ, გადაეცემათ დიდ ენათმეცნიერსა და გრამატიკოსს — ბატონ მარსელ კონს, რომელმაც წაიკითხა თქვენი ნაშრომების ფრანგული განყოფილების ტექსტები. იგი განცვიფრებული დარჩა თქვენი ლექსიკოგრაფიული ცოდნით, ასე კარგად და სრულყოფილად რომ შეგიდგენიათ ლექსიკონი. გარდა ამისა, თქვენი ნაშრომები გადაეცემა სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორს ბატონ ჟორჟ დიუმეზილს, რომელიც დიდი სპეციალისტია კავკასიური ენების დარგში და კარგად ესმის ქართული ენაც. პროფესორმა დიდი კმაყოფილება გამოთქვა იმის გამო, რომ მოულოდნელად გამდიდრდა ლიტერატურით, რომელიც მას ძალიან ესაქიროებოდა, რადგან ეს წიგნები საფრანგეთში მისთვის მისაწვდომი არ იყო. პროფესორი ჟორჟ დიუმეზილი ამისათვის დიდ მადლობას გიძღვნით და გისურვებთ წარმატებებს თქვენს შემდგომ მეცნიერულ საქმიანობაში“.

1963 წელს თბილისში სტუმრად იყო სტრასბურგის უნივერსიტეტის რუსული ენის კათედრის გამგე-პროფესორი რობერ ტრიომფი, რომელმაც აწ განსვენებულ პროფ. ილია აბულაძესა და პოეტ ი. ნონეშვილთან ერთად იწახლა თბილისის უცხო ენათა სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი. ფრანგი პროფესორი დაინტერესდა ფრანგული ენის სწავლების საკითხებით. იგი ესაუბრა ინსტიტუტის პრორექტორს პროფ. ი. გვარჯალაძეს, რომელმაც სტუმარს უამბო ფრანგული ენის სწავლების მიმდინარეობის საკითხებზე. ფრანგი მეცნიერი დაინტერესდა სახელმძღვანელოებითა და ლექსიკონებით, რომლებითაც სარგებლობენ სტუდენტები. სტუმარს მიუტანეს პროფ. ი. გვარჯალაძის მიერ შედგენილი ლექსიკონები და სახელმძღვანელოები. ფრანგმა პროფესორმა იქვე გადახედა ამ ლექსიკონებსა და სახელმძღვანელოებს; ყურადღება გაამახვილა ლექსიკონის შედგენის პრინციპებზე. პოეზონა და წარმატებები უსურვა ქართველ მეცნიერს. ფრანგმა პროფესორმა გამოთქვა სურვილი, მიეღო ასეთი ლექსიკონი.

„—მივიღე თქვენი ლექსიკონი, — სწერს რობერ ტრიომფი პროფ. ი. გვარჯალაძეს, — სულითა და გულით გილოცავთ ამ ნაშრომის წარმატებით დამთავრებას. თქვენი ლექსიკონი სარგებლობას მოუტანს არა მარტო ქართველებს, არამედ მომავალ ფრანგ კავკასიოლოგებსაც. მე

ობილისზე დამრჩა შესანიშნავი შთაბეჭდილებანი და კერძოდ თქვენზე. დიდ მადლობას გიძლენით ამ ამანათის გამოგზავნისათვის“.

ქართული მეცნიერის პროფ. ი. გვარჯალაძის ნაშრომები დიდი პოპულარობით სარგებლობს აგრეთვე პარიზის აღმოსავლური ენების ინსტიტუტში. ამ ინსტიტუტის ბიბლიოთეკის თაროზე ინახება მისი სახელმძღვანელოები და ლექსიკონები. ამ სახელმძღვანელოებით სარგებლობენ სტუდენტები და მეცნიერი მუშაკები, ეუფლებიან ქართულ ენას. — „მადლობას გიძლენით, — ნათქვამია ერთ-ერთ წერილში, — თქვენი წერილისა და ამანათისათვის. ძალიან გაგვახარა თქვენმა წერილმა, საქართველოდან პირველად რომ მივიღეთ. მსგავსი გულთბილი წერილი ჩვენ არ მიგვიღია. თქვენი ლექსიკონი და სახელმძღვანელოები უაღრესად სასარგებლოა. ისინი ჩვენს სტუდენტებს დიდ სამსახურს უწევენ. ჩვენი სურვილია. ეს კონტაქტი კვლავ გაგრძელდეს. უნდა დამყარდეს მეცნიერული თანამშრომლობა თქვენს ქვეყანასა და საფრანგეთს შორის. საერთოდ კარგია, რომ დამყარდეს კონტაქტი ევროპის სამეცნიერო დაწესებულებებსა და საქართველოს სამეცნიერო დაწესებულებებს შორის. ეს ყველასათვის სასარგებლო თანამშრომლობა უნდა გაგრძელდეს“. — ხელს აწერს ინსტიტუტის ბიბლიოთეკის დირექტორი.

„ქართულ-ფრანგული ლექსიკონით“ დაინტერესებულა მოსკოვში საფრანგეთის საელჩოს კულტურულ-მეცნიერული და ტექნიკური განყოფილების გამგე — ალბერტ თბო. იგი 1958 წლის იანვრით დათარიღებულ წერილში ლექსიკონის ავტორს სწერს: „მივიღე თქვენი „ქართულ-ფრანგული ლექსიკონი“, რომელმაც ჩვენში დიდი ინტერესი გამოიწვია. დარწმუნებული ვართ, რომ ლექსიკონი ბევრ ფრანგსაც დაეხმარება. საჩუქრად გიგზავნით ჩვენი ფრანგი მწერლის ანტუან დე სენტ-ეჟიუპერის თხზულებათა ერთტომეულს, რომელიც ახლახან გამოსცა საფრანგეთის მეცნიერებათა აკადემიამ. გილოცავთ ახალ წელს და ამ შესანიშნავი ახალი წიგნის წარმატებით გამოცემას“.

როგორც ცნობილია, ნორვეგიის უნივერსიტეტში ბევრი სტუდენტი სწავლობს კავკასიურ ენებს, კერძოდ კი ქართულს. ამ საქმეს უნივერსიტეტში ხელმძღვანელობას უწევს გამოჩენილი კავკასიოლოგი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორი, ნორვეგიის უნივერსიტეტის რექტორი პროფ. ჰანს ფოქტი. იგი არის ქართული და ფრანგული ენების კარგი მცოდნე. ფოქტი იყო აკაკი შანის ასპირანტი. ფოქტი ავტორია ბევრი საინტერესო ნაშრომისა, როგორცაა: „ქართული ენის გრამატიკა“ ფრანგულ ენაზე, გამოკვლეე-

ბი ქართული ენის ფონეტიკის საკითხებზე, უბიხური ენის ლექსიკონი და სხვა. პროფ. ჰანს ფოქტს მიმოწერა აქვს აკაკი შანიძესთან, არნოლდ ჩიქობავასთან, იოსებ მეგრელიძესთან, ისიდორე გვარჯალაქესთან და სხვებთან.

3. ფოქტს მეცნიერული კონტაქტი აქვს დამყარებული პროფ. რენე ლაფონთან, ჟორჟ დიუმეზილთან და სხვა ფრანგ მეცნიერებთან.

3. ფოქტი 1966 წელს ესწრებოდა შ. რუსთაველის 800 წლისათვის იუბილეს, სადაც მან სიტყვა წარმოთქვა ქართულ ენაზე. გარდა ამისა, პროფესორი სისტემატურად ეხმიანება ქართველი მეცნიერების ნაშრომებს, აქვეყნებს წერილებსა და რეცენზიებს ნორვეგიის ჟურნალ-გაზეთებში და ეწევა დაუღალავ მეცნიერულ საქმიანობას ქართული კულტურის პოპულარიზაციისათვის.

3. ფოქტს დიდი მეგობრობა ჰქონდა ბერლინში ქართველ მეცნიერ კიტა მეგრელიძესთან, რომლის წიგნი „აზროვნების ფენომენოლოგიის ძირითადი საკითხები“ ფართოდ გახმაურდა საზღვარგარეთ. პროფ. 3. ფოქტი, რომელიც ფრანგული ენის კარგი სპეციალისტია. ერთ-ერთ წერილში პროფ. ი. გვარჯალაძეს სწერს: „დიდ მადლობას გიძღვნი „ქართულ-ფრანგული“ და ფრანგულ-ქართული“ ლექსიკონების გამოგზავნისათვის. აქამდე ესარგებლობდით რიპარდ მეკელაინის მიერ შედგენილი ქართულ-გერმანული ლექსიკონით, რომელიც ამჟამად აღარ იშოვება. ახლა ესარგებლობთ კიტა ჩხენკელის მიერ შედგენილი „ქართულ-გერმანული ლექსიკონით“, რომელიც ნაწყვეტებად გამოდის ზევიცარიაში და გვეხმარება მხოლოდ სიტყვა „სადღეისომდე“.

რაც შეეხება თქვენს „ქართულ-ფრანგულ ლექსიკონს“, იგი დიდ დახმარებას გაგვიწევს მუშაობაში, რადგან ლექსიკონი შედარებით სრულია. სამაგიეროს გამოგიგზავნიდით, რომ ვიცოდეთ რომელი წიგნი გნებავთ“. მეორე წერილში 3. ფოქტი წერს: „დღეს მივიღე „ინგლისურ-ქართული“ და „ქართულ-ინგლისური ლექსიკონი“, რისთვისაც დიდად გმადლობთ. ეს ლექსიკონი ძალიან ესაჭიროებათ ჩემს სტუდენტებს, რომლებიც ქართულს სწავლობენ. ძალიან მესაჭიროებოდა ასეთი წიგნები და კიდევ მივიღე. მაგრამ ჩვენ უფრო გვესაჭიროება დიდი ქართულ-ფრანგული ლექსიკონი, რომელიც დიდ დახმარებას გაგვიწევდა. მისასალმებელი იქნება, თუ თქვენ ასეთი სახის ლექსიკონის გამოცემაზე იზრუნებთ. ქართული ტექსტების წაკითხვისას ჩემი სტუდენტები ძლივს ახერხებენ განმარტებითი ლექსიკონით სარგებლობას და რუსულიც არ იციან იმდენად, რომ ტექსტი გა-

გონ. ქართველი მეცნიერების წინაშე დიდი ამოცანა დგას, — ეს არის დიდი ქართულ-ფრანგული ლექსიკონის შედგენის საკითხი.“

პროფ. ი. გვარჯალაძეს გაცვლითი ურთიერთობა აქვს დამყარებული საზღვარგარეთის სამეცნიერო ბიბლიოთეკებთან. ქართველი მეცნიერი მათი შეკვეთის საფუძველზე გზავნის თავის ნაშრომებს და მათგან ღებულობს საჭირო ლიტერატურას. როგორც წერილებიდან ჩანს: ინგლისში და ამერიკის შეერთებულ შტატებში ქართველი მეცნიერის ნაშრომებზე დიდი მოთხოვნაა. ავტორმა ოქსფორდის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკიდან მიიღო შესანიშნავი ნაშრომები საქართველოს შესახებ. ესენია: პროფ. დ. ლანგის „საქართველო გიორგი ბრწყინვალის დროს“, „სულხან-საბა ორბელიანის საბრძნე სიცრუის ახალი დასათაურებისათვის“, „საქართველო და საფავის დინასტიის დაცემა“, ი. გერშევიჩის „უძველესი გადანაშთები ოსეთში“, რ. რობინსისა და ნ. ვატერსონის „შენიშვნები ქართულ ფონეტიკაზე“, ე. მინორსკის „მარჯუბანის კავკასიელი ვასალები“ და სხვ.

ამერიკის შეერთებული შტატების კონგრესის ბიბლიოთეკას აინტერესებს ქართულ-ინგლისური, ინგლისურ-ქართული ლექსიკონები და მხატვრული ლიტერატურა, რაც ინგლისურად არის თარგმნილი. ავტორმა მათ გაუგზავნა საჭირო ლიტერატურა და იქიდან მიიღო ძვირფასი გამოცემები.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტში მოვიდა წერილი, რომელსაც ხელს აწერს ბორდოს უნივერსიტეტის პროფესორი რენე ლაფონი. „მივიღე პროფ. ი. გვარჯალაძის ლექსიკონები და სახელმძღვანელოები, — წერს იგი, — რომლებიც ძალიან დაუმეზარება ქართული ენის კვლევისა და შესწავლის საქმეში. მაგრამ უფრო დიდ დახმარებას გამიწევდა დიდი ქართულ-ფრანგული ლექსიკონი, თუ ასეთს შეადგენთ. დიდად გმადლობთ ამანათის გამოგზავნისათვის“.

როგორც ჩანს, ნორვეგიელი და ფრანგი მეცნიერის აზრები ერთმანეთს ემთხვევა ერთ ფრიად მნიშვნელოვან საკითხში. ეს არის დიდი ქართულ-ფრანგული ლექსიკონის გამოცემის საკითხი, რომელიც ერთნაირად აწუხებს ორივე უცხოელ მეცნიერს.

„ქართულ-ფრანგული ლექსიკონი“, რომელიც პროფ. ი. გვარჯალაძემ გამოსცა, რა თქმა უნდა, ვერ დააკმაყოფილებს გაზრდილ მოთხოვნილებებს, რადგან იგი სრული არ არის. მისასალმებელი იქნება, თუ ჩვენი სახელოვანი მეცნიერი მხედველობაში მიიღებს სამართლიან

შენიშვნებს და გამოსცემს დიდ ქართულ-ფრანგულ ლექსიკონს. მისასალმებელი იქნება აგრეთვე თუ „საბჭოთა საქართველო“ ავტორს დაეხმარება ამ ლექსიკონის გამოცემის საქმეში. როგორც ჩემთვის ცნობილია, პროფ. ი. გვარჯალაძე უკვე დაბეჭდვით მუშაობს ასეთი დიდი ქართულ-ფრანგული ლექსიკონის შედგენაზე. მან დღემდე დიდი სამუშაო ჩაატარა, მასალები შეაგროვა და ამუშავეს.

ქართველ და უცხოელ მეცნიერთა შორის ლიტერატურული ურთიერთობის დამყარება, ურთიერთშორის შრომების გაცვლა, მიმოწერა, ხელს შეუწყობს საზღვარგარეთის ხალხებთან მეგობრული ურთიერთობის განვითარებას. მეცნიერებს შორის შრომების გაცვლა საწინდარია ჩვენი მეცნიერების შემდგომი წინსვლისა.

მისასალმებელია ის ფაქტი, რომ უცხოეთის ბევრ ქვეყანაში სწავლობენ ქართულ ენასა და ლიტერატურას. მაგრამ ჩვენი უცხოელი მეგობრები სწავლების პროცესში წააწყდებიან ხოლმე სიძნელებებს. ხშირად არ აქვთ სახელმძღვანელოები, ლექსიკონები, საკითხავი წიგნები ქართულში, მხატვრული ლიტერატურა და სხვა. ამისათვის უცხოელები ხშირად მოგვემართავენ დახმარებისათვის. ჩვენი სამეცნიერო დაწესებულებები მათ ეხმარებიან შეძლებისდაგვარად, მაგრამ ზოგჯერ არ აღმოგვაჩნდება მათთვის საჭირო სახელმძღვანელოები და ლექსიკონები. ჩვენ კი მოვალე ვართ დავეხმაროთ ჩვენს უცხოელ კოლეგებს. გამოვცეთ და გავუგზავნოთ მათ საჭირო ლიტერატურა. ამ მხრივ კეთილშობილ საქმეს აკეთებს პროფ. ი. გვარჯალაძე. რომელიც ქმნის და სისტემატურად უგზავნის უცხოელ მეცნიერებს საჭირო ლიტერატურას. ჩვენ მეორე ლექსიკოგრაფი არ გვეგულება, რომელიც ასე ნაყოფიერად მუშაობდეს ამ დარგში.

რა თქმა უნდა, მართო ქართულ-ფრანგული ლექსიკონის შედგენა არ კმარა, საჭიროა ამ საკითხისადმი ღრმა ჩაფიქრება, იმისათვის, რომ უახლოეს მომავალში შეიქმნას უცხოელებისათვის ქართული ენის სახელმძღვანელო, რადგან თანამედროვე ეტაპზე ეს მნიშვნელოვანი საკითხია. ბევრი უცხოელია დაინტერესებული ქართული ენისა და ლიტერატურის შესწავლით. მოდიან საქართველოში, მოგვემართავენ დახმარებისათვის, მაგრამ, სამწუხაროდ, მათთვის საჭირო სახელმძღვანელოები ჩვენ არ გავაჩნია. ამიტომ საჭიროა ქართველმა მეცნიერებმა ამ საკითხს ჭეროვანი ყურადღება მიაქციონ და უახლოეს მომავალში ჩვენი უცხოელი კოლეგებისათვის შეადგინონ და გამოსცენ სრულყოფილი სახელმძღვანელოები. ამას ჩვენ პირველ

რიგში გვთხოვს ქართველი ხალხის დიდი მეგობარი პროფ. რენე ლაფონი, პროფ — ეორჟ დიუმეზილი, მარსელ კოენი, ეერარ გარიტი, ჟ. ლანგი, ჰ. ფოქტი, გერტრუდ პეჩი, იულიუს ასფალგი, რ. სტივენსონი და კიდევ ბევრი სხვა მეცნიერი.

სტრასბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი რობერ ტრიომფი სწავლობდა ქართულ ენასა და ლიტერატურას. წაიკითხა რენე ლაფონის ვრცელი გამოკვლევა „ქართული ენის უკეთ გაცნობისათვის“, რამაც დიდი დანმარება გაუწია ქართულ ენაში მისთვის საინტერესო საკითხების შესწავლის საქმეში. რ. ტრიომფმა ამ ნაშრომის შესახებ აღნიშნა: „ძალიან საინტერესო ნაშრომი დაუწერია პროფ. რ. ლაფონს. ეს ნაშრომი ბევრს დაეხმარება ქართული ენის მთელი რიგი საკითხების შესწავლაში“.

პროფ. რენე ლაფონის ნაშრომებს აქვს დიდი პოლიტიკური და ლიტერატურული მნიშვნელობა. ეს ნაშრომები იმაზე მიუთითებს, რომ საფრანგეთში ქართული ენა და ლიტერატურა მეცნიერული შესწავლის ობიექტი ხდება. ამის საწინდარია დიდი ქართველი პოეტის შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“, რომელიც ფართოდ გავიდა მსოფლიო ასპარეზზე. მსოფლიო სარბიელზე გავიდა აგრეთვე ქართველი ხალხის მეორე დიდი პოეტი ნიკოლოზ ბარათაშვილი, ფრანგმა ხალხმა მშობლიურ ენაზე მიიღო მისი უკვდავი ლექსები და მაღალი შეფასება მისცა მათ. ბევრი უცხოელი მწერალი, მეცნიერი დაინტერესებულია ქართული ენისა და ლიტერატურის შესწავლით, რათა ღრმად ჩაწვდეს ქართულ კულტურას, ლიტერატურასა და ხელოვნებას.

ფრანგი მეცნიერები, კულტურის მოღვაწენი თავიანთ წერილებში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის, უნივერსიტეტისა და მწერალთა კავშირის სახელზე აღნიშნავენ, რომ ისინი ყველაფერს გააკეთებენ იმისათვის, რათა ქართული ლიტერატურა და ენა უფრო ცნობილი გახდეს საფრანგეთში.

თავისი შესანიშნავი შრომებით: „ქართული ენის უკეთ გაცნობისათვის“, „ახსნა-განმარტებანი აკაკი შანიძის გამოკვლევებზე, რომელიც ეხება ქართულ ზმნას“, „არის თუ არა ბასკური ენა ქართული ენის მონათესავე?“, „თხრობის ხელოვნება „ვეფხისტყაოსანში“ („ფატმანის ეპიზოდი“), წერილებით და რეცენზიებით პროფ. რენე ლაფონს დიდი წვლილი შეაქვს ჩვენი ქართული ენისა და ლიტერატურის შესწავლის საქმეში. დიდი დამსახურება მიუძღვის მას აგრეთვე იბერიულ-კავკასიური ენების მეცნიერულად შესწავლის თვალსაზრისით.

მისასალმებელია, რომ ქართველ ხალხს ბატონ პროფესორ რენე

ლაფონის სახით ჰყავს დიდი მეგობარი, რომელსაც უყვარს ჩვენი ხალხის კულტურა, მეცნიერება, ლიტერატურა, ხელოვნება და ილწვის მათი პოპულარიზაციისათვის საფრანგეთში.

პროფ. რ. ლაფონი შეეხო აგრეთვე ქართული ლიტერატურის ზოგიერთ საკითხს, სახელდობრ: დაწერა ვრცელი წერილი შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანზე“, თარგმნა ადგილები პოემიდან, თარგმნა ვაჟა-ფშაველას მოთხრობა „მთის წყარო“ და ქართული ლიტერატურის ზოგიერთ საკითხებზე პარიზში წაიკითხა ორი ლექცია. თავის წერილში „თხრობის ხელოვნება“ ვეფხისტყაოსანში“ (ფატმანის ეპიზოდი)³⁴, მეცნიერი გამოთქვამს აზრს თხრობის ხელოვნებაზე „ვეფხისტყაოსანში“ და იმ გრძნობებზე, რომლებიც ვლინდება ერთ-ერთ ეპიზოდში. ეს არის სასიყვარულო ამბავი ავთანდილისა ფატმანთან. მკვლევარი აღნიშნავს, რომ ეს ეპიზოდი თავისთავად მოკლეა, რადგან ავთანდილმა და ფატმანმა მხოლოდ ერთი ღამე გაატარეს ერთად და სხვა ადგილას პოემაში ეს არ ჩანსო. მაგრამ მისი აზრით აქ მნიშვნელოვანი ის არის, რომ ფატმანის დახმარებით ავთანდილი მიაგნებს ნესტან-დარეჯანის ნაკვალევს: ფრანგი პროფესორი უპირველეს ყოვლისა მოკლედ გადმოსცემს პოემის შინაარსს ფრანგი მკითხველებისათვის, აგვიწერს მთავარი გმირების ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას; ახასიათებს ტარიელს, ავთანდილს, ნესტანს, ხოლო ფატმანის დახასიათებაზე ვრცლად ჩერდება. იგი წერს: „ფატმანს შეუყვარდება ავთანდილი. ზმნა „გამიჯნურება“ გვიჩვენებს, რომ აქ ლაპარაკია მხურვალე სიყვარულზე. ავთანდილის სიყვარული ღრმად გაუჭდა გულში ფატმან ხათუნს. რა ქნას: ფატმანი ავთანდილს სიყვარულში თუ გამოუტყდა. შეიძლება იდარდოს, გაუძვირდეს ავთანდილის ნახვა... სანამუშოო ლექსები, ან სხვანაირად რომ ვთქვათ, აფორიზმები პოემაში უხვადაა, ისინი გამოხატავენ პოეტის მიერ დაკანონებულ კონცეფციას.

ფატმანი არის საუკეთესო ინფორმატორი. იგი მიენდობა ავთანდილს, ეტყვის ყველა საიდუმლოებას, რაც კი იცის... ფატმანი არის დიდსულოვანი, აქვს კეთილშობილი გული, რადგან მან ნესტანი თავის სახლში წაიყვანა, დამალა და შემდეგ გაქცევაში დაეხმარა. ამით ფატმანმა დიდი გმირული საქმე ჩაიდინა, თავი გაწირა. მან გადამწყვეტი როლი შეასრულა გაუჩინარებული ნესტანის მოძებნის საქმეში. პოემაში ერთი წუთითაც კი არ ნელდება თხრობა... თხრობა მიმდინარეობს ზომიერად და ძლიერად. Le recit est sobre et fort).

³⁴ R. Lafon, L'art du récit dans „Le chevalier à la peau de Tigre“, Revue de Kartvelologie, № 50—51, Paris, 1966, pp. 7—17.

ფრანგი მეცნიერი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს თბრობის ზელოვნებას ფატმანის ეპიზოდის მიხედვით, იგი ხაზს უსვამს თბრობის დინამიკას.

მკვლევარი გამოკვლევის მეორე ნაწილში ვრცლად ჩერდება ფატმანის ეპიზოდზე, მიუთითებს, რომ ეს ეპიზოდი სავსებით შეესაბამება პოემას.

„ფატმანის ეპიზოდი, — წერს მეცნიერი, — შეესაბამება რუსთაველის ეპოპეას, იგი ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით ძალიან საინტერესოა. რაინდი სიყვარულით შეფიცულია დედოფალთან, მაგრამ არის შემთხვევები, როდესაც რაინდი მეორე რაინდის გულისათვის ორგული ხდება. სიყვარულისა და ფიცის ძალით იგი ვალდებულია მონახოს გაუჩინარებული დედოფალი, რომელიც უყვარს. მეგობრისადმი დადებული ფიცი სიყვარულზე მაღლა მეჩვენება. სინამდვილეში სიყვარული დამორჩილებულია, რადგან გმირს სხვა საფუძველი არა აქვს, გარდა სიყვარულისა. პირველი რაინდის საცოლეს ავთანდილი ეუბნება: „შენგან მისსა გავლენასა მე დავირჩენ სამსახურად“ (9,3).

დედოფალი იპოვეს გათხოვილი ქალის მეშვეობით, რომელიც ავთანდილის შეყვარებული იყო და დაბალ სოციალურ კლასს ეკუთვნოდა. ეს ქალი ავთანდილს წინასწარ დანებდა ისე, რომ ავთანდილს მისი სიყვარული არ განუცდია. ავთანდილს არ ავიწყდება, რომ იგი არის დაბალი წოდების ქალი. გარდა ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ავთანდილი ფიქრობს, თავი გაწიროს საცოლეს გულისათვის. მაგრამ მას შემდეგში ფატმანი მაინც სიმპათიურად ეჩვენება. ფატმანი ფიზიკურად და მორალურად ქმარზე მაღლა დგას, იგი სიბრალულის ღირსია: არც ქმარი და არც შეყვარებული ფატმანს ბედნიერებას არ ანიჭებს. ფატმანს აქვს კეთილშობილი გული. ფატმანმა მოატაცებინა ნესტანი, დამალა თავის სახლში და შემდეგ გაქცევაში დაეხმარა. რა თქმა უნდა, ფატმანმა ასეთი საქციელით თავი გასწირა. როდესაც ფატმანმა ავთანდილის ვინაობა გაიგო და მიხვდა, რომ იგი დიდგვაროვანი დედოფლის საქმროა, სულაც ადარ უნდოდა მისი სახლში გაჩერება. შემდეგ პოემაში ერთი სიტყვაც კი არ არის ნათქვამი, თუ გინდა გადაკვრიოთ იმ ერთი ღამის თავგადასავალზე, სადაც ავთანდილი და ფატმანი თავდავიწყებას მიეცნენ და შეცდომა დაუშვეს. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ფატმანი იყო ვაქრის ცოლი და ქმარი მოატყუა. როდესაც ავთანდილი მიიღებს ნესტანის წერილს ტარიელისთვის გადასაცემად, წასვლისას ფატმანს ეუბნება:

„დიდი ზენი მოჭირვება ჩემგან არის გარდუხდელი,

წავალ, დგომად აღარა მცალს“ (1312)

ფატმანი უპასუხებს: „ჰე ლომო, ცეცხლი აწ უფრო ცხელდების. მოეშორეების ნათელსა, გული ამისთვის ბნელდების: ისწრაფე, ჩემი ნუ გაგვა“ (1313).

ავთანდილი მას თანაუგრძნობს: „მაგრა დაგდება უმძიმდა ფატმანის გულ-მდუღარისა“ (1325).

თვით უსენი ავთანდილის წასვლისას ცხარე ცრემლებს ღვრის თავის ცოლთან ერთად.

მაშინვე, როგორც კი ნესტანი გაათავისუფლეს, სამმა გამარჯვებულმა გმირმა წამოიძახა: „ფატმან ენახოთ, მუქაფა გვაც მისი გარდაუხდელია“. მათ შორის ორ გმირს ფატმანი არასოდეს უნახავს, ისინი ბიდიან ზღვის ქალაქისაკენ, „თუმცა გზა მუნით გრძელია“. ტარიელი თავის წერილში მეფეს სთხოვს, რომ მან უსენს ათქმევინოს ის, რაც ნესტანს უნდა, ე. ი. მისვლისთანავე ფატმანის მონახულება. როდესაც ერთმანეთი ინახულებს, პატივისცემის ნიშნად ორი ქალი ერთმანეთს გადაეხვია და შემდეგ ერთად ისაუბრეს. ტარიელმა ფატმანს გადასცა ქაჩეთიდან მოტანილი ნადავლი და უთხრა:

„ღე, გული შენი ჩემზედა გარდაუხდელი, დილია“;

ფატმანი ღებულობს ერთგულების ფიცს იმისაგან, ვინც ვეფხისტყაოსანი იყო. ფატმანმა დაიჩოქა ტარიელის წინაშე და აღელვებით უთხრა:

„მე, მეფეო, ნახვა თქვენი მიღებს ცეცხლსა დაუშრეტსა;

რა მოგშორდე, რა ვიქმნები? მე დამავდებ ეითა რეტსა.

„ახ, ნეტარძი მოახლეთა ვაგლახ თქვენსა ვერა-მკვრეტსა“ (1414)

ფატმანის სახელი მხოლოდ ერთხელ არის ნახსენები, გადმოცემულია რამდენიმე ლექსში. მოდის გემი, რომელსაც მიჰყავს სამი გმირი; დედოფალი თვალს ეფარება, ყველა ტირის, „ფატმანის ცრემლთა შედენით თვით ზღვაცა გაადიდესა“. ეს არის ჰიპერბოლური გამოთქმა, რომლის მსგავს მაგალითებს ბევრს ეპოულობთ პოემაში. თინათინთან ფატმანი არ გამოჩენილა და არც გამოჩნდება. მათი შეხვედრა თინათინთან და ავთანდილთან სარისკოა. ფატმანი გვერდით დგება, მისი როლი საბოლოოდ დამთავრებულია. ეს როლი გადამწყვეტი იყო. ფატმანის დახმარების გარეშე შესაძლებელია ეპოვათ გაუჩინარებული დედოფალი, ანდა იპოვიდნენ ძალიან გვიან. მკითხველს ერთი წუთითაც არ შეუძლია დაივიწყოს ის ფაქტი, რომ ფატმანი არ არის ნესტან-დარეჯანისა და თინათინის რანგის გმირი. ფატმანს გათხოვებამ

ვერ გაუმართლა, იგი გათხოვდა „გაცხარებულ გულზე“, რომელიც ზოგჯერ და ხშირადაც ბოლოვდება გრძნობათა ბიძგით, მაგრამ ამავე დროს კეთილშობილი საქმისათვის თავისი სულგრძელობითა და წმინდა სიყვარულით“. შემდეგ მკვლევარი აკეთებს საერთო დასკვნებს და პოემას მაღალ შეფასებას აძლევს. „ყოველმა ნამდვილმა პოეტმა, — წერს იგი, — შესაძლებელია ისეთნაირად შეხედოს ნივთს, რომ იგი შეიცვალოს. მისი ცქერით ახალ ასპექტში ვლინდება მოვლენა. მზე, მაგალითად, ათვისებულია ბევრი პოეტის მიერ სხვადასხვა ასპექტში, მაგრამ ძლიერი პოეტის თვალი მასში ნახავს ისეთ მხარეს, რომელიც ჯერ კიდევ არც ერთ პოეტს არ უნახავს. ამაშია სწორედ პოეტის ორიგინალობა. და რა თქმა უნდა, ყოველი ნამდვილი პოეტი ორიგინალურია. როგორც პოემიდან ჩანს, რუსთაველიც დიდი პოეტია და მასაც აქვს საკუთარი პოეტიკა. მსოფლმხედველობა. თავისებურია მისი ათვისება სამყაროსი, ახალია სიცოცხლის რიტმი პოეტის მიერ ათვისებული. მკვლევარის აზრით, ყოველ დიდ პოეტს აქვს საკუთარი პოეტიკა: „შაირობა პირველადვე სიბრძნისაა ერთი დარგი“. შოთა რუსთაველის ეს ზიტყვები იმას ამტკიცებს, რომ პოეზია სამყაროს თავისებური ათვისება არის“ — შენიშნავს ფრანგი მეცნიერი.

შემდეგ მეცნიერს მოაქვს მეორე თქმაც: „საღმრთო საღმრთოდ გასაგონი, მსმენელთათვის დიდი მარგი“. ამ სიტყვებში უკანასკნელი ამოწურვაა პოეზიის თვითარსისო. პოეტური სიტყვა რუსთაველის აზრით არ არის უბრალო თქმა.

პროფესორი ეხება ნესტანის წერილს, რომელიც მან მისწერა იავის მიჯნურს და შენიშნავს, რომ ეს ადგილი მთელი პოემის დამამშვენებელია. აქ უბრალო, მაგრამ გულჩამწვდომ ლირიკულ ატრიბუტსთან გვაქვს საქმეო. „უშენოდ ჩემი სიცოცხლე, ვამე რა დიდი ძნელია“.

მეცნიერი ახასიათებს ტარიელს. იგი აღნიშნავს, რომ ტარიელი პასიურ როლს თამაშობს მიჯნურობაში, სამაგიეროდ სულ სხვაა ნესტანიო, იგი უფრო აქტიურია სიყვარულშიო.

შემდეგ მკვლევარი ყურადღებას აქცევს ტარიელის გმირობას, ქაჯეთის ციხე რომ აიღო და შენიშნავს, რომ ტარიელი უნიშარი რაინდია, ხოლო ნესტანი სიყვარულის ხილვას აცხადებს. მკვლევარი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ უკანასკნელი ათვისება სიყვარულისა რუსთაველმა ნესტანს მიანიჭა.

ფრანგი მეცნიერი ჯერ კიდევ რუსთაველის 800 წლისთავის იუბილემდე, 1965 წელს „ქართველოლოგიის ჟურნალის“ სამეცნიერო საბ-

ქოს სახელით ესმაურება დიდი ქართველი პოეტის, შოთა რუსთაველის დაბადების 800 წლისთავის იუბილეს. 1966 წლის 25 სექტემბერს, — წერს ფრანგი პროფესორი, — საქართველო იზეიმებს დიდი ქართველი პოეტის, შოთა რუსთაველის დაბადების 800 წლის იუბილეს. შოთა რუსთაველის დაბადების ხსოვნის აღნიშვნას ექნება არა მარტო ოფიციალური, არამედ ეროვნული ხასიათი. ყველა ქართველი როგორც თავის ქვეყანაში, ისე საზღვარგარეთ, შეიკრიბება და გულწრფელი სიყვარულით პატივს სცემს „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორს, ქართული ლიტერატურის ყველაზე ბრწყინვალე თხზულებას, ეპოპეას, რომანს რაინდობაზე, ღირსეულ, მორალურ და ფილოზოფიურ პოემას, რომელიც ასე მძლედ გაელენთილია ერთგული, ხორციელი სიყვარულით. „ვეფხისტყაოსანი“ აინტერესებთ არა მარტო ქართველებს და ქართული ენისა და ლიტერატურის სპეციალისტებს, არამედ ყველას, ვინც სწავლობს და უყვარს ევროპის საშუალო საუკუნეების, ანბო და შუა აღმოსავლეთის ლიტერატურა“.

პროფ. რ. ლაფონი თავის გამოკვლევაში მიმოიხილავს მოკლედ აკად. აღ. ბარამიძის წერილს „შოთა რუსთაველი და მისი თანამედროვენი“, რომელიც გამოჩენილმა ქართველმა მეკვლევარმა დაწერა სპეციალურად გერმანელი პროფესორის გ. დეტერსის წერილის გამო. ფრანგი მეცნიერი ეყრდნობა აღ. ბარამიძის ნაშრომებს და შენიშნავს რომ აღ. ბარამიძეს დასავლეთ ევროპაში პატივს სცემენ როგორც ყველაზე დიდ ავტორიტეტულ მეკვლევარს ძველ ქართულ ლიტერატურაში.

გამოკვლევის დასაწყისში პროფ. რ. რენე ლაფონი აღტაცებით წერს: „მეც მინდა გამოვხატო ჩემი აღფრთოვანება დიდი ქართველი პოეტისადმი იმისდა მიუხედავად, რომ არა ვარ სპეციალისტი ქართული ლიტერატურისა. ძალიან კარგად ვიცი, რომ ისეთი ნაწარმოებები, როგორიცაა „ვეფხისტყაოსანი“, წარმოადგენს მთელ სამყაროს. ამ სამყაროში აღამიანი რომ შეიქრას ყოველგვარი სიძნელეების გარეშე, საჭიროა ცოდნა, ბევრი კითხვა, განვითარება, ინიციატივა; მით უფრო, როცა ქართველი არა ხარ. ყოველივე ამის მიღწევა შეიძლება მხოლოდ და მხოლოდ დაძაბული მეცნიერული კვლევა-ძიების შედეგად. მე როგორც ენათმეცნიერმა დიდი აღფრთოვანებით წავიკითხე პოემა, რადგან მიყვარს ქართული ენა და ლიტერატურა. სიამოვნების გულისათვის კიდევ ვთარგმნე ფრანგულ ენაზე ქართულიდან რამდენიმე ადგილი პოემიდან, რაც ციტირებულია ჩემს წინამდებარე ნაშრომში“.

რადგან აქ „ვეფხისტყაოსნის“ რენე ლაფონისეულ თარგმანზე ჩა-

მოვარდა ლაპარაკი, მოკლედ განვიხილავთ მის მიერ შესრულებულ სროზაულ თარგმანს. პროფესორი რ. ლაფონი შესანიშნავად თარგმნის ქართულიდან ფრანგულად, ზუსტად არის გადმოცემული ქართველი პოეტის აზრები. ნიმუშისათვის მოვიყვანთ რამდენიმე ადგილს პოე-მიდან:

ფატმან ხატუნ შინა არის, ხატუნი და ცოლი მისი,
პურად კარგი მასპინძელი, მზიარული, არ თუ მქისი;
მას ეაცნობო მოსელა თქვენი, წაგიყუანოს ვითა თვისი;
წინა კაცსა მოგაგებებს, ქალაქს შეხვალ ნათლიე ღლისი“³⁵.

«Phatmane Katoune, sa dame et épouse, est chez elle:bonne et généreuse, hotesse, joyeuse enjouée. Je lui ferai connaître ton arri-
vée, elle te recevra comme un proche. Elle enverra un homme à ta
rencontre; entrera dans la ville au point du jour». ³⁶

ფატმან ხატუნ თვალად მარჯვე, არ-ყმაწვილი, მაგრა მზმელი,
ნაკეთად კარგი, შავ-გრემანი, პირ-მსუქანი, არ პირ-ხმელი;
მუტრიბთა და მომღერალთა მოყვარული, ღვინის-მსმელი;
ღია ეღვა სასალუქო დასაბურაჲ-ჩასაცმელი“. (1077).

„Phatmane Katoune était agreable à voir, pas toute jeune, mais
vive, bien faite, teint bassané, figure pleine et sans sècheresse, ai-
mant les joueurs de harpe et les chanteurs, buveuse de vin. Elle por-
tait une coiffure et des vêtements élégants». (p. 9).

მის მოვარისა საღაობა კვლავ გიამბო, საქმე კვლავი;
აწ უწინა ესე გითხრა, რას მექაღდა ისი კაცი;
მე, გლახ, ვიყავ მისი ნეზვი, იგი იყო ჩემი ეაცი.
კაცსა დასერის უგულობა და ღიაცსა ბოზი ნაცი.

მით არ ჯერ ვარ ქმარსა ჩემსა, მკლდ არის და თვალად ნასი.
ისი კაცი ჭაშნაგირი დარბაზს იყო მერად ხასი;
ჩვენ გვიყვარდა ერთმანერთი, არ მაცვია თუცა ფლასი,
ნეტარძი ვინ სისხლი მისი შემახვრიტა ერთი თასი!

ესი ამბავი მასთანა ითქვი დიდიიურად, ხილურად;
ჩემსავე მოსელა მის მზისა და გაპარება მელურად.
გამელაენებასა მექაღდა არ მოყვარულად, მტერულად,
აწ ისერე მექაღდასა ვიგონებ იმ, თავი ვისხენ მე რულად.

³⁵ შ. რ. ს. თ. ა. ე. ლ. ი. „გეფხისტყაოსანი“, სახელგამი, 1957, გვ. 226.

³⁶ R. L a f o n, L'art du récit dans «Le chevalier à la peau de Tigre», «Revue de Kartvelologie», № 50—51, Paris, 1966, pp. 8—9.

„დამეჰადის, რაზომჭერტა წაეიკინით თავის წინა;
ოდეს მეხმე, არ მეგონა მე იმისი უოფა შინა;
მოსრულიყო. მოსელა ეთქვა; შენცა მოხვე. შემეშინა.
ამად კადრე: „ნუ მოხვალო“, მოგაგებე მონა წინა.

„თუმცა ის არ მოგეცა, მოსრულიყო დარბაზს ვითა,
შემასპენდა ჭაერიანი, გული ეღვა ცეცხლებ წვითა;
მეფე მწერალი გარდასწმელდა სახლსა ჩემსა გარდაგვითა,
შვილთა, ღმერთო, დამკმევდა, დამქოლვიდა მერმე კვითა“³⁷.

Je te reparlerai de nouveau de cet astre (Nestane) d'où elle vient, ce qui lui est arrivé. Mais auparavant je te dirai les motifs des menaces de cet homme. J'étais, hélas, sa chèvre, et il mon bouc. Manque de cœur souille l'homme, ventre lubrique souille la femme.

Mon mar ne m', est assorti, il est maigre et laid. Cet homme était au palais, gourmand des breuvages, courtisan important. Nous nous aimions. Je ne porte pourtant pas de vêtements de deuil. plutôt au ciel que lon me fit boire à petits coups une coupe de son sang.

Je lui ai raconté cette histoire; j'ai agi à la manière d'une femme, d'une folle; j'ai dit son arrivée chez moi et sa fuite par ruse. Il me menait de le révéler, agissant non en homme qui aime, mais en ennemi. Maintenant je l'évoque-mort. Ah quelle libération pour moi.

Il me menaçait chaque fois que nous nous disputions en tête à tête. Quand je t'avais appelé, je ne pensait pas qu'il était chez lui. Il était arrivé, il avait dit qu'il viendrait, toi aussi tu devais venir l'avais peur. C'est pourquoi je t'ai fait dire: «Ne viens pas». l'ai envoyé un esclave au devant de toi. «Si tu ne l'avais pas tué: il serait allé au palais dans sa colère, il m'aurait dénoncé, son cœur brûlait comme s'il avait été en feu. Le roi, courroucé, aurait nettoyé et balayé ma famille. il m'aurait, ô mon Dieu, fait manger, mes enfants, puis il m'aurait fait lapider» (p. 13).

იმისათვის, რომ დავრწმუნდეთ, თუ როგორი სიზუსტით არის თარგმნილი, კვლავ ეთარგმნოთ ფრანგული ტექსტი ქართულად, მაშინ იგი ასეთ სახეს მიიღებს:

„ფატმან ხათუნ, მისი დიდებული ქალბატონი და მეუღლე სახლში არიან. კარგი, კეთილშობილი, მხიარული და ლალი მეპატრონეა. მას ვაცნობებ შენი მოსელის შესახებ. იგი შენ მიგიღებს როგორც ახ-

³⁷ შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“, სახელგამი, 1957 გვ. 251—252.

ლობელს, ფატმანი გამოგიგზავნის კაცს შესახვედრად და დაღამებამდე შეხვალთ ქალაქში“ (1071).

ფატმან ხათუნ იყო სასიამოვნო სანახავი, არც მთლად ახალგაზრდა, მაგრამ მკვირცხლი, ძალიან კარგი, შავ-გრემანი, პირ-მსუქანი, უყვარდა ქნარზე დამკვრელები, მომღერლები და ღვინის მსმელები. იგი ატარებდა თავსაბურველს და ელეგანტურ ტანსაცმელს.

კვლავ გაიმბობთ ნესტანზე, საიდან მოდის იგი, რა გადახდა თავს. უპირველს ყოვლისა, გეტყვით იმ მიზეზებს, თუ რატომ მემუქრებოდა ის კაცი. სამწუხაროდ მე ვიყავი მისი ნეზვი, იგი იყო ჩემი ვატი. კაცს სახელს უტეხს უგულობა, ქალს კი საშიში ავხორცობა.

ქმარი ვერ ამოვარჩიე კარგი, იგი არის გამხდარი და უშნო. ეს კაცი სასახლეში ითვლებოდა მნიშვნელოვან ჯარისკაცად და სასმელთა დამფასებელად. ჩვენ გვიყვარდა ერთმანეთი. ამისდა მიუხედავად, ჩაძებს არ ვატარებ. ნეტავ ვინ დამალევინა მისი სისხლი პატარა თასით.

მას ეუთხარი ეს ამბავი, აღეშფოთდი ქალურად როგორც გიყი. მას ეუამბე, თუ როგორ მოვიდა ჩემთან და შემდეგ გაიპარა. იგი მემუქრებოდა გამხილებო, მოქმედებდა მტრულად და არა მოყვრულად. ახლა მას მკვდრად ვთვლი, ოპ, რა თავისუფლებაა ეს ჩემთვის.

ქმარი განუწყვეტლივ მემუქრებოდა, როცა პირისპირ ვკამათობდით. შენ რომ მოგიწიე, არ მეგონა ის საბლში თუ იქნებოდა. მითხრა, მოვალო და კიდევ მოვიდა. შენც უნდა მოსულიყავი. მეშინოდა. ამიტომ იყო, რომ გითხარი: „ნუ მოხვალ“ და მონა გამოგიგზანე წინ.

შენ რომ იგი არ მოგეკლა, სასახლეში განრისხებული წავიდოდა და გამცემდა. მისი გული ისე იწვოდა, თითქოს ცეცხლში ყოფილიყოს ჩავარდნილი.

განრისხებული მეფე ჩემს ოჯახს ყველაფერს წაართმევდა და გამაგდებდა. ღმერთო ჩემო, მეფე ჩემს ბავშვებს შეჰპადა და მერე ჰეც გამომედევნებოდა“ ამ თარგმანში ჩანს, რომ რენე ლაფონი კარვად იცნობს ქართული ენის რეალებს, მის სტრუქტურას და ყოველივე ამას ითვალისწინებს თარგმნისას.

პროზაული თარგმანი შესრულებულია დიდი სიყვარულით, ზუსტად არის გადმოცემული დიდი ქართველი პოეტის აზრები და განწყობილება.

შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომლები მაღალ შეფასებას აძ-

ლევენ პროფ. რენე ლაფონის მეცნიერულ საქმიანობას, რომელსაც იგი ეწევა საფრანგეთში ქართული ენისა და ლიტერატურის პოპულარიზაციის საქმეში.

რუსთველოლოგმა შერმადინ ონიანმა დიდი სიყვარულით წაიკითხა პროფ. რენე ლაფონის ვრცელი წერილი „ვეფხისტყაოსანზე“ და აღნიშნა, რომ ფრანგ მეცნიერს ძალიან საგულისხმო მოსაზრებანაქვს გამოთქმული პოემაზეო.

აგრეთვე ამ წერილს კარგ შეფასებას აძლევენ სხვა ქართველი სპეციალისტებიც.

ფრანგმა მეცნიერმა ოსტატურად თარგმნა უშუალოდ ორიგინალიდან დიდი ქართველი მწერლის ვაჟა-ფშაველას მოთხრობა „მთის წყარო“, რომელიც გამოქვეყნდა „ქართველოლოგიის ჟურნალში“. მას შესანიშნავად აქვს გადმოცემული ვაჟას ენა, სტილი, განწყობილება და აზრები. მთარგმნელი გასაოცრად იცნობს ვაჟას ენას, მის ხატოვან თქმებს ადეკვატური გამოთქმებით გამოხატავს ფრანგულ ენაზე.

ამისდა მიუხედავად თარგმანს ახასიათებს ზოგიერთი უზუსტობა. როგორც ცნობილია, ვაჟა მოთხრობაში ასახელებს მცენარეთა სხვადასხვა ჯიშებს, რომელთა თარგმნა ჩვენმა მთარგმნელმა ვერ მოახერხა, რადგან მას ხელთ არ გააჩნდა ბოტანიკური ლექსიკონი. ვაჟა წერს: „ღამჰქნარი დიყი, მშუპყა, შამბი, არყი, ცაცხვი და ურძანი, — ყველანი ერთად შფოთავდნენ.“

ფრანგულად: «Les plantes et les arbres desséchés s'agitaient tous à la fois».

(ღამჰქნარი მცენარეები და ხეები, — ყველანი ერთად აღშფოთებულყვენენ“).

ვაჟა წერს: „მაწვდიდენ ფოთლებიდან, ტოტებიდან, ფესვებიდან თითო-ოროლა ნამობით“. (64)

ფრანგულად: «Il me parvenait de leurs feuilles, de leurs branches et de leurs racines une ou deux gouttes de rosée»

(იგი მე მაწვდიდა თავიანთ ფოთლებიდან, ტოტებიდან, ფესვებიდან თითო-ოროლა წვეთს“).

აქ საჭიროა აზრის უფრო დაზუსტება, ვაჟა ამბობს, რომ მცენარეები ფოთლებიდან, ტოტებიდან და ფესვებიდან აწვდიდნენ წყაროს წვეთებს, მაგრამ მაინც ვერ შეელოდაო. ვაჟა აქ ლაპარაკობს არა ერთ-ერთ მცენარეზე, არამედ ბევრ მცენარეზე. უნდა იყოს ისინი აწვდიდნენ: Ils parvenaient).

მთარგმნელს ვერ მოუძებნია „ვერსის“ შესატყვისი ვაჟა სწერს: „ორისა თუ სამის ვერსის სიგრძეზე ვარ მხოლოდ ბედნიერი და უცოდველი“.

Mais je ne suis heureuse et innocente que sur une toute petite distance).

(მაგრამ მე ბედნიერი და უმანკო ვარ მხოლოდ მცირე მანძილზე.)

ვაჟა წერს: დაარჩო წყალმა კაცი, უშველეთ, ღმერთი არავისა გწამსთო“

L'eau a fait une victime. Au secours.

(წყალმა მსვერპლი მოიტანა, უშველეთ“). ამ წინადადებაში გამოტოვებულია სიტყვები: „ღმერთი არავისა გწამსთო“

ვაჟა წერს: „ახლა ზევისაგან წამოთელილს თხილებსა და ურძნებს დაეულობო დამჰქნარს ფესვებსა“. Maintenant j'humecte les racines flétries des moisetiers et des vignes deterrés par l'avalanahe (p. 23).

(ახლა მე ვასველებ ზევისაგან ამოთხრილ ვენახებისა და კაკლის ხეების დამჰქნარ ფესვებს“) „თხილები და ურძნები“ თარგმნილია როგორც „კაკლის ხეები და ვენახები“, რაც არაზუსტია. ურძანი არის ტანმორჩილი ბუჩქი, აქვს ქეჩისებრად შებუსეილი მთლიანი ფოთლები, ქოლგის მსგავსად შეკრებილი თეთრი ყვავილები და ერთ თესლიანი, წვნიანი, შავი ნაყოფი.

რა თქმა უნდა, ეს შენიშვნები სრულებით არ ამცირებს თარგმანის ღირსებას. იმ შემთხვევაში, თუ მთარგმნელი ამ მცირე შენიშვნებს გაითვალისწინებს, თარგმანი მოიგებს.

პროფ. რენე ლაფონის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ თარგმანისაერთოდ შესრულებულია ოსტატურად, იგი ახლოს დგას ორიგინალთან, ზუსტად გადმოსცემს გამოჩენილი ქართველი მწერლის ვაჟა-ფშაველას მოთხრობის „მთის წყაროს“ იდეას.

პროფესორმა რენე ლაფონმა დიდი ხანია, რაც შეიყვარა ქართული ლიტერატურა, ხელოვნება, ჩვენი ხალხის გმირული ისტორია. ამიტომ იყო, რომ ასე კარგად შეისწავლა ქართული ენა, რომელზეც წერს. კითხულობს და ლაპარაკობს. აი მისი წერილი, რომელიც დაწერილია ქართულ ენაზე რუსთაველის დაბადების 800 წლის იუბილესთან დაკავშირებით.

„ძვირფასო მეგობარო, მივიღე თქვენი წერილი, რისთვისაც დიდად გმადლობთ. იმედი მაქვს ჩქარა გნახავთ. აკადემიკოსმა ირაკლ

აბაშიძემ, შოთა რუსთაველის იუბილეს კომიტეტის სახელით მთხოვა ჰონაწილეობა მიმეღო ამ იუბილეში. გარდა ამისა, ბატონმა არჩილ გიგოშვილმა, საზღვარგარეთის ქვეყნებთან მეგობრობისა და კულტურული ურთიერთობის საქართველოს საზოგადოებისა და „სსრკ — საფრანგეთის საზოგადოების“ ქართული განყოფილების სახელით მთხოვა დავრჩე ორი კვირა საქართველოში იუბილეს შემდეგ. დიდი სიხარულით მივიღე ეს ორმაგი პატიება, ეუბასუხეთ, თანახმა ვარ. დიდი სიხარულით ენახავ საქართველოსა და ქართველ მეგობრებს.

ჩემი ცოლი მოდის ჩემთან ერთად, დიდი ხანია, რაც იგი მანქანაზე წერს ჩემს შრომებს. ქართული ენის და სხვა კავკასიური ენების შესახებ. ისიც დიდი სიხარულით ნახავს საქართველოს და კავკასიას.

ის ძალიან მახარებს, რომ ასეთი მეცნიერები, როგორიც არიან არნოლდ ჩიქობავა, ილია ცერცვაძე, ალექსანდრე მაპომეტოვი, ჩემს შრომებს აქებენ. დიდი სიხარულით ქართველი ენათმეცნიერების შესანიშნავი შრომების რეცენზიებს ვაქვეყნებ და ამ შრომებს ცნობილს უხდი იმ მეცნიერებისათვის, რომლებმაც ქართული არ იციან...

...ეხლა ბევრი მუშაობა მაქვს და წავალ ესპანეთში. უნდა ენახო ბარსელონაში წარწერები ძველ იბერიული ენით. თბილისში მოგცემთ მასალებს წერილისათვის“.

პროფესორმა რენე ლაფონმა შეასრულა თავისი დაპირება, იგი ჩამოვიდა თბილისში 1966 წლის სექტემბერში თავის მეუღლე ალბერტინთან ერთად. 10 ოქტომბერს რენე ლაფონი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში მიიწვიეს, სადაც თავის მეუღლე ალბერტინთან ერთად შეხვდა ქართველ ენათმეცნიერებს: არნოლდ ჩიქობავას, ვლ. ფანჩიძეს, ი. ცერცვაძეს, ქ. ლომთაიძეს, გ. როგავას, დ. იმნაიშვილს, გრ. იმნაიშვილს, ტ. გუდავას, აწ განსვენებულ შ. გაფრინდაშვილსა და სხვებს. მეორე დღეს მეცნიერმა წაიკითხა ლექციები ენათმეცნიერების ინსტიტუტის თანამშრომლებისათვის ბასკური ზმნის, ფრაზისა და სინტაქსის შესახებ. ლექციებმა მსმენელებში დიდი ინტერესი გამოიწვია. ლექციას ესწრებოდა სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი მ. ბოროდინა, რომელმაც მაღალი შეფასება მისცა პროფესორ რენე ლაფონის ლექციებს³⁸.

³⁸ ს ე რ გ ო თ უ რ ნ ა ე ა, რენე ლაფონი საქართველოში „საბჭოთა აკარა“. 27.XI, 1966.

ფრანგი მეცნიერი შემდეგ ესაუბრა ქართველ ენათმეცნიერებს არნოლდ ჩიქობავას ხელმძღვანელობით, გააცნო მათ სამეცნიერო-საკვლევო გეგმა, უამბო თავის გამოცდილებაზე ბასკური და კავკასიური ენების პრობლემების კვლევაში. ქართველმა კოლეგებმაც გაუზიარეს სტუმარს თავიანთი გამოცდილება. გარდა ამისა, პროფესორმა ლექციები წაიკითხა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში სტუდენტებისა და პროფესორ-მასწავლებლების წინაშე. პროფესორი გულთბილად მიესალმა სტუდენტებს. შემდეგ პროფესორმა უნივერსიტეტის გაზეთში მოათავსა გულთბილი წერილი „თბილისის უნივერსიტეტის სტუდენტებს“ რომელშიც იგი წარმატებებს უსურვებს ჩვენს სტუდენტებს. აი ეს წერილი: „ნება მიბოძეთ, მივესალმო თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორებს და სტუდენტებს. დიდი ხანია ვსწავლობ ქართულ ენას, ვწერ შრომებს მის შესახებ და მიმოწერას ვაწარმოებ ქართველ მეცნიერებთან. მაგრამ ამ დღეებში მე და ჩემმა მეუღლემ პირველად ვინახულეთ თბილისი და საქართველო. ძალიან ბედნიერი და ღრმად აღელვებული ვართ.“

უკვე გაგონილთ ვიცოდით, რომ საქართველო ძალიან სტუმართმოყვარეა და მას უყვარს საფრანგეთი. მაგრამ სინამდვილემ გადააჭარბა ჩვენს მოლოდინს. ვნახეთ მთელი ერი შეკრებილი ქალაქებში და სოფლებში ერთი პოეტის პატივსაცემად, რომელიც რვა საუკუნის წინ დაიბადა. არ ვიცნობ სხვა ქვეყანას, სადაც მსგავსი დღესასწაული შესაძლებელი იყოს.

საფრანგეთში ჩემი დაბრუნების შემდეგ, მინდა წავიკითხო საჯარო ლექცია პარიზსა და ბორდოში რუსთაველის იუბილესა და ჩემი საქართველოში ყოფნის შესახებ.

მე ვარ პროფესორი ბორდოს უნივერსიტეტში. ჩემთვის დიდად სასიხარულო და საპატიოა ლექციების წაკითხვა ბასკური ენის შესახებ თბილისის უნივერსიტეტში. რექტორის მოადგილემ, ბატონმა ს. ჭორბენაძემ ჩამოსვლა მომილოცა გულთბილი სიტყვებით. თქვენი უნივერსიტეტი ჩინებულია. დარწმუნებული ვარ, მისი ღირსი ხართ.

საქართველოში იყვნენ და არიან შესანიშნავი მეცნიერები. მე არა ვარ მათემატიკოსი, არც ფიზიკოსი, არც ბიოლოგი, არც ტექნიკოსი, ქართველების შრომებს ამ დარგში მხოლოდ ყურმოკრულად ვიცნობ. მაგრამ ქართველების შრომები ენების შესახებ, განსაკუთრებით ქართული ენის და სხვა კავკასიური ენების შესახებ, ჩემთვის კარგადაა ცნობილი. ენათმეცნიერების ქართული სკოლა ერთი პირველთაგანია მსოფლიოში. სახელები პროფ. აკ. შანიძის, არნოლდ ჩიქობავას, და-

ტირებული ვ. თოფურიას, ალ. ბარამიძის ი. აბულაძისა და სხვების ცნობილია უცხოეთში.

ძვირფასო ქართველებო, სტუდენტებო, თქვენ ხართ ამხანაგები და ძმები ჩემი ბორდოელი სტუდენტებისა, ფრანგი სტუდენტებისა. ვიცნობ თქვენს პრობლემებს სწავლისა და ოჯახის შესახებ. სამწუხაროდ, დიდი ზანია სტუდენტი ვიყავი. ჩემი შვილიშვილი და მისი მეუღლე სტუდენტები არიან, ფრანგი სტუდენტები, ისევე როგორც ქართველი და სხვა საბჭოთა სტუდენტები, მშვიდობის ფიცხი მეგობრები არიან. გაუმარჯოს თბილისის უნივერსიტეტს, გაუმარჯოს თბილისის სტუდენტებს, გაუმარჯოს ქართველი და ფრანგი სტუდენტების მეგობრობას³⁹.

ქართველ ხალხს კარგად ახსოვს პროფ. რენე ლაფონის სიტყვა, რომელიც წარმოთქვა 1966 წლის 30 სექტემბერს შოთა რუსთაველის დაბადების 800 წლისთავისადმი მიძღვნილ სხდომაზე. პროფ. რენე ლაფონმა თქვა.

„ძვირფასო მეგობრებო, დიდად ბედნიერი და გახარებული ვარ. ამ დღეებში პირველად ვნახე თბილისი, საქართველო, კავკასია. ახლ: მე ვილაპარაკებ ქართულად ქართველთა წინაშე თბილისში, უმაღლეს საბჭოს დარბაზში, რომ პატივი ვცე შოთა რუსთაველს.

ნება მომეცით მოგესალმეთ თქვენი ხალხის მეგობრების, ფრანგი მეცნიერების სახელით, აგრეთვე მოგესალმებით კარგად ცნობილ საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალის, „ქართველოლოგიის ჟურნალის“ სახელით, რომელიც გამოდის პარიზში ნინო და კალისტრატე სალიების ხელმძღვანელობით და საფრანგეთის საკვლევო-სამეცნიერო ცენტრის ცენტრის დახმარებით. დღეს ამ დარბაზში არიან ამ ჟურნალის სამეცნიერო საბჭოს წევრები, გამოჩენილი ქართველოლოგები: გერტრუდ პეჩი, პანს ფოქტი, დევიდ ლანგი, იულიუს ასფალგი, კარლ ჰორსტ შმიდტი და შემდეგ მეც გახლავართ პირადად.

როგორ მოვახერხო ქებათა ქება ისეთი დიდი პოეტისა, როგორიც არის შოთა რუსთაველი? მე არა ვარ ქართული ლიტერატურის ისტორიკოსი, არც ქართველი და არც პოეტი. მე აღელვებული ვარ. მივმართავ მეორე პოეტს—ვიქტორ ჰიუგოს, მისი „საუკუნის ლეგენდაში“ ასეთ სტრიქონებს ვკითხულობთ: „პოეტი—ეს არის სამყარო. რომელიც ადამიანშია ჩაეკტილი“. ეს, რა თქმა უნდა, მართალია, ვეფ-

³⁹ რენე ლაფონი, თბილისის უნივერსიტეტის სტუდენტებს, გაზ. „თბილისის უნივერსიტეტი“, 14 ოქტომბერი 1966, გვ. 3.

„ისტყაოსანი“ იმყოფება სამყაროში, არა მხოლოდ იმისათვის, რომ ამას ამბობს თვითონ შოთა თავისი პოემის ბოლოს... მაგრამ კიდევ მასში ასახულია ზეცა და მიწა, ამბები, აზრები, მანაქაცრისა და ქალის გრძნობები, განსაკუთრებით სიყვარული და მეგობრობა: მორალური ცხოვრება, სიმბნევე, სიწმინდე, ერთი სიტყვით მთელი ფილოსოფია. „ვეფხისტყაოსანში“ მოცემულია მთელი ფილოსოფია, მასში ასახულია ქართული საზოგადოების მთელი ეპოქა, მისი უდიდებულესობა. დღევანდელი და შოთა რუსთაველის ეპოქის საქართველო ორი ასპექტითაა იმავე მშობლიური საქართველოსი. შოთა რუსთაველი არის სიყვარულის ყველაზე დიდი პოეტი, სიყვარულისა და ერთგულების უდიდესი მომღერალი სამყაროში. „ვეფხისტყაოსნის“ უკეცავემ ავტორმა სამუდამოდ შეინარჩუნა ქართველი ხალხის ყველა შვილისა და მეგობრის მსურველ სიყვარული ენისა, ქართველთა კულტურისა და ერთგულებისა“.

პროფ. რ. ლაფონმა მთელი ქართველი ხალხის სიყვარული დაიმსახურა. ქართველები არასოდეს არ დაივიწყებენ საქართველოში მის მიერ გატარებულ დღეებს, მის ღვაწლს, რომელიც მას მიუძღვის ჩვენი ქართული ენისა და ლიტერატურის პოპულარიზაციის საქმეში.

საქართველოში ყოფნისას რენე ლაფონმა თავის მეუღლე ალბერტინთან ერთად იწახულა ღირსშესანიშნავი ისტორიული ადგილები: მცხეთა, სვეტიცხოველი, ანანურის ციხე-სიმაგრე, უფლისციხე, ვარძია, ახალციხე, იყალთო, ზედაზენი, გორი, ბორჯომი, ბათუმი და სხვა. ფრანგი პროფესორი გაეცნო ისტორიულ ძეგლებს, რომლებმაც მასზე წარუშლელი შთაბეჭდილება დატოვეს. „მე და ჩემმა მეუღლემ ალბერტინმა პირველად ვნახეთ თბილისი, საქართველო და კავკასია. ძალიან ბედნიერი და აღელვებული ვართ. ყველაფერი, რაც ამ ჩინებულ ქვეყანაში ვნახეთ, შეიძლება ორი სიტყვით დაეხასიათოთ: რაც ვნახეთ, ჩვენთვის წარმოუდგენელი და დაუფიქრარი. გაუმარჯოს საქართველოს. იმედი გვაქვს კვლავ გინახულოთ. ნახვამდის“ — ასე განაცხადა სამშობლოში დაბრუნებისას თბილისის აეროდრომზე რ. ლაფონმა. იგი აეროდრომზე გააცილეს აკაკი შანიძემ, არნოლდ ჩიქობავამ, ქეთევან ლომთათიძემ, გიორგი როგავამ, ილია ცერცვაძემ, ამ სტრიქონების ავტორმა და სხვებმა.

რენე ლაფონმა საქართველოში მიღებულ შთაბეჭდილებებზე 1966 წლის 17 დეკემბერს წაიკითხა პარიზში ორი ლექცია, პირველი სორბონის უნივერსიტეტში, მეორე კი „პარიზის საენათმეცნიერო საზოგადოების მოამბის“ რედაქციაში. შემდეგ მან 1967 წლის „ქართე-

ლოლოგიის ჟურნალში“ გამოაქვეყნა ვრცელი წერილი“ კავკასიური ენების შესწავლის მდგომარეობა საქართველოში“⁴⁰. რომელშიც ფრანგი მეცნიერი მაღალ შეფასებას აძლევს ქართველი ხალხის კულტურას, მეცნიერებას, ლიტერატურასა და ხელოვნებას. ფრანგი პროფესორი თავის წერილს ასე იწყებს: „მინდა მოგახსენოთ მოკლედ, თუ რა პირობებში მომიხდა საქართველოში ყოფნა. თბილისში მიწვეული ვიყავი ორი ორგანიზაციის მიერ შოთა რუსთაველის დაბადების 300 წლის იუბილესთან დაკავშირებით, დავრჩი დაახლოებით ერთ რეგს, 1966 წლის 24 სექტემბრიდან 18 ოქტომბრამდე.

ოცი წელია მას შემდეგ, რაც დავიწყე კავკასიური ენების შესწავლა, განსაკუთრებით კი ქართულისა. დიდი ხანია, რაც მიწერ-მოწერა მაქვს ქართველ მეცნიერებთან. დაახლოებით ორმოცი წელი მაკავშირებს აკაკი შანიძესთან, იგი იყო ჩემი მასწავლებელი და არის დღესაც როგორც ქართულ ენაში, ისე სხვა ქართველურ ენებში. ამ ხნის განმავლობაში ქართველ მეცნიერთაგან არც ერთი არ მინახავს პირადად. არც საქართველოში ვყოფილვარ, არც კავკასიაში, და არც რუსეთის სხვა მხარეში.

მოსაწვევი ბარათის პირველი ფრაზა ნათლად მიუთითებდა იმ პრობლემებზე, რომლებსაც უნდა შევხებოდე, რადგან მათ საქართველოში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ. ეს იყო საკითხი ბასკური ენის ნათესაური კავშირისა ქართულთან და საერთოდ ყველა საკითხი, რომელიც დაკავშირებულია ამ პრობლემასთან. ეს საკითხი იწვევს დიდ ანტერესს არა მარტო ქართველ ენათმეცნიერებს შორის, არამედ ქართველ მკითხველთა ფართო წრეებშიც...

საზეიმო სხდომაზე, რომელიც გაიმართა 30 სექტემბერს, სიტყვა წარმოვთქვი ქართულ ენაზე.

უნდა მოგახსენოთ, რომ თბილისში ძალიან გულთბილად მიმიღეს როგორც მე, ისე ჩემი მეუღლე ალბერტინი, რომელიც აგრეთვე მიწვეული იყო დღესასწაულში მონაწილეობის მისაღებად. ამავე დროს უნდა შევნიშნოთ, რომ დღესასწაულს ჰქონდა საერთო-სახალხო, გრანდიოზული ხასიათი. დღესასწაულმა გამოამჟღავნა ქართველი ხალხის დიდი ცივილიზაცია, მისი განუწყვეტელი მისწრაფება მეცნიერებისაკენ.

⁴⁰ Rene Lafon, Les etudes linguistiques, caucasique, en Géorgie, „Revue de Kartvelologie, vol. 19—20, 1965 p. 14.

თბილისში შევხვდი ლინგვისტური სკოლის ორ დიდ მეცნიერს, აკაკი შანიძესა და არნოლდ ჩიქობავას. შევხვდი აგრეთვე სხვა ენათმეცნიერებსაც...

ქართველი მეცნიერები ძალიან გულთბილად შეხვდნენ ფრანგი ბასკოლოგისა და კავკასიოლოგის გამოჩენას თბილისში, მათ დიდი სიხარული განიცადეს ჩემთან ჩატარებული საუბრების გამო. ქართველი მეცნიერები გულითად მადლობას უძღვნიან ჩვენს „პარიზის საენათმეცნიერო საზოგადოების მოამბეს“ იმისათვის, რომ იგი თავის ფურცლებზე დიდ ადგილს უთმობს ქართველ მეცნიერთა ნაშრომებს, რომელთა უმრავლესობა ქართულ, რუსულ ენებზეა და ეხება კავკასიურ ენებს.

აკადემიკოსმა აკაკი შანიძემ დიდი მადლობა გადაგვიხადა იმისათვის, რომ „პარიზის საენათმეცნიერო საზოგადოების მოამბეში“ დაიბეჭდა მისი მეცნიერული ნაშრომის „გრამატიკული სუბიექტი ზოგიერთ გარდაუვალ ზმნასთან ქართულში“. ფრანგული თარგმანი, რომელიც ეხება ქართულ ზმნას და თან დართული აქვს ჩემი ახსნა-განმარტებითი წერილი⁴¹.

შემდეგ პროფესორი ჩერდება ქართული მეცნიერების წარმატებებზე, დაწვრილებით ახასიათებს თვითებული მეცნიერის ნაშრომს, მათ შორის წინა პლანზე წამოწევს აკაკი შანიძის, არნოლდ ჩიქობავასა და ილია ცერცვაძის ნაშრომებს. „კავკასიური ენების შესწავლის საქმე, — წერს რ. ლაფონი, — თბილისში მაღალ დონეზე დგას, უპირველეს ყოვლისა, ქართულის. ქართველებს ძალიან უყვართ თავიანთი ენა. თბილისში გამოდის მთელი სერია ნაშრომებისა, რომლებიც ეხება კავკასიური ენების შესწავლის საკითხებს. აღსანიშნავია პროფ. შოთა ძიძიგურის წიგნი, რომელიც მიძღვნილია აკაკი შანიძის პედაგოგიური და მეცნიერული მოღვაწეობისადმი. წიგნი დიდ სარგებელს მოუტანს ენათმეცნიერებს და საერთოდ ფართო მკითხველსაზოგადოებას.

1964 წელს გამოვიდა ქართული განმარტებითი ლექსიკონის მერვე ბოლო ტომი, რომლის გამოსვლას მიესალმა საქართველოს პრესა როგორც უდიდეს, ეროვნული მნიშვნელობის მოვლენას. ნაშრომი მომზადდა არნოლდ ჩიქობავას ხელმძღვანელობით. წიგნის მთავარი

⁴¹ Chaniძé, Le sujet grammatical de quelques verbes intransitifs en georgien, BL.SP. t. 58, 1963, pp. 27—40.

რედაქტორია თვითონ არნოლდ ჩიქობავა დანარჩენ 12 რედაქტორთან ერთად. წიგნი გამოსცა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობამ. წიგნის შედგენაზე იმუშავა ორი ათასმა ინფორმატორმა და გამოცემას ოც წელზე მეტი დასჭირდა. ლექსიკონის შედგენაზე ქართველმა კავკასიოლოგებმა დიდი მუშაობა გასწიეს. ფართო მკითხველმა საზოგადოებამ მიიღო დიდი ლექსიკონი. არნოლდ ჩიქობავამ და ილია ცერცვაძემ გამოსცეს წესანიშნავი წიგნი ხუნძური ენის შესახებ. ამ შემთხვევის გამო გამოვაქვეყნე ვრცელი რეცენზია „პარიზის საენათმეცნიერო საზოგადოების მოამბეს“ მესამოცე ტომში.

1965 წელს თ. გამყრელიძემ და გ. მაჭავარიანმა გამოსცეს კოლექტიური ნაშრომი „სონანტა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში“, რომელშიც წამოყენებულია სრულიად ახალი დებულებები.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიამ 1962 წლის 20 ივლისს აკადემიის ორ წევრს, აკაკი შანიძესა და ალექსანდრე ბარამიძეს დაავალა „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის 1957 წლის გამოცემის ახალი, გადამუშავებული რედაქციის მომზადება მოკლე კომენტარებით, ლექსიკონითა და ვარიანტებით. პირველ ტომში შევიდა ტექსტი და ვარიანტები. წიგნი გამოვიდა 1966 წელს, შოთა რუსთაველის იუბილემდე ცოტა ხნით ადრე. აკაკი შანიძე O13 გვერდზე წერს, რომ ზოგად მონახაზებში მაინც ხერხდება პოემის პირვანდელი შედგენილობისა და ავტორისეული ენის ბუნებრივი სახის აღდგენა მიახლოებით, როგორც გრამატიკული ისე ლექსიკური თვალსაზრისით.

ამავე დროს აკაკი შანიძემ გამოსცა წერილების კრებული „ვეფხისტყაოსნის საკითხები“. ამ წერილების უმრავლესობა დაბეჭდილია წინათ, მასში შესულია აგრეთვე დღემდე უცნობი წერილებიც. დაახლოებით ოცი წლის განმავლობაში არ ვღებულობდი ლიტერატურას მოსკოვიდან და თბილისიდან.

მაგრამ ახლა მდგომარეობა გაუმჯობესდა, სისტემატურად ვღებულობ წიგნებსა და წერილებს მოსკოვიდან და თბილისიდან. უნდა ბოგახსენოთ, რომ ორივე სატახტო ქალაქში საენათმეცნიერო მუშაობა კარგადაა დაყენებული, რის გამო ძალიან ნასიამოვნები დავრჩი.

მივიღე აკაკი შანიძის მიერ შედგენილი სინას მთის 864 წლის მრავალთავი, ყველაზე უძველესი ხელნაწერი მეცხრე-მეათე საუკუნეებისა და ორი წიგნი პროფ. ქეთევან ლომთათიძისა აფხაზური ენის დიალექტებზე. ზემოაღნიშნული ნაშრომები საფუძველს მაძლევს ვიფიქრო, რომ კავკასიური ენების დარგში ლინგვისტური კვლევა-ძიება

გეგმიურად მიმდინარეობს. თბილისი არ არის და არც აქვს პრეტენზია იყოს ერთადერთი სამეცნიერო ცენტრი კავკასიური ენების დარგში“.

ფრანგი პროფესორი განსაკუთრებით დიდ ადგილს უთმობს არნოლდ ჩიქობავას წიგნის „იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორიის“ ანალიზს და ნაშრომს მაღალ შეფასებას აძლევს. „იმისათვის, რომ გავიგოთ. — წერს რენე ლაფონი, — თუ რა დიდი მეცნიერული მუშაობა წარმოებს ამ უკანასკნელ ხანებში საქართველოს დედაქალაქ თბილისში, საბჭოთა კავშირსა და საზღვარგარეთ, უნდა წავიკითხოთ არნოლდ ჩიქობავას ახალი წიგნი „იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია“, რომელშიც ბევრი საინტერესო მასალის საფუძველზე გადმოცემულია, თუ როგორი მდგომარეობაა მოსკოვსა და ლენინგრადში კავკასიური ენების შესწავლის საქმეში. ნ. მარის შემდეგ, მოკავშირე რესპუბლიკებსა და ავტონომიურ ოლქებში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიასა და საზღვარგარეთ.

თბილისში არის ორი დიდი სამეცნიერო ცენტრი, ერთი არის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მეორე კი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში იკითხება ლექციები კავკასიური ენების შესახებ, ხოლო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიაში წარმოებს კვლევითი მეცნიერული მუშაობა. კავკასიურ ენათა სწავლება და საკვლევო მეცნიერული მუშაობა ერთმანეთთან მჭიდროდაა დაკავშირებული... ვიყავი ორსავე სამეცნიერო ცენტრში, ორივე კარგად არის მოწყობილი და დაკომპლექტებული ნიჭით დაჯილდოებული მეცნიერი მუშაკებით.

...რუსთაველის იუბილეზე რომ ვიყავი, ლუვენის კათოლიკური უნივერსიტეტის პროფესორმა ეერარ გარიტმა მითხრა, რომ „არა მარტო ევროპაში, არამედ მთელ მსოფლიოშიც კი არ მეგულება თბილისის მსგავსი ინსტიტუტები“.

პროფესორი ეხება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სალექციო და სამეცნიერო მუშაობას, საკმაოდ ადგილს უთმობს ცალკეულ მეცნიერთა ნაშრომებს და განსაკუთრებით ჩერდება აკაკი შანიძის შრომებზე, აძლევს მათ უმაღლეს შეფასებას და საერთოდ აკაკი შანიძის ხელმძღვანელობით გამოცემული ძველი ქართული ენის კათედრის შრომებს. აკაკი შანიძის „ქართული გრამატიკა“, — წერს იგი, — ჩვენ შესანიშნავად გვასწავლის თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის კარდინალურ საკითხებს. ორი დიდი ქართველი მეცნი-

ერი — აკაკი შანიძე და არნოლდ ჩიქობავა ამავე დროს დიდი მუშაკები და ორგანიზატორებიც არიან.

აკაკი შანიძეს დიდი სახელი აქვს მოხვეჭილი, იგი განთქმულია ყველგან, ძველსა და ახალ ქართულში, მის ყველა დებულებას ერთხელ კიდეც ადასტურებს ქართული ენის განვითარების მთელი ისტორია.

რაც შეეხება არნოლდ ჩიქობავას, იგი უყურადღებოდ არ ტოვებს კავკასიური ენების არც ერთ ჯგუფს. მან თავისი შრომების დიდი ნაწილი მიუძღვნა კიდეც ჩრდილო კავკასიის ენების შესწავლის საკითხებს, წესრიგში მოიყვანა და დღესაც მოჰყავს მთელი სამეცნიერო მუშაობა ამ დარგში: არნოლდ ჩიქობავა ყოველთვის გვიჩვენებდა და გვიჩვენებს მათს უდიდეს მნიშვნელობას ზოგადი და ისტორიული მეცნიერებისათვის.

მე კარგად ვიცი, რომ მეორე მსოფლიო ომის წინა ხანებში საბჭოთა ენათმეცნიერებს უსაყვედურებს, რომ ისინი სწავლობდნენ მხოლოდ ისეთ ენებს, რომლებიც კარგად ცნობილია, ან საკმაოდ. შემდეგ გამოქვეყნდა მნიშვნელოვანი შრომები, როგორიცაა: ელ. ფანჩიძის „უღუპი ენა“, ქ. ლომთათიძის „მთავარი დროების წარმოება აფხაზურში“, ე. ჭეირონაშვილის შრომები უღუპი ენის შესახებ, ა. მაჰომეტოვის „ყუბაჩური ენა“, „თაბასარანული ენა“, ტ. გუდავას „კონსონანტიზმი ანდიურ ენებში“, ა. კიზირიას „მარტივი წინადადების შედგენილობა“ და სხვა.

ეს ფაქტი გვიჩვენებს, რომ ამ მხრივ მდგომარეობა შეიცვალა: მნიშვნელოვნად შემცირდა ფართობი ეგრეთწოდებული „უცნობი მიწისა“ კავკასიური ენების სამყაროში და მათი შესწავლის საქმემ მრავალმხრივ წაიწია წინ. რა გაკეთდა ან რას აკეთებენ ამ მხრივ თბილისში?

უპირველეს ყოვლისა უნდა შევნიშნოთ, რომ დღეს საქართველოში დიდი სალიტერატურო ენა ქართულია, ამიტომ ყურადღებით სწავლობენ ამ ენის ძველსა და ახალ ფორმებს. არ შეწყვეტილა ამ მიმართებით მეცნიერული კვლევა-ძიება, საყურადღებო დებულებების წამოყენება. რა თქმა უნდა, ამჟამად ქართული ენის შესახებ იწერება ბევრი მეცნიერული გამოკვლევა. ეს საკითხი აინტერესებს ზოგად ენათმეცნიერებას. აკაკი შანიძის ერთ-ერთი სამეცნიერო წერილი ითარგმნა და გამოქვეყნდა „პარიზის სამეცნიერო საზოგადოების მოამბეში“.

1961 წელს ახალი ქართული ენის კათედრამ გამოსცა ივანე გიგინეიშვილის, ვარლამ თოფურიასა და ივანე ჭავჭავაძის წიგნები, რომელთაც თავიანთი წვლილი შეიტანეს ენის შემდგომი შესწავლის საქმეში.

შესწავლილია და გაანალიზებულია ისეთი ენები და დიალექტები, რომლებიც ნაკლებად ცნობილია, ან უცნობია.

ფრანგი მეცნიერი შემდეგ ჩერდება ილია ცერცვაძის ნაშრომებს განხილვაზე, მიუთითებს, რომ ქართველი მეცნიერი ყურადღებას იპყრობს თავის ნიჭიერად დაწერილი მეცნიერული გამოკვლევებით, ფრანგი პროფესორი აღნიშნავს, რომ ილია ცერცვაძემ შესანიშნავად შეისწავლა ხუნძური ენის დიალექტები ადგილზე და მიუძღვნა მათ ცალკეული ნაშრომები. მკვლევარი წერს: „ილია ცერცვაძემ ზუსტად შეისწავლა ახალი დიალექტები და გამოსცა საყურადღებო ნაშრომი „ანდიური ენა“. გარდა ამისა, მან შექმნა კიდევ ერთი საყურადღებო ნაშრომი „ლატერალური თანხმოვნების შესახებ“, რომელშიც აღმოაჩინა მეხუთე გვერდითი „ა“ და „გ“ ბგერები. ილია ცერცვაძის ნაშრომებზე ჩვენ „პარიზის საენათმეცნიერო საზოგადოების მოამბეში“ გამოვაქვეყნეთ რეცენზია და მაღალი შეფასება მივეცით მის ნაშრომებს.

ფრანგი მეცნიერი ეხება ფონეტიკის საკითხებს, იგი ალტაცებით ლაპარაკობს პროფ. შოთა გაფრინდაშვილის ნაშრომებზე, რომლებიც ფონეტიკის საკითხებისადმი მიძღვნილი. „პროფესორმა გაფრინდაშვილმა, — წერს ლაფონი, — გამოაქვეყნა რამდენიმე ნაშრომი ფონეტიკის საკითხებზე, სადაც გამოიყენა შესაფერისი ხელსაწყოები. მისი ყველაზე ახალი ნაშრომია „დარგუთული ენის ფონეტიკა“, რომელიც შეიცავს 317 გვერდს, წიგნი დაწერილია რუსულ ენაზე. ქართველი მეცნიერის მიერ გამოყენებულია მეცნიერული კვლევადიების თანამედროვე მეთოდი. ...პროფ. შ. გაფრინდაშვილი სპეციალურ ნაშრომს მიუძღვნის ხმოვნების ფარინგალიზაციას წახურსა და უდურ ენებში. როგორც პროფესორმა გამოაკვლია, ამ ენებში თანხმოვნები და ხმოვნები ფარინგალიზებულია, მათ მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს დალესტნის ენებში. სწორად რომ ვთქვათ, ეს ენები ბევრი სპეციალისტის ყურადღებას მიიქცევს“. პროფ. რენე ლაფონი ლაპარაკობს ბასკური და ქართული ენების ნათესაობის საკითხებზე, იგი იზიარებს არნოლდ ჩიქობავას დებულებებს ამ საკითხში. „ქართველი მეცნიერები, — წერს ლაფონი, — თავიანთ მეცნიერულ მუშაობაში ახორციელებენ დიდი ქართველი მეცნიერის ივანე ჭავჭავაძის იდეას;

ცდილობენ ღრმა მეცნიერული ანალიზის საფუძველზე დაამტკიცონ ქართველური ენების ნათესაური კავშირი ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ენებთან. ამ საკითხს შეეხო უნივერსიტეტის სახელგანთქმული რექტორი ივანე ჭავჭავაძე. „სიძნელეების არ უნდა შეგვეშინდეს, — ამბობდა იგი, — საჭიროა საკითხის ღრმა შესწავლა, მოთმინებისა და გულმოდგინეობის გამოჩენა. არნოლდ ჩიქობავას მოყავს მისი სიტყვები თავისი წიგნის „იბერიულ“ — კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია“ 386-ე გვერდზე. „იგივეა თვალსაზრისი, „წერს არნოლდ ჩიქობავა, — ქართულისა და მთის კავკასიური ენების ისტორიულ-გენეზისური ურთიერთობის შესახებ. აგრეთვე წინა აზრის არაინდოგვრობულ არა სემიტურ ძველ მკვდარ ენებთან, ცოცხალ ენათაგან ბასკურთან ასეთივე ურთიერთობის შესახებ იყო და არის სახელმძღვანელო კავკასიურ ენათა კათედრისათვის (რომელიც თბილისის უნივერსიტეტის ფილოლოგიურ ფაკულტეტზე დააარსდა 1933 წელს) და მთის იბერიულ-კავკასიური ენების განყოფილებისათვის. (შეიქმნა 1936 წელს ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ისტორიის ინსტიტუტში, ამჟამად ენათმეცნიერების ინსტიტუტში).

საუბრის დროს არნოლდ ჩიქობავამ დამიდასტურა თავისი მთავარი კონცეფცია. ჩვენ არ გვილაპარაკნია კავკასიური ენების დამოკიდებულებაზე აზრის მკვდარ ენებთან. უნდა ვაღიარო, როცა შესაფერისი შემთხვევა მქონდა, არც კი მიფიქრია ამ საკითხის შესახებ თამაზ გამყრელიძესთან საუბარში. თ. გამყრელიძე არის ახალგაზრდა მეცნიერი მუშაკი, რომელმაც პროფესორობა დაიმსახურა და გამოაქვეყნა აგრეთვე წრომები ურარტუს ენების შესახებ. ჩვენი საუბრის ძირითადი თემა არნოლდ ჩიქობავასთან იყო კავკასიური ენების ნათესაური კავშირი ბასკურთან.

ამ საკითხს საქართველოში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ არა მარტო ქართველი მეცნიერები, არამედ ფართო მკითხველი წრეებიც. ამ საკითხზე გამომართეს ინტერვიუ, მომცეს კითხვები ქართულისა და ბასკურის ურთიერთ ნათესაური კავშირის შესახებ.

არნოლდ ჩიქობავამ ჭერ კიდევ 1965 წლის დეკემბერში, შემდეგ 1966 წლის ოქტომბერში თბილისის გაზეთებში გამოაქვეყნა წერილები, რომლებშიც ავითარებს აზრს იმის შესახებ, რომ ზოგიერთი ენათმეცნიერის დებულება ბასკურის ნათესაური კავშირისა კავკასიურ ენებთან, ჭერ-ჭერობით არ არის დამტკიცებული, რადგან საამისო საბუთები არ მოგვეპოვება. რა თქმა უნდა, ნათესაური კავშირის გარკვევა წინასწარ ძალიან ძნელია. მაგრამ კავკასიური ენების შედარება

ბასკურთან ტიპოლოგიური თვალსაზრისით სასარგებლოა და ნაყოფიერი. არნოლდ ჩიქობავა თავის 1966 წლის 15 ოქტომბრის წერილში წერს: „ცნობილია, რომ დიდი პრობლემები ერთი ხელის მოსმით ვერ გადაწყდება. ისიც ცნობილია, რომ ისინი ვერასოდეს გადაწყდება, თუ არ იქნა დასმული“.

საჭიროა გადაჭრით და მეთოდურად განვიხილოთ ეს პრობლემა ნათესაობისა. ეს იმიტომ, რომ საქმე ეხება გეოგრაფიულად შორეული კნების ნათესაურ კავშირს, სხვადასხვა სტრუქტურის ენებს. ენათა ნათესაობის გამოსავლინებლად ჩვეულებრივ საჭიროა ენათა ისტორიის დიდ სიღრმეზე „გათხრა“.

ბასკურ — კავკასიური კავშირები მოითხოვენ სწორედ ამ ენათა ისტორიის ღრმად გათხრა-გაბურღვას — წერს არნოლდ ჩიქობავა. რა თქმა უნდა. ამისათვის საჭიროა ბასკოლოგებსა და კავკასიოლოგებს შორის კონტაქტის დამყარება. კავკასიოლოგებმა უნდა გაუზიარონ ბასკოლოგებს თავიანთი მონაცემები. არნოლდ ჩიქობავასა და სხვა ქართველ ენათმეცნიერთა შეხედულებებს (იქ საუბრის დროს რომ ვნახე) მე ვიზიარებ.

ამ მეცნიერთა სურვილი რომ დამეკმაყოფილებინა, ბასკური ენის შესახებ ჩავატარე მთელი სერია ლექციებისა. პირველი სერია უნივერსიტეტში, მეორე მეცნიერებათა აკადემიაში. ქართველ ენათმეცნიერებთან და სტუდენტებთან. ლექციები წავიკითხე ფრანგულად, მაგრამ გზა და გზა ქართულად ვთარგმნიდი ყველაფერს, რასაც ვიტყვოდი. ქართულად ვთარგმნე ყოველი ბასკური სიტყვა და ფრაზა. ჩემი ლექციის თემა იყო: ბასკური ენის მდგომარეობა სამხრეთ საფრანგეთში რომაელების მოსვლამდე. შევეხე ბასკური ენის რაობას, დიალექტებს, მის საერთო სტრუქტურას, ბრუნების საკითხებს და ზმნათა ძირითად თვისებებს.

თვითუთლი ლექციის შემდეგ ენათმეცნიერები მაძლევდნენ კითხვებს. რომლებიც უმეტეს წილად შეეხებოდა ბასკურ ენას.

არნოლდ ჩიქობავა თავის წერილში შეეხო ჩემს ლექციებს. იგი წერს, რომ ბასკოლოგი პირველად კითხულობს ლექციებს ბასკური ენის შესახებ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში“.

პროფ. რენე ლაფონი ბოლოს დაასკვნის, რომ იგი ძალიან ნასიამოვნები დარჩა თავის მეუღლესთან ერთად საქართველოში მოგზაურობით, ქართული სტუმართმოყვარეობით, ჩვენი ქართველი მეცნიერების წარმატებებით. „მგონი ყველაფერი ეთქვი, — წერს პროფ. რენე ლაფონი წერილის ბოლოს, — რაც მნიშვნელოვანი გავიგე საქართ-

ველოში ყოფნის დროს კავკასიური ენების შესწავლის საქმეში. იმის გამო, რომ დრო არ მქონდა, ვერ მოგახსენებთ ქართველი მეცნიერების მუშაობაზე მეცნიერების სხვა დარგებში.

როგორც ვთქვით, სანამ საქართველოში წავიდოდი, მე როგორც კავკასიოლოგს მიწერ-მოწერა მქონდა ჩემს ქართველ კოლეგებთან. მე როგორც ბასკოლოგი ვმუშაობ ქართველ მეცნიერებთან მთელი რიგი სამეცნიერო პრობლემების გამოსაყვლევად. აქ ორი ჟურნალი გვაძლევს ამის საშუალებას, რომ გამოვაქვეყნოთ თბილისიდან მიღებული ქართველ მეცნიერთა წერილები. ეს გახლავთ „ქართველოლოგიის ჟურნალი“ და „პაიზის საენათმეცნიერო საზოგადოების მოამბე“. ამ ჟურნალების მეცნიერული მუშაობა ცნობილია საქართველოში, აგრეთვე საფრანგეთში და ყველგან. „ქართველოლოგიის ჟურნალი“ ამიერიდან თავის ფურცლებზე გამოაქვეყნებს თბილისიდან მიღებულ ქართველ ენათმეცნიერთა წერილებს ბასკური და კავკასიური ენების შესახებ.

სანამ საქართველოში გავემგზავრებოდი, მტკიცედ მწევდა, რომ ქართული სკოლა ენათმეცნიერებისა იყო საუკეთესო თანამედროვე სამეცნიერო სკოლებს შორის. ამაში კიდევ უფრო დავრწმუნდი, როდესაც პირადად ვინახულე ამ სკოლის წარმომადგენლები აკაკი შანიძისა და არნოლდ ჩიქობავას მეთაურობით ჩემი ვიზიტი საქართველოში ძალიან სასიამოვნო და ნაყოფიერი იყო“.

სანამ საქართველოში გავემგზავრებოდი, მტკიცედ მწამდა, რომ საბჭოთა კავშირს, კერძოდ კი საქართველოს, ყავს დიდი მეგობარი. რომელიც დიდ მუშაობას ეწევა საფრანგეთში ჩვენი ქართული კულტურის, მეცნიერების, ლიტერატურისა და ხელოვნების პოპულარიზაციისათვის. ფრანგ პროფესორს დღემდე დაწერილი აქვს ბევრი საყურადღებო ნაშრომი, რომლებიც ეხება საქართველოს. იმედია სახელგანთქმული ფრანგი მეცნიერი კიდევ ბევრ ნაშრომს დაწერს მისი საყვარელი ქართული ენისა და ლიტერატურის შესახებ.

1968 წლის ოქტომბერში ქართველმა ხალხმა ჩაატარა დიდი დღესასწაული, თავისი მშობლიური უნივერსიტეტის დაარსების 50 წლისთავი. ამ მნიშვნელოვანი ღონისძიების ჩატარებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს უცხოეთის გამოჩენილმა მეცნიერებმა, მწერლებმა და ხელოვნების მუშაკებმა. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის აკად. ი. ვეკუას სახელზე მოვიდა გულთბილი წერილები საფრანგეთიდან, გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკიდან, ფედერაციული გერმანიიდან, ინგლისიდან, ამერიკიდან, ავსტრიიდან, სოცია-

ლისტური ქვეყნებიდან და სხვა სახელმწიფოებიდან. ჩვენი უცხოელი პეცნიერები თავიანთ წერილებში კმაყოფილებას გამოთქვამდნენ მონაწილეობა მიეღოთ ქართველი ხალხის ეროვნულ დღესასწაულში. ამ წერილებს შორის საინტერესოა რენე ლაფონის წერილი, რომელიც დაწერილია ქართულ ენაზე.

„პატივცემულ ბატონო რექტორო, — მიმართავს რ. ლაფონი უნივერსიტეტის რექტორს ი. ვეკუას, — დიდი სიხარულით მივიღეთ თქვენი მოწვევა. ჩემთვის ძალიან საპატიო იქნება დასწრება საიუბილეო ზეიმზე, რომელიც ჩატარდება თბილისში და საქართველოს სხვა ქალაქებში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არსებობის 50 წლის შესრულებასთან დაკავშირებით.

ამასთან ერთად დიდი სიხარულით ენახავ საქართველოსა და თბილისის და მრავალ იქაურ მეგობარს. დიდი პატივისცემით რენე ლაფონი“.

ქართველი ხალხის დიდ მეგობარს პროფ. რენე ლაფონს დიდი სურვილი ჰქონდა მეორეჯერ მიეღო მონაწილეობა ქართველი ხალხის დიდ ეროვნულ დღესასწაულში, მაგრამ ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო პროფესორმა სამწუხაროდ, ვერ შესძლო ჩამოსვლა.

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ პროფ. რენე ლაფონის სახით ქართველ ხალხს საფრანგეთში ყავს დიდი მეგობარი, ქართული კულტურის უდიდესი ენთუზიასტი, რომელიც აგრძელებს და ავირთვრებს თანამედროვე ეტაპზე მარი ბროსეს მიერ დაწყებულ საქმეს. დეაწლმოსილმა პროფესორმა ბევრი რამ გააკეთა ქართველი ხალხის სულიერი კულტურის პოპულარიზაციის საქმეში. მან მრავალი შესანიშნავი გამოკვლევა მიუძღვნა ქართული ენისა და ლიტერატურის პრობლემებს, ასევე ლინგვისტურ პრობლემებს, რომლებზეც მუშაობენ გამოჩენილი ქართველი ენათმეცნიერები. თავისი შესანიშნავი გამოკვლევებითა და რეცენზიებით ფრანგ ხალხს გააცნო ქართველი პეცნიერების ნაშრომები.

პროფ. რენე ლაფონის მეცნიერული გამოკვლევები, რომლებიც ქართველი ხალხის ენასა და ლიტერატურას ეხება, ჯერ კიდევ არ გამხდარა ფართო მკითხველებისათვის მისაწვდომი, მისი ნაშრომები უნდა ითარგმნოს ქართულ ენაზე და გახდეს მთელი ქართველი ხალხისათვის ცნობილი.

ჩვენი მიზანია ფართო მკითხველებს გავაცნოთ პროფ. რენე ლაფონის მეცნიერული საქმიანობა ზოგადად. ნაშრომი დაიწერა იმასთან დაკავშირებით, რომ 1969 წლის 4 აგვისტოს სახელმწიფო

პროფესორს შეუსრულდა დაბადების 70 და პედაგოგიურ-მეცნიერული მოღვაწეობის 45 წლისთავი. ეუსურვებთ პროფ. რენე ლაფონს ხანგრძლივ სიცოცხლეს და შემდგომ წარმატებებს.

პროფ. რენე ლაფონის დაბადების 70 და პედაგოგიურ — სამეცნიერო მოღვაწეობის 45 წლისთავთან დაკავშირებით თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის აკად. ილია ვეკუას ხელმძღვანელობით მიღებულ იქნა მნიშვნელოვანი დადგენილება.

1969 წლის 16 ივნისს პროფ. არნოლდ ჩიქობავას შუამდგომლობის საფუძველზე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭომ პროფ. რენე ლაფონს ერთხმად მიანიჭა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორის წოდება იმ დიდი დამსახურებისათვის, რომელიც მიუძღვის მას ქართული კულტურის პოპულარიზაციის საქმეში. ამასთანავე პროფ. რენე ლაფონისადმი გადასაცემად ლათინურ ენაზე შეესებულ იქნა საპატიო დოქტორის დიპლომი.

ეს მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება საგრძნობლად შეუწყობს ხელს ფრანგ და ქართველ ხალხებს შორის მეცნიერული, კულტურული და ლიტერატურული ურთიერთობის შემდგომ განვითარებას.

ამ დიდმნიშვნელოვან მოვლენას გამოეხმაურა საქართველოს კომუნისტური პარტიის მთავარი ორგანო გაზეთი „კომუნისტი“. გაზეთი წერს: „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭომ უნივერსიტეტის რექტორის აკადემიკოს ი. ვეკუას წინადადებით, რომელსაც მხარი დაუჭირეს პროფესორებმა აკ. შანიძემ და არნ. ჩიქობავამ, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორის საპატიო წოდება მიანიჭა ბორდოს უნივერსიტეტის პროფესორს რენე ლაფონს.

ფრანგ მეცნიერს საპატიო წოდება მიენიჭა ბასკური ენის აგრეთვე იბერიულ—კავკასიური ენების, განსაკუთრებით ქართული ენის, წესწავლის დარგში დიდი დამსახურებისათვის, დაბადების 70 წლისთავთან დაკავშირებით“⁴².

⁴² გაზ. „კომუნისტი“, 1969, 22 ივნისი.

რენე ლაფონის დაგეგმილი უმთავრესი სამეცნიერო
ნაშრომების ბიბლიოგრაფია

1. Prof. René Lafon, «Pour faire mieux connaître la langue géorgienne», «Revue de kartvélogie», vol. IV—V, 1958, pp. 29—38.
2. «Pour faire mieux connaître la langue géorgienne», «Revue de Kartvélogie», vol. VI—VII, 1959, pp. 7—19.
3. «Pour faire mieux connaître la langue géorgienne», avec la traduction du conte de Vaja-Pchavela «La source de la montagne», «Revue de Kartvélogie», vol. XI—XII, 1961, pp. 21—26.
4. «Pour faire mieux connaître la langue géorgienne», «Revue de Kartvélogie», vol. XIII—XIV, 1963, pp. 25—31.
5. A. Chanidzé. «Le sujet grammatical de quelques verbes intransitifs en géorgien», traduit du géorgien en français par le prof. René Lafon, «Bulletin de la Société de linguistique de Paris», t. 58, 1963, pp. 27—40.
6. Notes explicatives à l'article de M. Chanidzé, «Bulletin de la Société de linguistique de Paris», t. 58, 1963, pp. 41—57.
7. Le Géorgien et le Basque sont-ils des langues parentes? «Revue de Kartvélogie», N 26—27, Paris, 1957, p. 8.
8. L'art du récit dans «Le chevalier à la peau de Tigre», «Revue de Kartvélogie», N 50—51, 1966, pp. 7—17.
9. «Pour le huitième centenaire de la naissance de Chota Roustaveli», «Revue de Kartvélogie», vol. XIX—XX, 1965, p. 14.
10. Les études linguistiques caucasiennes en Géorgie, «Revue de Kartvélogie», N 52—53, 1967, pp. 9—19.
11. Le système du verbe basque au XVIe siècle (2 vol.), 1944. collections des publications de l'Université de Bordeaux.
12. «Sur un suffixe nominal commun au basque et à quelques langues caucasiennes», B. S. L. P. t. XLIV, 1948.
13. «Quelques rapprochements entre les langues caucasiennes septentrionales et les langues Kartveles», B. S. L. P. t. XXIX, 1929.
14. «Études basques et Caucasiennes», 1952, l'Université de Schamanque (Espagne).
15. «Notes phonétiques comparées des langues caucasiennes de Nord-Ouest», «Revue de Kartvélogie», N 50—51, Paris, 1966, pp. 19—29.
16. Compléments à un article sur les consonnes latérales dans les langues caucasiennes, «Revue de Kartvélogie», N 45—46, Paris, 1964, p. 7.
17. Basque Soka: «Grosse Corde», espagnol: «Scga», centre de recherche de l'institut d'études Hispaniques. Paris, 1966, pp. 17—19.

18. Contribution à l'étude phonologique du parler basque de l'arrau (Haute-Soule), «Biblioteca filologia», Universidaer de la Laguna, pp. 77—106.
19. Concordances morfologiques entre le basque et les langues caucasiqnes. Made in United States of America. Reprinted from Word. Vol. 7, № 3, december, 1951, pp. 227—294.
20. «Expression de l'auteur de l'action en basque», B. S. L. P.» t.55, 1960. pp. 186—221.
21. «Sur les formes verbales basques, qui contiennent in indice datif», «B. S. L. P.» t. 56, pp. 189—162, 1961.
22. «Place de la 2e personne du singulier dans la conjugaison basque», «B. S. L. P.», t. 54, 1959, pp. 103—129.
23. «Sur les pronoms personnels de 1er et 2e personnes dans les langues Kartvé-les», «B. S. L. P.», t. 30, 1930, pp. 153—169.
24. Remarques sur la structure des formes verbales du parler basque de L. arrau (Haute Soule). Annales publiées par la faculté des lettres de Toulouse. Année VIII, 1959, fasc. 4. Via Dominitia VI, imprimé par le Centre regional de documentation pedagogique.
25. Sur quelques syntagmes nominaux du basque», Сборник за филологию и Лингвистику, кн. IV, V, 1961—52. pp. 185—188.
26. «Sur la voyelle «H» en basque» «B. S. L. P.». 1962, Fasc. I, pp. 83—102.
27. La lingua Vasca: Enciclopedia linguistica Hispanica, Madrid, Consejo superior de Investigaciones, científica, 1953, p. 97.
28. «Les problèmes concernant les consonnes latérales dans les langues caucasiqnes «Révue de Kartvelologie», vol. XV—XVI, 1963, p. 19.
29. «Transformation et chute de la latérales dans es langues caucasiqnes septentrionales du centre et de l'Est», «Révue de kartvelologie», vol. XXIII—XXIV, 1967.
30. «Pour la comparaison du basque et des langues caucasiqnes», «Revue de Kartvé-ologie», vol. XXV, 1968, p. 13.
31. Langues elbero-caucasiqnes», «Révue de Kartvelologie», vol. XXV, 1968, p. 220.
32. «Principes du rôle syntaxique du verbe en basque», «B. S. L. P.». t. 62, 1967, pp. 134 — 164.
33. A. A. Magometov, Kubacinski jazyk, Tbilissi, 1963, «B. S. L. P.». t. 60, 1965, Fasc. 2, pp. 166—170.
34. Additions et corrections à la liste des nomes aquitaines de divinités et de personnes. Sonderdruck aus Studie Onomastica Monocensia. Bd. IV, München, 1961. SS. 483—490.
35. A. Chanidzé, «Kartuli enis structurisa da istoriis sakitxebi», Tbilissi, «B. S. L. P.» pp. 172—173. (1962).
36. Arn. Tchikobava et I. Tsertrsvadzé, Xunzuri ena. Tbilissi, 1961, «B. S. L. P.» t. 60, F. 2. 1962, pp. 158 —166.
37. A. Chanidzé, Jazyk i pis'mo kavkazskix Albancev, Tbilissi, 1960. «B. S. L. P.». t. 57, 1962, pp. 170—172.
38. G. Katcharava et G. Topouria, Bibliografia Iberiul-Kavkasiur enata sesaxebe arsebuli saenatmezniero literaturuca, Tbilissi, 1958, «B. S. L. P.», t. 5, 1960. F. 2. pp. 253—254.

39. Iberiul-Kavkasiuri enatmezniereba, t. XIV, 1964, Tbilissi. «B. S. L. P.,» F. 2, 1966, p. 139—150.
40. Iberiul-Kavkasiuri enatmezniereba, t. XI. Tbilissi. 1959. «B. S. L. P.,» t. 5—6. F. 2, 1961, pp. 230—237.
41. Iberiul-Kavkasiuri enatmezniereba, Tbilissi, 1958. «B. S. L. P.,» t. 5, 1960, F. 2. pp. 246—252.
42. Iberiul-Kavkasiuri enatmezniereba, t. XII, Tbilissi, 1960, «B. S. L. P.,» t. 57, F. 2, 1962, pp. 165—170.
43. Kartuli enis ganmartebiti leksikoni, t. 7, (ps) Tbilissi, 1962. «B. S. L. P.,» t. 59, f. 2, 1964, pp. 219—221.
44. Kartuli enis ganmartebiti leksikoni, t. 6, Tbilissi, 1960, «B. S. L. P.,» t. 57, pp. 178—181.
45. «La frontière linguistique du basque et du gascon», «B. S. L. P.,» 1962. pp. 285—289.
46. Ch. G. Mikailov, Sravnitelno-istoricheskaia fonetika kavkaskix dialektov, Makhat. chkala, 1958, «B. S. L. P.,» t. 5—6, f. 2. 1931. pp. 238—239.
47. Kartuli enis ganmartebiti leksikoni, t. VIII, 1964, Tbilissi, «B. S. L. P.,» t. 61, F. 2, 1966, pp. 151—155.
48. Sinuri mravaltavi 864 clisa, Tbilissi, Stalinis saxelobis saxelmcpo universitetis gamomcemloba, Tbilissi, 1939, «B. S. L. P.,» t. 55. 1963, pp. 254—256.
49. Iberiul-Kavkasiuri enatmezniereba, t. IX—X, 1958, éditions de l'Académie des Sciences de la RSS. de Géorgie, institut de linguistique, «B. S. L. P.,» t. 55, F. 2, 1960, pp. 245—251.
50. T. E. Goudava, Konsonantism andijskix jazykov, Tbilissi, 1964, «B. S. L. P.,» t. 61, F. 2, pp. 159—162. 1965.
51. «Les recherches onomastiques sur le pays basque», «Bulletin d'information et de bibliographie», vol. VII, 1956 (57) 2; Louvain.
52. Hommage à la langue et à la littérature basques, 1919.
53. La lengua basca, 1948, Madrid.
54. Tendence à la palatalisation de la sonante U dans les parlers basques du Nord-Est, 1937.
55. Quelques traits essentiels de la langue basque, 1951.
56. Remarques sur la racine en basque, 1950.
57. Le nombre dans la déclinaison basque, 1954.
58. La phrase nominale en basque, 1951.
59. Diversos articulos desde, 1933.
60. Les origines de la langue basque, Paris, 1951.
61. რენე ლაფონი, «თბილისის უნივერსიტეტის სტუდენტებს», გაზ. «თბილისის უნივერსიტეტი», № 30, 14 ოქტომბერი, 1966 წ. გვ. 3.
62. Рене Лафон, «Рад встрече с грузинским народом», «Вечерний Тбилиси», от 28 IX 1966 г.

მის შესახებ

1. არნოლდ ჩიქობავა, «პროფესორ რენე ლაფონის ლექციები ბასკური ენის შესახებ», «კომუნისტ», 15 ოქტომბერი, 1966 წ. «ზარია ეოსტოკა», 2.... 14. ოქტომბერი, 1966 წ.
- 2.... 14 ოქტომბერი, 1966, წ.
3. Arn. Lelidlar. — «Conferences sur la langue Basque par le prof. R. Lafon, «Revue de Karveliegia», vol. 23—24, 1967. p. 90—91.
4. მ. ბოროდინა, «პროფესორ რენე ლაფონის ლექციები თბილისში», «თბილისი», 13 ოქტომბერი, 1966 წ.
5. სერგო თურნავა, «დრეჯიპროფესორი ჩაბული საენათმეცნიერო ლიტერატურის შესახებ», «საბჭოთა აპარა», 21 აგვისტო, 1966 წ, «კომუნისტ», 11 სექტემბერი, 1966 წ., «ქუთაისი», 10 მარტი, 1967 წ.
6. სერგო თურნავა, «წერალი საფრანგეთიდან», თბილისი, 9 სექტემბერი, 1966 წ., «საბჭოთა აპარა», 14 სექტემბერი, 1966 წ.
7. სერგო, თურნავა, «დრანგი მეცნიერი ქართული ენის შესახებ», «ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში», № 1, 1969 წ., «საბჭოთა ოსეთი», 8 მაისი, 1967 წ., «საბჭოთა აპარა», 27 ნოემბერი, 1966 წ., «სახალხო განათლება», 20 დეკემბერი, 1967 წ.
8. სერგო თურნავა, «რენე ლაფონი და საქართველო», «ლიტერატურულ ურთიერთობათა კრებულა», № 2, 1969 წ., «ერსკარა», № 4, 1969 წ.
9. სერგო თურნავა, «აკაკი შალის (აწარმო ფრანგული კომენტარებით», «თბილისი», 4 ივლისი, 1967 წ, «საბჭოთა ოსეთი», 28 ივნისი, 1967 წ.
10. სერგო თურნავა, «ფრანგი მეცნიერი» «ფეფხისტყაოსნის» შესახებ, «ქუთაისი», 11 ივლისი, 1967 წ. «საბჭოთა აპარა», 2 დეკემბერი, 1967 წ.
11. სერგო თურნავა, «დრანგი მეცნიერის წიგნებიდან», «კომუნისტური შრომა», 16 დეკემბერი, 1967 წ. «ლექსიკონი საქართველო», 29 დეკემბერი, 1967 წ., «საბჭოთა აპარა», 30 დეკემბერი, 1967 წ.
12. სერგო თურნავა, «ფრანგული არნოლდ ჩიქობავას მეცნიერული მოღვაწეობის შესახებ», «ალღღაზრ და კომუნისტ», 13 ივნისი, 1968 წ., «ახალი კოლხეთი», 18 ივნისი, 1968 წ.
13. სერგო თურნავა, «უცხოელ მეცნიერთა გულწრფელი წერილები», «სახალხო განათლება», 8 სექტემბერი, 1968 წ., «სოფლის ცხოვრება», 16 ოქტომბერი, 1968 წ.
14. მარიამ იმნაძე, «წერილები საფრანგეთიდან», «საბჭოთა ოსეთი», 1968 წ.
15. С. Т у р и а в а, «Страница дружбы», «Заря Востока», от 10 II 1968 г.
16. Письмо французского друга, «Вечерний Тбилиси», от 19 февраля 1968 г.

R é s u m é

Ce livre est écrit par Sergo Tournava, professeur à l' institut Chota Roustaveli de la littérature géorgienne de l' Academie des Sciences de la RSS de Géorgie à l' occasion du 70-e anniversaire de la naissance et du 45-e anniversaire de l' activité scientifique et pédagogique du grand savant français bascologue et caucasologue, le professeur René Lafon.

Dans son livre, «René Lafon et la Géorgie», l' auteur a pour but de présenter au lecteur un aperçu général de travaux du savant français ayant trait à la langue et aux lettres géorgiennes.

Le livre comporte un avant-propos, une introduction et trois chapitres:

1. Les articles consacrés par le prof. R. Lafon à différents ouvrages de linguistes géorgiens.
2. Les ouvrages de René Lafon consacrés aux questions de la langue et des lettres géorgiennes.
3. La bibliographie des principaux travaux du prof. R. Lafon et des articles qui lui sont consacrés.

Dans son introduction, l' auteur présente des faits intéressants du domaine de l' histoire des relations culturelles et littéraires franco-géorgiennes à partir du XVII-e siècle jusqu'à nos jours.

Dans le premier chapitre sont brièvement analysés les articles écrits par le savant français, durant des années sur les travaux des linguistes géorgiens.

Dans le deuxième chapitre sont analysés les travaux du prof. René Lafon, consacrés aux problèmes de la langue et des lettres géorgiennes. On y trouve également l' analyse aussi bien des oeuvres littéraires que des ouvrages scientifiques traduits par le prof. R. Lafon du géorgien.

L' auteur ne prétend pas à présenter une analyse linguistique des ouvrages du prof. R. Lafon. Son but est de présenter au lecteur la grande portée des travaux que le prof. R. Lafon a consacrés à la Géorgie. Quant à l' appréciation de la valeur linguistique des travaux du prof. R. Lafon, ceci fera l' objet d'une étude à part.

Dans ses conclusions l' auteur nous montre que le prof. R. Lafon est un grand kartvelologue français, un excellent traducteur et un remarquable connaisseur de la langue et de la culture géorgiennes.

Il est un grand ami du peuple géorgien et son mérite est grand dans le domaine de la popularisation de la langue et des lettres géorgiennes

A l'occasion du 70-e anniversaire de sa naissance et 45-e anniversaire de son activité scientifique, la société géorgienne et ses collègues saluent le prof René Lafon, et lui souhaitent de tout coeur bonne santé, longue vie et nouveaux succès dans ses recherches scientifiques pour le resserrement des liens d'amitié entre les peuples français et géorgien.

A l'occasion du 70-anniversaire de la naissance du professeur René Lafon et de sa 45-me année d'activité pédagogique et scientifique, sous la direction de l'académicien et recteur de l'Université d'Etat de Tbilissi Ilia Vecoua, a été prise une décision de la signification.

Le 16 juin 1969 après la sollicitation des professeurs Akaki Chanidzé et Arnolde Tchikobava, le conseil scientifique de l'Université d'Etat de Tbilissi a décerné à l'unanimité au professeur René Lafon le titre de Docteur Honoraire de l'Université d'Etat de Tbilissi, pour son grand mérite dans le domaine de la popularisation de la culture géorgienne.

Egalement pour transmettre au professeur René Lafon a été rédigé en latin un diplôme de Docteur Honoraire.

Cette importante décision contribuera sensiblement au développement des relations scientifiques, culturelles et littéraires entre les peuples Français et Géorgien.

Cet événement mentionne le journal géorgien «Communiste», organe central du parti communiste, qui écrit:

«Le conseil scientifique de l'Université d'Etat de Tbilissi par la proposition du recteur académicien Ilia Vecoua et soutenu par les professeurs A. Chanidze et A. Tchikobava, a décerné au professeur de l'Université de la ville de Bordeaux René Lafon le titre de professeur Honoraire de l'Université d'Etat de Tbilissi.

Ce titre d'honneur a été décerné au savant français pour ces études de la langue Basque, également langues ibero-Caucasiques et spécifiquement la langue Géorgienne.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინასიტყვაობა	5
შესავალი	7
ქართველი ენათმეცნიერების ნაშრომებისადმი მიძღვნილი რეცენზიები	31
ქართული ენისა და ლიტერატურის საკითხები	48
რენე ლაფონის დაბეჭდილი უმთავრესი სამეცნიერო ნაშრომების ბიბლიოგრაფია	89
მის შესახებ	92
Résumé	93

Сергей Эристович Турнава

РЕНЕ ЛАФОН И ГРУЗИЯ

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

გამომცემლობის რედაქტორი ე. კოღუა
ტექნედაქტორი ნ. ბოკერიძე
კორექტორი ლ. ჩხაიძე

გადაეცა წარმოებას 10.6.1969; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 5.11.1969;
ჭალალის ზომა 60X90^{1/16}; ნაბეჭდი თაბახი 6.0; სააღრიცხვო-საგამომცემლო
თაბახი 4.87; უე 01367; ტირაჟი 2100; შეკვეთა № 1656;
ფასი 41 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 60, კუტუზოვის ქ., 15
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 60, ул. Кутузова, 15

საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის სტამბა, თბილისი 60, კუტუზოვის 15
Типография Академии наук Груз. ССР, Тбилиси 60, ул. Кутузова 15